

POSEBNA ŠTEVILKA \ PRISPEVKI K RAZUMEVANJU ČASA

MLADINA

ALTERNATIVE 2012

Vlado Mihelj

SOCIOLOG

Ivan Ribnikar

EKONOMIST

Janko Lorenci

PUBLICIST

Bogomir Kovač

EKONOMIST

Franček Drenovec

EKONOMIST

Barbara Rajgelj

PRAVNICA

Roman Jerala

BIOKEMIK

Cene Gostinčar

BIOLOG

Andrej Rozman Roza

UMETNIK

Svetlana Makarovič

PISATELJICA

Božo Repe

ZGODOVINAR

Branko Gradišnik

PISATELJ

Jože Vogrinc

SOCIOLOG

Vesna V. Godina

ANTROPOLOGINJA

Rudi Rizman

SOCIOLOG

Simon Kardum

FILOZOF

Dragan Petrovec

PRAVNIK

Andrej E. Skubic

PISATELJ

Aleksander Zadel

PSIHOLOG

\ 23. NOVEMBER 2012 \ 3,95 €

9 770350 934034

WWW.MLADINA.SI

Avtomobilska zavarovanja **60 EUR*** NA LETO!

Zakaj je Tina Maze izbrala G24?

Logično! G24 ji zagotavlja:

- € privlačno ceno,
- € optimalno razmerje med ceno in kakovostjo,
- € sklepanje preko spleta 24 ur na dan, 7 dni v tednu,
- € sklenitev v le nekaj korakih,
- € izbor med 4 vnaprej pripravljenimi paketi,
- € prejem zavarovalne police na e-naslov takoj po sklenitvi,
- € brezplačno podporo in svetovanje na številki 080 24 07,
- € pred potekom zavarovanja obvestilo z brezplačnim sms sporočilom,
- € popolno udobje in varnost v elektronskem poslovanju.

www.g24.si

OBIŠČITE NAS NA FACEBOOK-U

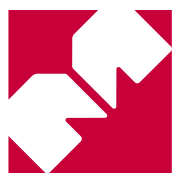

* Premija za avtomobilsko zavarovanje je izračunana za osebno vozilo Fiat Panda, z namenom uporabe „normalna uporaba“, zavarovalec je fizična oseba, stara vsaj 65 let iz Nove Gorice, na letni ravni prevozi 4.000 km, ima vozilo v uporabi že več kot 4 leta, ni povzročil škode v preteklih 4 letih ter ima dosežen najboljši bonus / premijski razred 1. Gre za enoletno polico z enkratnim plačilom premije, ki vključuje zavarovanje avtomobilске odgovornosti (AO) z enojnimi – zakonsko predpisanimi zavarovalnimi vsotami. Bruto zavarovalna premija za plačilo znaša 55,38 EUR z že vključenim DPZP (6,5%). Premije za zavarovanje avtomobilске odgovornosti so tako že od 55,38 EUR letno oz. zaokroženo že od 60 EUR letno. Več na www.g24.si ali na brezplačni številki 080 24 07.

SVEŽE NA VSAKEM KORAKU

Na naših policah vam je več kot
**9000 skrbno izbranih svežih
izdelkov** vedno na dosegu roke.

Mercator
najboljši sosed

**POSEBNA IZDAJA TEDNIKA MLADINA
ALTERNATIVE**

ODGOVORNI UREDNIK

GREGA REPOVŽ

KREATIVNI DIREKTOR

ROBERT BOTTERI

OBLIKOVANJE

DAMJAN ILIČ IN IVIAN KAN MUJEZINVIČ

DTP

INSIST D.O.O.

IZDAJA

MLADINA ČASOPISNO PODJETJE D.D.

DUNAJSKA CESTA 51, 1000 LJUBLJANA

PRESEDNICA UPRAVE

DENIS TAVČAR

TISK

DELO-TČR D.D.

NATISNILI SMO 17.500 IZVODOV

CENA 3,95 EUR

NAROČNIKI (FIZIČNE OSEBE) IMAJO POPUST ZA

IZBRANO NAROČNIŠKO OBDOBJE: 10%

(TROMESEČJE), 15% (POLLETJE), 20% (LETO).

ŠTUDENTI, DIJAKI, UPOKOJENCI IN BREZPOSELNI

LAHKO UVELJAVLJAJO 15% POPUST PRI

TROMESEČJU. NAROČNINA VELJA OD TEKOČE

ŠTEVILKE DO PISNEGA PREKLICA, ODPOVEDI PA

VELJAJO OD ZAČETKA NASLEDNJEGA

OBRAČUNSKEGA OBDOBJA. NAROČNINA ZA TUJINO

ZNAŠA 265 EUR LETNO, Z LETALSKO DOSTAVO PA

325 EUR.

UREDNIŠTVO

DUNAJSKA 51, SI-1001 LJUBLJANA,

P.P. 2700

TEL 01 230-65-00

DEŽURNI GSM 041 321 763

FAX 01 230-65-10

E-MAIL DESK@MLADINA.SI

HTTP://WWW.MLADINA.SI

NAROČNINE IN REKLAMACIJE

TEL 01 230-65-30

E-MAIL NAROCNINE@MLADINA.SI

RAČUNOVODSTVO

TEL 01 230-65-53

PRODAJA IN DISTRIBUCIJA

TEL 01 230-65-30

E-MAIL PRODAJA@MLADINA.SI

OGLASNO TRŽENJE

TEL 01 230-65-20 IN 01 230-12-33

FAX 01 230-65-10

E-MAIL OGLASI@MLADINA.SI

TRANSAKCIJSKI RAČUN

06000-0063490582, BANKA CELJE D.D.

ISSN 0350-9346

VSE PRAVICE PRIDRŽANE. PONATIS CELOTE

ALI POSAMEZNIH DELOV JE DOVOLJEN LE

S PISNIM PRIVOLJENJEM.

NASLOVNICA

OBLIKOVANJE

DAMJAN ILIČ

Grega Repovž: Jutrišnje odločitve

Medtem ko smo razpravljali, v katero smer naj se družba začne spreminjati, so se spremembe družbe zgodile. Danes ne evropska ne slovenska družba nista več tisti izpred krize, ampak so naši odnosi že redefinirani. Evropa je kot celina že razdeljena, na države moči in na periferne države, podrejene ekonomskim in geostrateškim interesom tistih, ki so v krizi tako gospodarsko kot politično rasle. Slovenija je danes druga dežela kot pred letom dni. Pa ne zato, ker ima konservativno vlado, ampak ker so zakonske spremembe, ki sta jih uvedli prejšnja vlada – in so začele veljati leta 2012 –, in tiste, ki jih uvaja sedanja vlada, že prinesle redefinicijo državljanstva in odnosov med njimi. Danes ne razpravljamo o tem, koliko varovanih stanovanj za starejše naj zgradi država, temveč ni samoumevna več niti pokojnina kot pravica upokojencev.

Včeraj samoumevne pravice, ki izhajajo iz države blaginje, so danes okleščene. Ni več samoumevno, da bo jutri več, samoumevno je vzeti in ukiniti. Tisto, kar je bilo včeraj ponos te države, skrben odnos do državljanov, je danes nekaj slabega. Nismo več ponosni na javni šolski sistem, danes je ta šolski sistem nekaj, kar nas obremenjuje. Nismo več ponosni na kulturo, danes je ta nekaj, brez česar bi bila država cenejša. Včasih smo o zdravstvu debatirali skozi vprašanje predolgih čakalnih dob na operacije, danes čakalne dobe niso problem, danes je problem to, da bi njihovo skrajševanje obremenilo državni proračun.

Spremenili so nam pogled. Včeraj smo spodbujali rojstva, danes se pravice porodnic dojemajo kot luksuz, ne pa kot nekaj več, kar zagotavlja država zato, ker ima minimalno vizijo prihodnosti. Danes inštituti in raziskovalne ustanove niso več prihodnost, ampak nekaj, kar naj financirajo podjetja, po potrebi in svoji izbiri. Danes je to, da neka predstava ali film kritizira državo, nekaj torej, kar je bilo vedno imanentno kulturi in na čemer smo gradili družbo, razlog za odtegnitev sredstev.

In ne gre več za to, da skoraj nihče ne povzdigne glasu, kar smo še včeraj kritizirali, ampak da se večini danes ne zdi to nič napačnega. Da je prav. Uspelo jim je, da so iz nas naredili v svoje kroge zaprte individualce, ki se odrekajo skupnemu, ker naj bi jim to individualno domnevno koristilo. Prepričali so nas, da odrekanje skupnemu pomeni, da bo več ostalo za nas. Ker bo država domnevno cenejša.

Na kako preprosto, neumno laž so nas v resnici speljali. Le zato, ker se nam je zdelo, da se tako morda nam ne bo treba ničesar odreči. Ker bo tisto operacijo, ki je ne bo, verjetno potreboval kdo drug. Ker so naši otroci premajhni ali preveliki, da bi nas skrbele šolnine. Ker še ne potrebujemo varovanega stanovanja. Kar nas pa že ne bodo odpustili in je torej vseeno, če so nadomestila nizka. ✘

- 004 **Dr. Vlado Miheljak:**
Konec neke iluzije
- 008 **Dr. Ivan Ribnikar:**
Podjetja, banke
in Bruselj
- 014 **Dr. Božo Repe:**
Je to Jugoslavija?
- 020 **Janko Lorenci:**
Nekaj novega
na Zahodu
- 026 **Dr. Bogomir Kovač:**
Problem ni ekonomija
- 032 **Dr. Jože Vogrinc:**
Tihe podmene
razpravljanja
- 038 **Franček Drenovec:**
Kolaps elite
- 046 **Dr. Barbara Rajgelj:**
Odgovornost lastnikov
- 052 **Dr. Rudi Rizman:**
Anatomija krize
- 058 **Dr. Vesna V. Godina:**
Življenje v koloniji
- 064 **Dr. Dragan Petrovec:**
Etika, oblast in
človekove pravice
- 070 **Dr. Cene Gostinčar:**
Sebičnost kot vrednota
- 076 **Dr. Aleksander Zadel:**
Najprej je zaupanje
- 080 **Dr. Roman Jerala:**
Zakaj znanost?
- 086 **Simon Kardum:**
Naravna nesreča
- 092 **Andrej Rozman Roza:**
Kako iz lastnega dreka
- 096 **Andrej E. Skubic:**
Država, to sem jaz
- 102 **Branko Gradišnik:**
Enotna teorija
izkoriščevalskega polja
- 110 **Svetlana Makarovič:**
Ne dam ga

Vlado Miheljak: Konec neke iluzije

Kako ubiti kapitalizem, ne da bi se to poznalo

»Me-ti je rekel: Reveži bogato obdarujejo. Lačni so dobri gostitelji. Tisti, na plečih katerih drugi varčujejo, sami ne privarčujejo ničesar.«

B. Brecht

»Resnica je ta: ni dovolj vedeti, da je kapitalizem vse manj zmožen urejati svoje lastne zadeve, dokler je še zmožen vzdrževati nered v velikih množicah, prav tako ni dovolj, da to izrečemo, saj mu prav to, da vemo, da odpoveduje, prej prinaša mir kot pa nemir, ker mu moramo v neskončnost dopuščati, da odpoveduje. Kapitalizem ne more umreti, treba ga je ubiti.«

B. Brecht

Če se je še zgolj pred letom dni zdelo, da bo že nekako šlo, da se bosta svet in dom iz krize izkoptala, ne da bi bilo treba narediti radikalne reze, je sedaj prevladal dvom. Risali smo sicer črne scenarije, v katere pa morda nismo čisto verjeli. Nekako je vladalo prepričanje, da je preprosto treba potrpežljivo čakati in da bo že enkrat mimo. »Storilci« so nam dolgo vsiljevali iluzijo, da zadeva deluje. Namreč prosti trg. Ni čisto jasno, ali so sami zares verjeli ali so blefirali. Tako kot ni čisto jasno, ali je spokorno posipavanje s pepelom pristno ali zaigrano. Denimo, ko je legendarni nekdanji predsednik ameriške centralne banke Federal Reserve, zakladničar vseh zakladničarjev, Alan Greenspan, ki je gojil do prostega trga globoko reli-

Dr. Vlado Miheljak je profesor na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani in na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Je vodilni politični analitik v Sloveniji in ta položaj v javnem prostoru zaseda že več kot 20 let.

Pomembno je dejstvo, da le avtoritarni režim lahko nevtralizira sindikalna gibanja in tarifni boj ter odpira možnosti grobih nesankcioniranih eksploatacij delojemalcev.

giozni odnos, v nekem trenutku z grozo ugotovil, da boga ni, da je vse globoka iluzija. Človek, ki je vso svojo kariero nasprotoval vsakršni regulaciji, ki je verjel v organsko samoregulacijo trga, je, ko je kriza šele zares vzniknila, ko je šele začela kazati zobe, resignirano ugotovil: »Ne vem, kako bistveno in trajno je to spoznanje, ki me je zelo pretreslo, ker sem 40 let verjel, da stvar deluje. Motil sem se, in prav to je razlog, da me je finančna kriza tako šokirala. 40 let je namreč kazalo, da sistem ne bi mogel delovati bolje, kot je.« No, hitro je sicer vklopil mehanizme racionalizacije, češ da se »kreditni cunami« vendarle zgodi le vsakih 100 let. In še paradokso: finančne institucije bi morale same skrbeti za nadzor. Kot da bi hotel reči, da bi morali roparji biti samoomejevalni! Ob tej izjavi smo si naivno organizirali nasladi. A mar ni to spokorjeno razkrivanje zmotne še ena perfidna poteza ideologije trga? Spomniti se je treba Freudove razprave o ekonomiji šale, v kateri skozi dialog dveh judov pokaže, kako z resnico zavajati. Eden pravi drugemu: »Zakaj si se zlagal, da si šel v Krakov, ko pa si res šel v Krakov.« In Greenspan in spokorjenci? Mar nas ne skušajo zavesti, nalagati, ko govorijo resnico? Govorijo, da zadeva ne deluje, da ne bi pomislili, da res ne deluje.

Kakorkoli, ta kriza ni prva in tudi ni zadnja. Je neizogibni ciklični pojav.

Svoj čas smo zapisali, da je kriza normalna patologija kapitalizma. Kaj lahko torej pričakujemo? Kakšen bo izhod? Za zdaj na koncu temnega predora še ni videti luči, morda, če uporabimo slikovito Ofefejevo krilatico, je, celo nasprotno: na koncu luči je temen predor. Zdi se, da se je dosedanja ekonomska paradigma toliko izčrpala, da se zlepa ne more več postaviti na noge. Vsaj v demokratičnem družbenem ustroju ne. Pravzaprav ima neoliberalni model malo dobrih in veliko slabih zgod. Tečerizem in reganizem sta dosegala dobre kazalce na račun razgradnje države, njenih socialnih temeljev, in vsaj v primeru Velike Britanije tudi z velikim uporom in gnevom. Še največjo učinkovitost izkazuje mešanica avtoritarne države in neoliberalnega ekonomskega modela. Klasični primer je bil fašistoidni Pinochetov Čile, kjer so lahko čikaški fantje eksperimentalno dokazovali učinko-

vitost. Sodoben primer je »socialistična« Kitajska. Sam predznak avtoritarnega režima ni pomemben. Pomembno je dejstvo, da le avtoritarni režim lahko nevtralizira sindikalna gibanja in tarifni boj ter odpira možnosti grobih nesankcioniranih eksploatacij delojemalcev.

Še ne tako davno se je zdelo, da vendarle obstaja otok racionalnega in v osnovi demokratičnega ter urejenega sveta, ki visoko spoštuje človekove pravice, pravno državo, ki gradi družbo blaginje in solidarnosti. Kajpak Evropska unija. Sicer je tudi v svojem najboljšem obdobju slonela na paradoksu. Bila je zaprta, obzidana z visokim zidom, da je znotraj svojih meja lahko realizirala vse našeto. Verjelo se je, da je zaprtost navzven cena za visoko stopnjo odprtosti navznoter. A kriza je zrušila mit Evropske unije, ki da morda ima lepotne napake, a dejansko odgovorno služi svojim državljanom. Evropska unija je verjela, da se da oblikovati tvorna kohabitacija med liberalnim tržnim modelom in socialno občutljivo državo. Ideja temelji na nemškem konceptu »socialnotržnega gospodarstva« Müller-Armacka, ki ga je v procesu povojne revitalizacije nemške ekonomije in družbe povzel gospodarski minister, kasneje podkancler in na koncu kancler Ludwig Erhardt. Siloviti »wirtschaftswunder« je omogočil, da se je socialnotržni sistem izkazoval kot obetavni model kapitalizma s človeškim obrazom. Krilatica »soziale Marktwirtschaft« je postal in ostal enostavni program CDU/CSU in zdelo se je, da deluje; da je dolgoročna modelna rešitev tako za Nemčijo kot Unijo, ker temelji na domnevno bolj zdravih temeljih, kot naj bi jih premogli socialdemokratski modeli. Češ, odprta kompeticija odpravlja državni intervencionizem in kartelno monopoliziranje, ki pasivizirata ekonomsko in družbeno dinamiko. Kompeticija je kamen modrosti; socializira razvoj in profit, a hkrati ohranja storilnostno motivacijo. Še leta 2009, ko je kriza vzniknila in vsej svoji razsežnosti, ko so se že začeli preigravati scenariji drastičnega oženja pravic, varčevanja, odpuščanj, je vodja frakcije CDU/CSU v nemškem Bundestagu Volker Kauder agitiral, da socialnotržno gospodarstvo nima alternative. A, kakršne so stvari tri leta pozneje, tudi perspektive ne. Model se je usmišljeval na nenehni

gospodarski rasti, ki je omogočala potrošno formo blaginje. Za čas in stanje depresije nima rezervnega scenarija.

Evropska unija se je nedvomno zaplezala. S sedanjim ekonomskim modelom se ne more izviti iz krize, z drastičnimi rezi v socialni sistem in transferje pa ne more preživeti. Kdo drug, kje drugje morda lahko, a ne večinska Evropa. Ta se ne more vrniti na neko stanje onkraj blaginje, onkraj socialne varnosti, transferjev, solidarnosti. Prej razpade.

Nikomur ni zares jasno, kaj storiti. Ali iti nazaj ali naprej v pavperizacijo. Kar pa pomeni posledično tudi nižanje demokratičnih standardov, razpad pravne države. Novo fašizacijo! V Grčiji, ki je nekakšen ogromen terenski eksperiment neoliberalne ideologije (pač v smislu: pogledjmo, do kod zadeva gre in kam lahko pripelje ...), se že nakužujejo skušnjave po fašizmu kot rešitvi. A Grki in vsi drugi, ki jih mednarodne finančne institucije in Evropska unija pehajo v prepad ter jim očitajo, da se niso streznili, da še vedno trošijo, medtem ko bi morali varčevati, da še vedno jedo, medtem ko bi morali stradati, bi morali na Friedmana in podeželske čikaške fante odgovoriti s Freudom. Rešitev ni v odpovedovanju, ampak v užitku, ne v varčevanju, ampak v zapravljanju. Takole to Freud opiše skozi judovsko šalo: Revež si je, sklicujoč se na svojo bedo, od bogatega znanca sposodil 25 forintov. Še isti dan ga dobrodelnik zaloti, kako se v restavraciji masti s slastnim lososom z majonezo, in mu zato ogorčeno očita: »Od mene si sposojaš denar, potem pa si privoščiš slastno kosilo!« Revež mu začudeno odgovori: »Ne razumem. Ko nimam denarja, si ne morem privoščiti lososa z majonezo. Ko ga imam, ne smem jesti lososa z majonezo. Kdaj pravzaprav naj jem lososa z majonezo?« Takšno subverzivno nerazumevanje zahtev »reševalcev« je gotovo bolj produktivno kot bežanje v novi fašizem. S prvim prepuščamo problem tistim, ki so ga zakuhal, ki so nas v krizo pahnil, z drugim prenesemo problem na svoja pleča.

A kakorkoli. Združena Evropa je (bila) vendarle dobra ideja. Zasluži si še eno možnost, ker česa boljšega preprosto ni ne na obzorju ne v zgodovinskem spominu. Treba je iskati nove rešitve za staro damo

Evropo, dokler je še čas. Ko se bo zgodila ulica, bo prišlo do sprememb. A skoraj zagotovo sprememb na slabše. Ulica odpravi nekatere stare probleme, krivice, zagate, a prinese nove. Jakobinstvo se na koncu vselej obrne proti svoji ideji. Revolucija požre najprej tuje, potem lastne otroke. Čas revolucij je preveč psihološko nasičen, da bi se rutinsko iztekel v stanje normalnosti. Veselica je krat-

V Grčiji, ki je nekakšen ogromen terenski eksperiment neoliberalne ideologije (pač v smislu: pogledjmo, do kod zadeva gre in kam lahko pripelje ...), se že nakazujejo skušnjave po fašizmu kot rešitvi.

7

ka, glavobol pa traja. Če torej hočemo kaj storiti, in nekaj je treba storiti, moramo izbojevati novi socialni dialog. Redefinirati in revitalizirati socialno partnerstvo brez izsiljevanj, brez vnaprejšnjih limitov in redukcij. Klasični kompetitivni model ob tem ne vzdrži. Zato bi Evropa morala uvesti nekakšen novi nadnacionalni, vseevropski protekcionizem. Namesto zdajšnje- ga zapiranja migrantskih tokov bi

morala zaščititi proizvodnjo po evropskih standardih in z evropskim standardom. Odprti trg je grobar evropske delovne sile, ker večji del sveta z na pol suženjskim delom pomeni nelojalno konkurenco. Kdor si želi vstopiti na evropski trg, bi moral zagotavljati delavske pravice in standarde (plačilo, delovne razmere, bonitete), kot jih ima in prizna Evropa. Na dolgi rok bi to koristilo tudi tistim,

ki sedaj s suženjskim delom, z razvrednoteno delovno silo konkurenčno vstopajo na evropski trg. Delojemalska stran se mora na novo učiti sindikalnega boja. Preprosto ne sme pristajati na kakršenkoli ultimat, izsiljevanja. Država in delodajalci so vsaj toliko odvisni od delojemalcev kot obratno. Pavperizirani delojemalci ne koristijo temeljni ideji profita in rastočega trga.

Nova družbeno-ekonomska paradigma bi morala sloneti na novem socialnem dialogu. Konjunktura je bila čas izgubljenih priložnosti za tvorni socialni dialog. Sindikalni boj sicer ne bo nadomestil klasične parlamentarne kompeticije, jo pa bo dopolnjeval in nadgrajeval. Revitalizacija participativnih družbenih in ekonomskih mehanizmov postaja imperativ. Spet prihaja čas sindikatov. ✘

Ivan Ribnikar:

Podjetja, banke in Bruselj

Zakaj je Slovenija v bankrotnem stanju, kot neprenehoma govori predvsem minister za finance, in bonitetne agencije mu z veseljem prisluhnejo, čeprav smo glede salda tekočega dela plačilne bilance, zadolženosti države in stanja bank daleč od Grčije in njej podobnih držav.

Tekoči del plačilne bilance ima presežek, to pomeni, da ne trošimo toliko, kot ustvarjamo. To ne velja za vse države EU. Dolg države, izražen v odstotkih BDP-ja, je bil leta 2011 46,9 odstotka BDP-ja in še vedno smo v skupini držav, kjer je ta dolg majhen. Banke so solventne in v primerjavi z bankami, predvsem zasebnimi, v drugih državah EU, ki so jim vlade od leta 2008 pomagale na različne načine s 4500 milijardami evrov (edina pravična in tudi ekonomsko smotrna oblika pomoči države bankam je, da država v njih dobi ustrezno kapitalno udeležbo; tako je na primer vlada ZDA v okviru programa TARP leta 2008 za 700 milijard ameriških dolarjev, ki jih je dala bankam, dobila njihove preferenčne delnice), so dobile naše banke od države zelo malo. To seveda ni slavošpev našemu gospodarstvu in o težavah pozneje, toda ali je zaradi tega treba sanirati banke, to je, kot je uradno rečeno, »okrepiti njihovo stabilnost« prek posebne družbe za upravljanje terjatev bank (obsedenost z delniško družbo je tolikšna, kakor da je to edina pravna oblika podjetja, da se sploh ne uporablja beseda podjetje, ki je vsakomur razumljiva; družba je lahko marsikaj – na primer kvartopirska družba)? Gre seveda samo za dve banki, kjer ima država pomemben lastninski delež. Do njiju ima država obveznost kot pomembna lastnica. Zadosti bi bilo, če bi izpolnila svoje obveznosti kot lastnica. Zakaj še kot oblastna institucija? Kaj se skriva za tem? Stvarni namen je gotovo prikrit. Verjetno misli v breme državljanov (ne uporabljamo sicer politično korektno besede davkoplačevalci, ker je to pripravna floskula in predvsem napačna beseda; bremena nosijo vsi državljani – tudi tisti, kot na primer otroci in reveži, ki niso davkoplačevalci) očistiti ti dve banki in tudi podjetja, katerih dolgovi bi bili preneseni na omenjeno »družbo« in verjetno kdaj tudi odpisani, če bi bilo treba, da bi se podjetja lahko hitro prodala. Država bi prodala svoje kapitalске deleže seveda strateškim partnerjem ali investitorjem (čeprav gre preprosto za prevzem, podjetja prevzamejo druga podjetja, to se vsak dan do-

Dr. Ivan Ribnikar je nekdanji profesor monetarne ekonomije, zdaj pa zaslužni profesor Univerze v Ljubljani.

Lokalno, to je pri nas, je bilo že pred mnogimi leti ugotovljeno, do tega avtohtonega odkritja sicer ni prišel še nihče v tujini, da je tuje lastništvo podjetij boljše od domačega.

10

gaja v svetu, ki je lahko sovražen ali prijazen, pri nas je to vselej strateško partnerstvo ali lastništvo, kar je spet demagogija). Ker bi se čez čas, če ne takoj, ko bi država prodala svoje kapitalske deleže, banki in podjetja spremenili v hčere tujih bank in podjetij, to ne bi bile več samostojne banke ali samostojna podjetja. Tako bi se približali temu, da bi bila večina lastništva podjetij (»družb«) in s tem tudi nadzor nad njimi v tujih rokah. Lokalno, to je pri nas, je bilo namreč že pred mnogimi leti ugotovljeno, do tega avtohtonega odkritja sicer ni prišel še nihče v tujini, da je tuje lastništvo podjetij boljše od domačega. In to je filozofija ali predsodek, ki je v glavah tistih, ki pripravljajo »krepitev stabilnosti bank«.

Zanima nas, zakaj je Slovenija v bankrotnem stanju, kot neprenehoma govori predvsem minister za finance, in bonitetne agencije mu z veseljem prisluhnejo, čeprav smo glede salda tekočega dela plačilne bilance, zadolženosti države in stanja bank daleč od Grčiji in njej podobnih držav.

V ekonomiji je pri nas precej stvari narobe, vendar zakaj je treba za to, da bi se radikalno zmanjšalo domače lastništvo podjetij, govoriti neumnosti, ki se res lahko uresniči. Ali je ta hitra prodaja tujcem nekaj dobrega ali morda slabega, puščamo ob strani. Poglejmo podjetja in njihovo lastništvo, banke in nazadnje še to, zakaj Bruslju saldo državnega proračuna in ne morda saldo tekočega dela plačilne bilance pove, ali v neki državi »živijo nad svojimi možnostmi« ali ne.

PODJETJA IN NJIHOVO LASTNIŠTVO

Pri odpravi družbene lastnine nefinančnih podjetij (pri bankah in varovalnicah ni bilo družbene lastnine) naj bi šlo za dilemo, ali podjetja prodati, seveda čim prej, najboljšemu kupcu ali lastniške deleže v podjetjih, vsa podjetja so se seveda spremenila v delniške družbe, razdeliti državljanom gratis in pravično. Vsakemu enak delež. Bila je seveda lažna dilema in ni šlo za to, da bi bila razdelitev pravičnejša in prodaja ekonomsko racionalnejša. V obeh primerih je šlo za nepravilnost ali socialno nesprejemljivost in za ekonomsko neracionalnost. Vendar je to zgodovina, h kateri se bomo pozneje morali na kratko vrniti.

Lastništvo podjetij, ki je nastalo pri lastninskem preoblikovanju, je bilo sicer nenavadno, vendar je pomembnejše nekaj drugega. Nastalo je nestabilno lastništvo podjetij. Tudi drugod se lastništvo podjetij spreminja, toda pri nas je bila nestabilnost lastništva drugačna. Drugod se vsak dan spreminja recimo mu periferno lastništvo, le redko pa se spreminjajo tisti, ki imajo večinski in s tem nadzorni delež delnic v podjetju. Razpršeno lastništvo podjetij, s katerim se je začelo kot z nečim zelo demokratičnim, se končuje s ponesrečenimi domačimi prevzemi in, kakor je videti, z načrtovano hitro prodajo tujcem – seveda strateškim investitorjem.

Tem razmeram, ki jih je ustvarila zakonodaja, moramo dodati priložnost, ki je nastala, in sicer priložnost brez kakšnega posebnega tveganja – moralnih zadržkov navadno ni bilo – na hitro obogateti. Ko so zahodne države v osemdesetih letih privatizirale precej podjetij, izbrancem niso dale te priložnosti. Pri nas je bil način bogatenja, ki se sicer šteje za nemoralnega, nihče se namreč ni izpostavil tveganju, da lahko vse izgubi, zakonit. Tveganje je bilo samo politično, da se bo kdo zameril komu na oblasti. Pri spreminjanju lastništva podjetij in vzpostavljanju recimo mu stabilnega lastništva je bilo v igri več interesov. Najprej tisti, ki so hoteli izkoristiti izjemno in enkratno priložnost in obogateti. Ni jim bilo mar podjetja, ki so ga ali bi ga dobili. Zatem tisti, ki so vodili podjetja in niso želeli, da bi podjetje prišlo v roke nepravilnim lastnikom, to je špekulantov, ki jim ne bi bilo mar za podjetje. Končno država, ki je ohranila posredno pomembno lastništvo v podjetjih. Za državo, v njenem imenu je to bila politična stranka na oblasti, to je ljudje, ki so bili njeni in so bili prepričani, da si zaslužijo za ne vem kaj vse ne sicer fevd, zemljo in ljudi, ampak pomemben lastninski delež v kakšnem podjetju in mesto v upravi ali nadzornem svetu. Igre teh treh skupin so bremenile podjetja. Namesto da bi bili temeljna skrb vodstev podjetij proizvodnja in prodaja, so imeli glavno besedo finančniki – bodisi kako prevzeti podjetja bodisi kako se tega ubraniti.

Vse do vstopa v EU ali do vključitve tolarja v mehanizem ERM2 nekaj mesecev pozneje, je bilo preveč tvegano in pogosto tudi nemogoče

dobiti posojilo za prevzem podjetij. Po vključitvi tolarja v ERM2 ni bilo več valutnega tveganja in zato ni bilo več tvegano zadolžiti se v evrih, obrestne mere so se znižale, banke v tujini so imele vse polno denarja in po uvedbi evra leta 2007 so bile tudi naše banke polne denarja (blagajniški zapisi BS so dospeli in so bili izplačani bankam, država je predčasno odplačala svoje obveznice in se »ceneje« zadolžila v tujini). Odprla se je možnost poceni se zadolžiti pri bankah in s tem denarjem prevzeti podjetja. Zaradi optimizma se je nasploh povečalo zadolževanje podjetij.

Številna vodstva podjetij so se odločila za prevzem podjetja z bančnim posojilom, ki je po prevzetju podjetja postalo dolg prevzetega podjetja. Hoteli so na primer prepričati, da bi podjetje prevzel kdo drug, recimo kako tuje podjetje, ali da bi bil ob zamenjavi oblasti izpeljan sovražni prevzem, ki bi ga opravila sicer prav država kot formalna lastnica, vendar druga partija kot dejanska lastnica. Bilo je tudi to, poleg teh za podjetja verjetno koristnih razlogov pa je bil v takšnih primerih preprosto prisoten še pohlep. Obogateti in s tem dobiti moč. Nihče namreč ni načrtoval, da bi po uspešnem prevzemu na primer prepustil lastništvo podjetja za ta namen ustanovljeni fundaciji. Še preden je finančna kriza res prišla k nam, se je zgodil prelom, kar zadeva bančna posojila. Država je prepovedala bankam, v katerih je bila pomembna lastnica, obnavljanje dospelih navadno kratkoročnih posojil za prevzem podjetij. Tudi druga podjetja so se na veliko zadolževala in po letu 2007, ko je bila rast bančnih posojil 38,6-odstotna, se je zgodil preobrat. Kot vselej po veliki rasti bančnih posojil, ko se ta rast enkrat ustavi, čim prej se to zgodi, seveda tem bolj, se znajdejo podjetja z velikimi dolgovi. V začetku devdesetih let so imela naša podjetja iz razumljivih razlogov veliko manj dolgov kot podjetja v Evropi. (Čeprav so se podjetja, dokler so še bila v družbeni lastnini, financirala skoraj samo z bančnimi posojili, je bila tako imenovana permanentna prvotna akumulacija kapitala zelo učinkovita. Bančna posojila so bila zaradi nizke nominalne obrestne mere in visoke inflacije predvsem darila. Poleg tega so pri preobrazbi bank v delniške družbe, kar se je zgodilo še v Jugo-

slaviji, pozabili, da takratni lastniki bank, to so bila predvsem podjetja, odgovarjajo za obveznosti bank z vsem svojim premoženjem. Namesto njih je seveda to pozneje plačala država. Zato so lahko bila podjetja tako malo zadolžena.) Po letu 2008 in danes so na splošno preveč zadolžena.

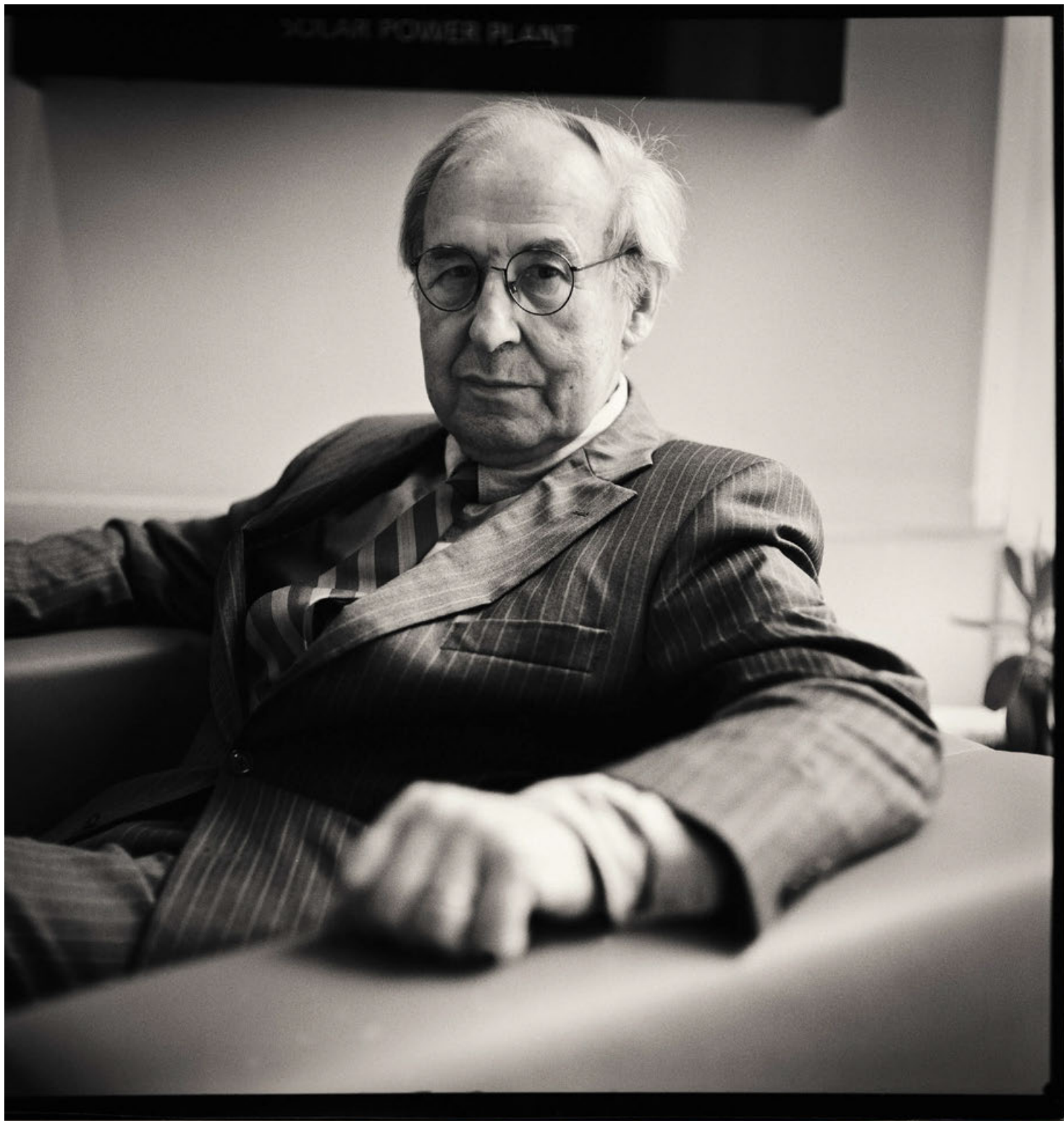
Uspeli in predvsem neuspeli in za podjetja pogosto uničujoči prevzemi z bančnimi posojili so med drugim tudi dokaz, da ni mogoče kar tako dati v zasebno lastništvo podjetij, ki pred tem niso bila v zasebnem lastništvu, ampak v družbenem, kot je bilo pri nas, ali državnem, kot je bilo v večini drugih tranzicijskih držav. Omenili smo že, da ni razlike med prodajo in gratis razdelitvijo delnic podjetij, če seveda mislimo, da mora biti vse to pošteno in ekonomsko smotno. Prevzemi so bili poskus priti do lastništva v okviru sistema, kakršen se je razvil ali kakršen se je moral razviti, če se vzpostavlja zasebna lastnina podjetij, kot je bilo že rečeno, bodisi z gratis razdelitvijo delnic med državljanke bodisi s prodajo podjetij najboljšim kupcem.

V začetku osemdesetih let, ko sta Francija in Velika Britanija privatizirali precej podjetij, nista imeli teh težav. Lahko sta to napravili pošteno in ekonomsko smotno, ker sta imeli na voljo rezervoar državnih obveznic v lastništvu zasebnega sektorja. Privatizacija je bila konec koncev zamenjava delnic za državne obveznice za državo (zmanjšal se je njen dolg) in državnih obveznic za delnice za zasebni sektor.

Mi sicer nismo imeli ravno takšnega rezervoarja, vendar bi ga lahko na hitro ustvarili, če bi delnice vseh podjetij prešle v lastništvo pokojninskega sklada. (Takšen predlog so v začetku devdesetih let soglasno zavrnile vse stranke razen obrtniško-podjetniške. Pravilno so spoznale, da v njem ni prostora za demagogijo in, kar je pomembnejše, za hitro bogatenje pravih, to je »naših« ljudi.) Prodaja podjetij bodisi tujcem bodisi domačinom ne bi na primer povzročala niti zmanjšanja varčevanja in s tem investicij niti škodljive realne apreciacije domačega denarja (neželena realno apreciacijo tolarja je morala preprečevati Banka Slovenije s sterilizacijskimi nakupi deviz na deviznem trgu). Prav tako bi bila poštena. Ne bi namreč bilo – vsaj zaradi

Nekatere države imajo primanjkljaje tekočega dela plačilne bilance in druge države imajo presežke. Ni namreč presežkov na eni strani, na primer pri Nemčiji, če ni primanjkljajev na drugi strani, na primer pri Grčiji, čeprav na tej strani ni samo Grčija.

11

odprave družbene lastnine – bogatenja na nemoralen način.

BANKE

Banke nimajo zgodovine, ki bi vplivala na njihovo lastništvo, če začnemo podobno kot pri podje-

tjih z lastništvom. Je pa seveda vselej aktualno njihovo lastništvo, vendar ne v tem smislu, ali so lastniki tujci ali domačini, ampak ali so samostojne ali pa hčere tujih bank. Že nekaj časa so seveda v središču pozornosti in kritik. Več,

predvsem pa resneje v tujini kot pri nas. Krive so za finančno krizo, ki se je kmalu spremenila v dolgotrajno recesijo. Seveda niso krive samo one, ampak tudi centralne banke zaradi neustrezne denarne politike in vlade. Niso namreč za-

gotovile ustrezne zakonske ureditve in nadzora finančnega sektorja. Konkretnije so banke v tujini tarča kritik, ker so prodajale blago s skrito napako, in sicer različne zapletene vrednostne papirje, katerih tveganost se je naenkrat iz

Dajanje posojil je glavni bančni posel, sanacija bank naj bi bila zaradi posojil in videti je, da banke nočejo dajati posojil. To je podobno, kot če peki ne bi hoteli peči kruha.

12

najmanjše spremenila v največjo, in seveda na drugi strani ali druge banke, ker so zaradi pohlepa (pohlep se nasploh drži bankirjev in finančnikov) kupovale takšne papirje. V nekaterih državah še zaradi tega, ker so spet zaradi pohlepa

sodelovale pri napihovanju nepremičninskega balona. (Pred začetkom finančne krize je bila donosnost bančnega kapitala številnih velikih in znanih bank tudi 25 in več odstotkov na leto. Tega banke ne bi mogle doseči, če ne bi šle v

zelo tvegane posle. Tudi sicer je donosnost bančnega kapitala na dolgi rok približno dvakrat tolikšna kot drugega kapitala. Tega ni mogoče ekonomsko razložiti. Razlaga je neekonomska. Banke se odločijo za zelo tvegane posle, ki jim nekaj

časa zagotavljajo velike donosnosti. Ko pridejo slabi časi, in ti prej ali slej vedno pridejo, jih rešuje država. Ker so prevelike, da bi jih pustila propasti, ali zaradi zagotavljanja finančne stabilnosti. Zato je lahko povprečje donosnosti bančnega ka-

Uspeli in predvsem neuspeli in za podjetja pogosto uničujoči prevzemi z bančnimi posojili so med drugim tudi dokaz, da ni mogoče kar tako dati v zasebno lastništvo podjetij, ki pred tem niso bila v zasebnem lastništvu.

13

pitala dvakrat večje.) Pri nas so, kot je bilo že rečeno, banke izkoristile možnosti, ki so se pojavile po letu 2004 in 2007, in na veliko večale posojila podjetjem – med njimi so bila tudi posojila za prevzeme podjetij. Precej teh posojil je po prelomu leta 2008 postalo slabih posojil, kar je sicer običajno, ko se balon razpoči in se začne kreditna kriza. Podjetja se takrat znajdejo z velikimi dolgovi, vendar posojil ni mogoče več kar tako obnoviti ali dobiti. Med temi napihnjanimi posojili so bila verjetno tudi posojila ali posli, ki se niso šele čez čas pokazali kot slabi, ampak so bili takšni že v začetku, toda to je zanimivo predvsem za ko ga drugega.

Zadržali se bomo samo pri posojilih bank. Dajanje posojil je tako in tako glavni bančni posel, sanacija bank naj bi bila zaradi posojil in videti je, da banke nočejo dajati posojil. To je podobno, kot če peki ne bi hoteli peči kruha. Poglejmo, kako je s tem.

Navadno se kreditni balon, če začnemo z njim, razpoči, ko centralna banka spremeni denarno politiko v smer restriktivnosti – na primer poviša svoje obrestne mere. Začne se kreditna kriza. To pot je bilo drugače. Doživeli smo naval na banke na poseben način, in sicer na posebna podjetja, ki so jih ustanovljale banke. Ta se naenkrat niso mogla več refinancirati. »Depo- nenti« niso želeli več obnavljati svojih »depozitov«. Da ne bi prišlo še do običajnega navala na banke, so morale centralne banke začeti skoraj neomejeno dajati posojila bankam po zelo nizkih obrestnih merah. Poleg tega je bilo, kot vemo, razglašeno neomejeno jamstvo za bančne vloge.

Vendar kljub zelo ekspanzivni denarni politiki, to velja tudi za ECB in s tem za nas, pri nas na primer ni rasti bančnih posojil. Leta 2011 so se posojila zmanjšala za 4,3 odstotka. Banke niso na tesnem z likvidnostjo, vendar imajo verjetno druge objektivne omejitve poleg subjektivnih. Prva je stiska s kapitalom (»capital crunch«) in druga stiska z viri sredstev (»funding crunch«), če naštejemo objektivne ovire. Naštetemu moramo dodati še nekaj sicer neoprijemljivega, vendar zelo pomembnega.

Mislimo na to, da banke niso voljne dajati posojil ali jih obnavljati

zaradi velike negotovosti in velikih tveganj. Včasih samo za takšne razmere pravimo, da gre za kreditni krč (»credit crunch«). Če so že druge ovire, kapital in viri sredstev, potem čeprav je zraven še ta krč, ta ne pride do izraza. To seveda ne pomeni, da je v takšnih razmerah nepomembno, ali je ali ni omenjena neoprijemljiva ovira, vendar ni tako. Velika negotovost in velika tveganja, pri nas pa dandanes še preprosto strah dati posojilo, da se ne bi čez čas to označilo za nekaj fravdolentnega, niso zagotovilo, da bodo banke napravile vse, da bi prišli do dodatnega kapitala in virov sredstev.

Čeprav je na dnevnem redu rekapitalizacija bank, to je na primer tisto, čemur pri nas po domače pravijo dokapitalizacija, predvsem ali samo dveh bank, v katerih ima država pomemben lastniški delež, nekaj besed o virih sredstev, ki so in predvsem bodo verjetno ovira za rast bančnih posojil.

Slovensko gospodarstvo je in bo v prihodnje skrajno bančno gospodarstvo. Podjetja se in se bodo skoraj v celoti zunanje financirala z bančnimi posojili. Kar zadeva varčevanje, pa ljudje imajo in bodo imeli svoje prihranke ne samo pri bankah, ampak tudi pri različnih investicijskih skladih in zavarovalnicah. Prihranki, ki gredo v te finančne institucije, gredo pretežno v tujino. Samo tako lahko namreč te institucije ustrezno razpršijo svoje naložbe. Tudi ko na primer nimamo primanjkljaja tekočega dela plačilne bilance, tako je že nekaj časa, se morajo banke financirati pri bankah in na finančnih trgih v tujini, da bi ustregle povpraševanju po posojilih. Prek tega denarja, ki prihaja v banke iz tujine, se vračajo prihranki, ki so šli prek omenjenih finančnih institucij v tujino.

V tej krizi se je pokazalo, da so najtrdnejši viri sredstev bančne vloge, čeprav so tudi zelo kratkoročne. Zato velja, da ni dobro, je preveč tvegano, če se bančna posojila ne financirajo skoraj v celoti z bančnimi vlogami. Če se bodo banke tega držale in še posebno, če bo nadzor bank imel banke, ki se razmeroma malo financirajo z bančnimi vlogami, za bolj tvegane, se bodo morale banke temu prilagoditi in ustrezno zmanjšati posojila.

Na koncu še nekaj besed o kapitalu. Čeprav je vsaj zdaj težko priti do dodatnega kapitala, pa je verje-

tno ovira, ki je v virih sredstev, za banke resnejša – posebno na daljši rok. Če imata dve banki, kjer je država pomembna lastnica, premalo kapitala, vzemimo da nimata težav z viri sredstev (»funding«), je mogoče to napako na hitro in na daljši rok z dobičkom za državo odpraviti. Država poveča njun kapital tako, da jima da svoje obveznice. Zanje dobi navadne delnice, kar je bolj zapleteno, ker se mora določiti vrednost bank, ali preferenčne delnice, kar je preprosto. Ni namreč treba določiti vrednosti bank. V nobenem primeru seveda ni potrebna družba za upravljanje terjatev bank.

BRUSELJ

Evrsko območje na primer ni optimalno denarno območje, ker ni avtomatičnih fiskalnih stabilizatorjev. Da bi ti stabilizatorji bili, bi se moralo prek Bruslja pretakati na primer najmanj desetkrat več sredstev, kot se jih pretaka zdaj. Tega ne bo – vsaj še dolgo ne. Evrsko območje bo razpadlo, kot je razpadla Jugoslavija, kakor da bi Jugoslavija razpadla zaradi monetarne ureditve, če navedemo poleg resnične trditve še manj resno napoved. Ker bi Slovenija zaradi svoje ekonomske majhnosti in odprtosti morala uvesti režim resnično trdnega deviznega tečaja, kot ga na primer pojmuje R. Mundell, ali pa denarno upravo (»currency board«), če ne bi bilo več evra, je seveda precej nepomembno, kaj se piše in govori. Euro je za nas kljub vsemu najboljša izbira. To pa seveda ne pomeni, da je vse, kar pride iz Bruslja (ali Frankfurta), neoporečno. Želimo opozoriti samo na dve, recimo tako, čudni zadevi.

Države EU skupaj in tudi države evrskega območja skupaj imajo na splošno izravnani tekoči del plačilne bilance. Živijo v okviru svojih možnosti (»within their means«), in to je ravnovesje, ki lahko traja neskončno dolgo. Drugače je s posameznimi državami v okviru 27 ali v okviru 17 držav. Nekatere države imajo primanjkljaje tekočega dela plačilne bilance in druge države imajo presežke. Ni namreč presežkov na eni strani, na primer pri Nemčiji, če ni primanjkljajev na drugi strani, na primer pri Grčiji, čeprav ni samo Grčija na tej strani. Tisto, kar izraža tako imenovano konkurenčnost neke države, mnogi sicer menijo, da je ta iz-

raz neumnost, je saldo tekočega dela plačilne bilance. Nobena država ne more biti na dolgi rok v tem stanju.

Vendar plačilna bilanca in na primer saldo njenega tekočega dela sploh nista med maastrihtskimi merili. Je pa na primer proračunski saldo. Ali plačilne bilance morada ni med merili zaradi tega, ker so bolj dobrodošle države, ki na veliko kupujejo v tujini in manj prodajajo? Neto pomenijo trg za blago držav, ki novo državo sprejemajo. Videti je, da je to bolj hanzeatska združba – to pot držav in ne mest?

To se ponavlja sedaj, ko se države ekonomsko ocenjujejo. Najpomembnejša sta na primer proračunski saldo in dolg države, in to papagajsko ponavljajo pri nas – na primer tudi ljudje iz UMAR-ja, ki so pogosto kot svečeniki na televizijskih zaslonih, in ne samo finančni ministri, kako je na prvem mestu »fiskalna konsolidacija«, čeprav države, ki so resnično v težavah, niso v težavah zaradi proračuna ali višine državnega dolga, ampak zaradi primanjkljaja tekočega dela plačilne bilance. Japonska je samo skrajni primer. Dolg države je večji kot kjerkoli v Evropi, več kot 200 odstotkov BDP-ja, toda to zanjo ni problem. Uradna razlaga Bruslja bi se morala glasiti, da je to zaradi tega, kar je skoraj ves dolg doma, kar je sicer res, vendar je skoraj ves dolg doma, ker pač Japonska nima in ni imela primanjkljaja tekočega dela plačilne bilance.

Če na primer vemo ali vsaj mislimo, zakaj plačilna bilanca ni pomembna, moramo še razložiti, zakaj sta proračun in državni dolg tako pomembna. Proračun, njegova višina in saldo, nam na primer ne povesta, ali se v neki državi »živi v okviru možnosti« in kako je z njeno konkurenčnostjo, če ostane mo pri tem izrazu. To nam pove saldo tekočega dela plačilne bilance. Poanta je verjetno v tem, da nobena država ne more spraviti v časovnem roku, ki ji je dan, in v gospodarskih razmerah, kakršne so, proračunskega salda v okvir, ki je predpisan, ne da bi se odločila za razmeroma velika rezanja splošne porabe. Tako gre dejansko za skupno in solidarno nažiranje socialne države. Mi seveda temu več kot zvesto sledimo, čeprav je to ekonomsko in socialno za Evropo in za nas pogubno. ✗

Božo Repe: Je to Jugoslavija?

Jugoslavijo so pokopali trije, med sabo povezani razlogi: gospodarska neučinkovitost, regionalne disparitete (odnos razviti-nerazviti) in z obojim povezani mednacionalni spori. Tudi jugoslovanska kriza se je (podobno kot kriza EU) začela najprej na gospodarskem področju.

Je Evropska unija nova Jugoslavija? Za mnoge komentatorje svetovnih medijev je primerjava povsem relevantna. Če doma kdo to omeni, je hitro ožigosan za »jugonostalgika«, čeprav gre zgolj za premislek, ki bi ga sicer morali opraviti politiki in njihove strateške službe (če kaj takega seveda v Sloveniji sploh obstaja). A slovenski, zlasti desni politiki primerjave z Jugoslavijo ogorčeno zavračajo. Tako je Lojze Peterle na predsedniški konvenciji v Novem mestu med drugim utemeljeval, da potrebujemo Milana Zvera za predsednika in da je to za našo prihodnost nujno, zato ker Zver »natančno ve«, kakšna je razlika med Brusljem in Beogradom, medtem »ko nas skuša del naše politike prepričevati, da je Bruselj skoraj nekaj takega kot Beograd«. (TV SDS <http://www.sds.si/>). Seveda ima taka »argumentacija« svoj vzrok: osamosvojitelji naj bi Slovenijo popeljali v svetlo prihodnost, so jo pa v stanje, ko otroci po šolah stradajo, tretjina prebivalstva je na robu revščine, mlade generacije pa v resnici nimajo nobene prihodnosti. Tako kot je Korošec do smrti ideološko in nekritično branil vstop v jugoslovansko kraljevino, danes slovenski politiki nekritično branijo EU. Hkrati pa se drago zadolžujejo na amerškem trgu. Vzrok je jasen: opevana EU bi, seveda, brez težav zmogla dve ali tri milijarde pomoči, ampak potem bi ta vlada morala oditi. Tako kot je Berlusconi. Nadomestila bi jo neka druga, strokovna ali tehnična, kakor jo pač že poimenujemo, vsekakor pa bistveno manj ideološka, arogantna in maščevalna. Zato je ameriški veleposlanik pač bližje in bolj uporaben kot evropska komisija, na katero se sicer zaklinjajo. Zgodovinsko je primerjava prav zanimiva: Korošec je sodeloval z najbolj centralističnimi vladami, bil notranji minister in v začetku

Dr. Božo Repe, je zgodovinar in profesor na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Je tudi vodilni analitik družbenega razvoja in komentator. Raziskuje sodobno slovensko, južnoslovansko in srednjeevropsko zgodovino. Je avtor ali soavtor več knjig in šolskih učbenikov.

Slovenija in razvitejši del Jugoslavije nista zmogla igrati

»lokomotive«, ki bi jugoslovansko gospodarstvo potegnila iz krize.

16 Bosta evropsko zmogli Nemčija in Francija? Bosta to želeli? In za čigav interes?

diktature celo predsednik jugoslovanske vlade, samo da bi obdržal absoluten nadzor v jugoslovanski Sloveniji. Janša in njegovi pa se iz istih razlogov pri reševanju krize upirajo tesnejši naslonitvi na organe svoje države – EU – in državljane strašijo, da jim bo to prineslo izgubo neodvisnosti, oblast pa da bo kljub temu ostala ista, le da bo »prisiljena« izvajati še hujšo avtokracijo, kot jo že.

Jugoslaviji so pokopali trije, med sabo povezani razlogi: gospodarska neučinkovitost, regionalne disparitete (odnos razviti-nerazviti) in z obojim povezani mednacionalni spori. Tudi jugoslovanska kriza se je (podobno kot kriza EU) začela najprej na gospodarskem področju. Začela se je že v sedemdesetih letih, a so jo zaradi Titove bolezni prikrivali. Podobno je krizo prikrivala, zmanjševala njene razsežnosti in jo relativizirala EU. Dokler je ni bankrot Grčije postavil pred dejstvo, Jugoslavija se je konec sedemdesetih let močno zadolžila, krediti so bili razdeljeni po republikah in pokrajinah, zanje pa je odgovarjala federacija. Večina republik je denar porabila za megalomanske politične investicije in sprotno porabo, dolgovi pa z izjemo razvitejših Slovenije in Hrvaške niso bile sposobne vračati. Zato so upniki, banke in Mednarodni monetarni sklad Jugoslaviji naložili stroge varčevalne ukrepe. Torej natančno to, kar se zahteva danes, in tudi metode stiskanja prebivalstva so ostale popolnoma nespremenjene. Spremenile so se, kot je to pač običajno, le politične fraze: namesto socialističnih o »racionalizaciji družbene nadstavbe« sedaj poslušamo kapitalistične o »vitki državi«, namesto o »stabilizaciji gospodarstva« pa politiki govorijo o »nujnih reformnih ukrepih« ipd. Še če primerjate politične karikature, so vsebinsko povsem enake, saj drugače tudi ne more biti. Pomemben del ukrepov je bila tudi solidarizacija dolga, ki je (poleg drugih razlogov) pripeljala do porasta nacionalizmov. Razlika z današnjo EU je v tem, da morajo dolg Grčije solidarizirati pokrivati tudi države, ki so mnogo revnejše od nje, od nerazvitih republik in pokrajin v nekdanji Jugoslaviji pa se to ni pričakovalo. In razlika je tudi v tem, da Slovenija kot najrazvitejša republika tedaj ni reševala svojih bank in njihovih zgrešenih investicij v drugih republikah, kot to sedaj počne Nemčija.

Varčevalni ukrepi so bili tedaj egalitarni, to je linearno zmanjševanje plač in stroškov ter delna »zamrzitev« cen. Ker ni bilo denarja, so bile uvedene restrikcije pri nabavi bencina (najprej vožnje samo ob določenih dnevih po t. i. sistemu par-nepar glede na registrsko številko, potem boni za nakup bencina), nekaterih izdelkov (pralni praški, kava), za katere so bili prav tako uvedeni boni, ukinjen je bil uvoz »luksuznih« izdelkov, med katere so šli tudi južno sadje ter tuje časopise in revije, za izhod iz države je bil uveden poseben depozit. Slovenci so tedaj množično hodili kupovat čez mejo. Razlika od tedanjih dni je v tem, da se je danes linearnemu zmanjševanju pridružil ideološki pogojen obračun s pomembnimi kategorijami prebivalstva. Jugoslavija naj bi bila totalitarna država, vendar si je kaj lahko predstavljati, kakšen revolt bi v osemdesetih letih nastal, če bi odvzeli del pokojnine tistim, ki so jo zaslužili v kraljevini Jugoslaviji. Ali kakšen dodatek, ki so ga v nekdanji karadžordevski »ječi narodov« dobili za kulturne, znanstvene ali športne dosežke, za bojevanje na solunski fronti v prvi svetovni vojni oz. si prislužili kakšne podobne »privilegije«. Razlika je, seveda, tudi v tem, da se restrikcije danes uvajajo na kapitalističen način, torej ne (še!) z javnim pomanjkanjem dobrin, ampak s prikrito revščino ob polnih trgovinah za tiste, ki si nakupe lahko privoščijo. V osemdesetih letih je na nespособnost oblasti in na njihovo odmaknjenost od ljudstva kazal kulturni posnetek žensk v Makedoniji, ki se pred pekarno tepejo za kruh, podobno današnjih oblastnikov kažejo izjave otrok o tem, da pijejo vodo, ker si v šoli ne morejo privoščiti malice. Na ekonomski ravni je razlika med tedaj in danes še v takratni visoki inflaciji, ki je prerasla v hiperinflacijo, tako da so se cene spreminjale večkrat na dan, ljudje so dinarje sproti menjavali za tuje devize, vzporedna valuta je postala nemška marka. Z napovedanim povečanim tiskanjem denarja se tudi evro inflaciji ne bo mogel izogniti, tako menijo vidnejši ekonomisti in komentatorji. Vprašanje je le, koliko bo obvladljiva. Inflacija ob isti valuti po pravilu koristi razvitim državam, to smo kot očitek ves čas poslušali tudi v Jugoslaviji. Le da tokrat nismo med razvitimi.

Rešitev krize so jugoslovanski politiki videli v večji centralizaciji in nad-

zoru nad finančnim, bančnim, davčnim sektorjem in sploh v pomenjenju heterogene jugoslovanske ekonomije. Enako rešitev za krizo vidijo evrokrate v Bruslju. Vir nadzora in prerazdeljevanja je bila tedaj Narodna banka Jugoslavije, ki je imela vrsto kompetenc, kakršne taki instituciji ne pripadajo. Zelo podoben sistem z osrednjo vlogo ECB želijo sedaj vzpostaviti v EU, pri čemer naj bi bila njena nadzorna funkcija ločena od monetarne. Kot da bi poslušali jugoslovanska predsednika vlade iz prvega obdobja krize, Milko Planinc ali Branka Mikulića!

Regionalne dispartitete, odnos razviti-nerazviti, je v Jugoslaviji dosegal razmerje 7 : 1 (Slovenija : Kosovo). V EU po BDP-ju dosegata razmerje 6 : 1 (Luksenburg : Bolgarija, zelo blizu Bolgariji je tudi Romunija). Slika 27 držav je sicer precej bolj zapletena (treba bi bilo upoštevati tudi ravni potrošnje, cen in drugih kazalcev, ki jih zbira Eurostat), ampak v osnovi je kljub temu primerljiva z jugoslovanskimi razmerami. V Jugoslaviji je jeziček na tehtnici med razvitimi in nerazvitimi igrala t. i. ožja Srbija (torej Srbija brez pokrajini). Ko je ta začela drseti navzdol oz. se po tihem deklarirati za nerazvito, je to nagnilo jugoslovansko ekonomsko barko. V EU je takih držav več in prav tako močno nagibajo evropsko barko. Neto prejemnice iz evropskega proračuna so vse članice, sprejete leta 2004, od starih pa Grčija, Portugalska, Irska (sicer z enim večjih BDP-jev v EU!) in Španija. Na »nerazvito« stran lahko kaj hitro zdrsejo nekatera prej stabilna velika gospodarstva (npr. Italija), vanjo pa hkrati prihaja revna kandidatka Hrvaška, kar bo »nerazviti« del še okrepilo. Resda je Hrvaška majhna, a v seštevku in nestabilnih razmerah tudi minimalna sprememba razmerij ni nepomembna, četudi je zgolj simbolična. V Jugoslaviji je bila različnost interesov nepremostljiva: za manj razviti del je bila rešitev v solidarnosti, državni prerazdelitvi denarja prek sklada za nerazvite in drugih skladov, v interventnih oblikah brezplačne pomoči v kriznih situacijah, odpisu posojil in davkov, vzdrževanju t. i. družbene nadgradnje (šolstva, sociale, uprave) s sredstvi zveznega proračuna in posameznih republik, v administrativnem usklajevanju cen. Za Slovenijo in Hrvaško je bila rešitev v upoštevanju tržnih zakonitosti, vključno s prostim oblikovanjem cen in pravico

vlaganja po ekonomskih in ne političnih merilih. In lastno odgovornostjo za dolgove. Je ta konflikt interesov v EU vsebinsko kaj drugačen? Samo poglejte razpravo o proračunu EU za obdobje 2014–2020 in stališča »razvitih« (Velika Britanija, Nemčija, Francija itd.) in »nerazvitih« članic EU v zvezi s tem.

Slovenija in razvitejši del Jugoslavije nista zmogla igrati »lokomotive«, ki bi jugoslovansko gospodarstvo potegnila iz krize. Bosta evropsko zmogli Nemčija in Francija? Bosta to želeli? In za čigav interes? Edina pomembnejša razlika v tedanji in današnji percepciji je v tem, da se je tedaj ekonomska politika v Beogradu ravnala po večinskem manj razvitem ali nerazvitem »jugu«. V EU (in tudi njenih članicah z velikimi regionalnimi razlikami, npr. v Italiji) se ravna po interesih razvitega severa. Koliko tu diktat »severa« lahko pripomore k obstoju skupnosti, pa je seveda vprašanje. Beseda »solidarnost« tu hitro dobi različne interpretacije. Da o grškem občutenju nove nemške »nacistične« okupacije, ki močno spominja na srbsko-hrvaško/slovensko obračunavanje v osemdesetih, niti ne govorimo.

Jugoslavija naj bi se po nekem konceptu razvijala po načelu konvoja, torej tako hitro, kot se bo razvijal njen najmanj razvit del, po drugem konceptu naj bi postala »asimetrična«. Enaka dilema je ves čas navzoča tudi v razpravah o EU. Le besedičenje o »konvoju« je zamenjano z »enotno unijo«, »asimetričnost« pa s »francosko-nemškim vlakom« ali »Evropo dveh hitrosti«, v zadnji različici pa z idejo o »finančni federalizaciji« (ločena proračuna za evrsko in neevrsko območje). Slovenija se je tokrat znašla v vlogi »nerazvitih« in tudi njeni odzivi so podobni. Na vse kriptične si prizadeva, da bi ostala neto prejemnica sredstev iz evropskega proračuna. Torej natanko tisto, kar so počele nekdanje nerazvite republike v Jugoslaviji.

V sedanjih krizi se ne zastavlja zgolj vprašanje odnosa med bruseljskim centrom in nacionalnimi državami in vprašanje (pre)razporejanja sredstev, pač pa tudi dilema nacionalnega gospodarstva. Najprej sploh, kako opredeliti in kam uvrstiti pojem »nacionalno gospodarstvo«? Je to politična ali gospodarska kategorija? Ali oboje? Kaj jo opredeljuje: finančne in druge institucije, denar, nacionalno zaokrožen gospodarski prostor, pretežno naci-

Eden temeljnih problemov EU in njenega obstoja, podobno kot pri Jugoslaviji, je vprašanje identitete. Jugoslovanska izkušnja kaže, da identitete ni mogoče vzpostaviti na silo.

17

onalna lastnina ali predvsem vzvodi politične moči, s katerimi je mogoče regulirati gospodarske tokove? Dilema, ki jo je izrazil pokojni akademik Aleksander Bajt z besedami, da bo slovensko gospodarstvo po prehodu v kapitalizem sicer uspešno, le slovensko ne bo, v seda-

nji krizi na novo odpira vprašanje odnosa med politiko in gospodarstvom. Kje je meja med državnim (nacionalnim) interesom in svobodno ekonomijo? In med nacionalno ekonomsko suverenostjo ter nadnacionalno EU-oblastjo? To je bil eden ključnih konfliktov že med

slovenskimi in jugoslovanskimi centralnimi oblastmi. Po osamosvojitvi je Slovenija šla skozi obdobje, ko se je pojem nacionalno gospodarstvo izrabljal za izčrpavanje podjetij in tajkunske privatizacijo. Sedanja neoliberalistična oblast verbalno zagovarja stališče ločeno-

sti politike od gospodarstva, v resnici pa vzpostavlja državno gospodarstvo, kakršnega bi bil vesel celo predsednik jugoslovanske centralnoplanske komisije Boris Kidrič v prvih povojnih letih (le da danes še »plana« ni nikjer). No, Kidrič je že v začetku petdesetih let glede držav-

Vsa ključna nerešena vprašanja med državami članicami in centrom so danes nedorečena prav toliko kot v Jugoslaviji. Problem je le, da o njih politične elite ne želijo in niso sposobne kritično razmišljati.

18

nega nadzora začel korenito spreminjati stališče. Sedanja »centralno-planska komisija« (nekakšen superholding pod nadzorom vlade) naj bi bila zgolj začasni regulator državnega premoženja. Njena naloga naj bi bila čim bolje prodati banke, državna podjetja, energetske objekte, infrastrukturo. Ne glede na to, kdo kupuje (torej tudi ne glede na to, s kakšnimi nameni), da le plača kupnino. Glede na dosedanje izkušnje je dokaj očitno, da bo na koncu še zadnji del nekdanje družbene lastnine pristal v rokah prijateljev in sorodnikov politikov, infrastruktura pa v rokah držav, ki imajo tukaj geostrateški interes. Natanko tako, kot se je zgodilo po prvi svetovni vojni. V drugi Jugoslaviji je Slovenija imela svoje nacionalno gospodarstvo in tudi mnogo boljše samooskrbo, kot jo ima danes. V EU naj to menda ne bi bilo potrebno, pojem nacionalnega gospodarstva pa da je zastarel. Zato je tudi propadel velik del industrije, ki bi se ob pametnejši politiki lahko obdržal in posodobil. Še zlasti pa so z njim izginili razvojni centri v tovarnah, kar vse skupaj je Slovenijo v resnici spremenilo v odvisno deželo. Industrio so pač zamenjali trgovski centri. Pri Francozih, Nemcih in tudi ekonomsko najbolj liberalnih Britancih zaničevanja nacionalnega gospodarstva ni videti, ravno nasprotno, kar je kriza zelo nazorno pokazala. Načelo ekonomske »anacionalnosti« torej velja le za baltske države, Slovaško, Slovenijo in kar je še podobnih »nezgodovinskih« narodov. Že Mažžari so se (sicer na čuden, demokraciji tudi nevaren »orbanovski« način) tem dvojnimi merilom začeli upirati. In kam gremo s fetišiziranjem evropskega in drugega »svobodnega« trga? Niko Kavčič, med obema vojnama uslužbenec Kreditnega zavoda za trgovino in industrijo, nekdanje podružnice Creditanstalt, o tem priča več kot nazorno: »Moji starejši nemški kolegi so bili izkušeni profesionalci. V medsebojnem občevarju so uporabljali izključno nemški jezik, saj jim je šla slovenščina trdo z jezika. Za široko mrežo komitentov in za banko je bila njihova odločilna prednost zgodovinsko poznavanje gospodarskih razmer, ki so jih suvereno obvladovali. Ker sem imel popoln dostop do kartoteke bančnih komitentov, sem se lahko kmalu prepričal, da na Slovenskem gospodujejo in imajo v svojih rokah pretežni del premoženja, proizvodnje in

tržnega prometa ljudje tuje narodnosti; med njimi pretežno avstrijsko-nemške.«
Jugoslovanska politična kriza je bila posledica zapletenega in neučinkovitega sistema, v katerem naj bi prek delegacij in različnih samoupravnih organov odločalo čim več ljudi. Mednacionalni odnosi so se usklajevali v zapletenem institucionalnem okolju in z zamudnimi postopki. V teh razpravah so sodelovale vse republike in pokrajine in

vse etnične skupine. Ko je sistem razpadel in je nastalo osem oligarhij, to ni bilo več mogoče in Jugoslavija se je znašla v kaosu. In ker način dogovarjanja ni več deloval, se je federalni vrh začel zatekati k vedno hujšemu administriranju. Evropska unija ima podobno zapleten, drag in neučinkovit sistem odločanja. In tudi deluje podobno. V Evropski komisiji je koncentrirana izjemna politična moč, ki pa je hkrati odvisna od tega, kaj se dogo-

vori nekaj voditeljev najmočnejših držav.

Jugoslovanski parlament je bil po (šibkem) razmerju do izvršne oblasti zelo podoben evropskemu. Z eno pomembno razliko: jugoslovanski je bil dvodomni in je premoč velikih narodov v zveznem zboru korigiral z zborom republik in pokrajin z enakopravnim statusom. V njem so imele vse republike enako število glasov. EU je še zelo daleč od tega. Je pa podobnost v ustavni krizi, le

Čeprav imajo manjši narodi v EU formalno enake pravice kot veliki, EU še naprej deluje po načelu »zgodovinskih« in »nezgodovinskih« narodov.

19

da je Jugoslavijo doletela na koncu, EU pa že na začetku. Leta 1987 so se začele polemike o jugoslovanski ustavi in zahteve po njeni spremembi. Soočila sta se dva koncepta: po večji centralizaciji, ki naj bi omejila moč republik in, obratno, po povečevanju moči republik, kar bi Jugoslavijo pripeljalo v konfederacijo. Skupnega dogovora ni bilo, končalo se je z razpadom. EU je o svoji ustavi (Treaty establishing a Constitution for Europe, TCE) začela razmišljati leta 2001, dogovor je bil podpisan oktobra 2004, a že maja in junija 2005 so ga na referendumu zavrnilo Francozi in Nizozemci. Po krizi, ki je sledila, ga je leta 2009 zamenjala meglena in nedorečena Lizbonska pogodba. No, tudi evropska ustava je bila precej ohlapna, brez jasno dorečenih odnosov med državami članicami in (kon)federalnimi bruseljskimi oblastmi, brez dorečene zunanje in obrambne politike in pristojnosti v zvezi s tem, res pa z vrsto postulatov, ki naj bi jim države sledile in naj bi državljanom zagotavljale pravice, kot so človeško dostojanstvo, svoboda, demokracija, enakost, vladavina zakona, spoštovanje človekovih pravic in pravic manjšin in, seveda, kot eden glavnih postulatov, svobodni trg. Članice bi se z njo zavezale k pluralizmu, nediskriminaciji, toleranci, pravici in solidarnosti.

Vsa ključna nerešena vprašanja med državami članicami in centrom, pa tudi druga – recimo vprašanje trga in solidarnosti (socialne države) – so danes nedorečena prav toliko kot v Jugoslaviji. Problem je le, da o njih slovenske politične elite ne želijo in niso sposobne kritično

razmišljati, kaj šele dajati svojih predlogov. Edino, česar je zmožna slovenska politika, je prenašanje »direktiv«, tako kot jih pač razumejo med sedenjem na sestankih v Bruslju.

Ne prva in ne druga Jugoslavija nista nastali iz ekonomskih razlogov, ki bi dali trdno podlago za politične povezave, pač pa je šlo predvsem za politični projekt. Evropska gospodarska skupnost je nastala iz ekonomskih razlogov in šele iz tega je zrasla politična Evropska unija. Po sili razmer pač v prepričanju, da je povezovanje mogoče graditi zgolj na ekonomskih merilih, pa še to le na delnih. Jugoslavija je odsotnost ekonomskih razlogov nadomeščala z ideologijo (jugoslovansko identiteto, socializmom), EU pa odsotnost identitete s skupnim trgom in valuto. Jugoslovanski model se ni obnesel, evropski je v veliki krizi. Kljub temu kritičnega premisleka o evropski preteklosti, sedanjosti in zlasti prihodnosti v Sloveniji ni. Navdušenje nad EU je veliko, po vstopu leta 2004 raziskave javnega mnenja konstantno kažejo več kot 80-odstotno zaupanje. V Sloveniji ni resne evroskeptične stranke. Kritičnih glasov na račun EU skoraj ni. Vodilne slovenske stranke poslušno sledijo centralam v Bruslju. Doslej je veljalo prepričanje, da Sloveniji kot majhni državi EU ustreza. Tu je tudi najpomembnejša dragocenost EU: mir, za kar je dobila celo Nobelovo nagrado. No, kakor za koga: jugoslovansko morijo so namesto nesposobne ES reševale ZDA. Na svoj način, seveda.

Sedanje razmere v EU so posledica tako zgodovine kot nezmožnosti odgovora na izzive sedanje krize in

globalizacije. In hkrati odraz njenih notranjih protislovij, tudi njene praznosti. Brez dvoma je v njej politična demokracija na bistveno višji ravni, kot je bila v Jugoslaviji. A gre v veliki meri za partitokracijo. Ključne zadeve se sprejemajo v ozkem krogu, mimo množic, parlament ima v primerjavi z »vlado« (evropsko komisijo) omejeno moč. Avtokratska vladanja v posameznih državah, tudi v Sloveniji, je EU ignorirala in jih ignorira. V številne nove članice demokracija tudi z vstopom v EU niti ni prišla. Parlamentarizem je zgolj prekril nekakšne klanovske, korupcijske in mafijske naveze. To je starim državam EU ustrezalo, saj je šlo za nove trge in poceni investicije (do začetka krize). Tako kot nastajajoče domače oligarhije je EU potrebovala neurejene razmere in divji kapitalizem kitajskega tipa brez zaščite delavcev. Širitev je bila zapakirana v velike besede o demokraciji, »zgodovinskem dolgu« do tega dela Evrope ipd. Kar zadeva ekonomsko demokracijo, jo je imela Jugoslavija skozi samoupravni socializem razvito drugače kot evropske države (tam je temeljila na sindikatih, kolektivnih pogodbah, participaciji pri dobičku), a primerljivo. V nekaterih stvareh boljše, v drugih slabše, odvisno pač od primerjave s posamezno državo. Vzhodnoevropske države ekonomske demokracije niso imele in je nimajo, ne samoupravne in ne zahodnega tipa. A tudi v Sloveniji se je začela drastično rušiti že pred krizo.

EU je navznoter in navzven zgrajena bistveno manj, kot je bila Jugoslavija. Tesnejša evropska integracija, v kateri bi bila npr. Evropska ko-

misija prava vlada, parlament pa dvodomna (z evropskim svetom s šefi vlad kot drugim domom), je danes zelo utopičen projekt, vse je bolj ali manj omejeno na finančno disciplino in reševanje evra. Evropska unija je razdeljena na trikotnik razvitega severa in zahoda, nerazvitega vzhoda in prezadolženega juga. Konflikt razviti : nerazviti/prezadolženi že poteka, vprašanje je le, kako hitro bo naraščal in kako usoden bo. Čeprav imajo manjši narodi v EU formalno enake pravice kot veliki, EU še naprej deluje po načelu »zgodovinskih« in »nezgodovinskih« narodov. Jugoslovanske republike so imele pravico do samoodločbe in odcepitve, ki pa ni bila definirana, kar je bil eden od razlogov za vojno. V EU je članstvo vsaj formalno mnogo bolj ohlapno in se glede izstopa lahko kaj hitro spremeni. Velika Britanija na primer ves čas grozi z izstopom, morebitna grška upustitev evra bo imela daljnosežne posledice tudi za preostalo članstvo. Druga Jugoslavija je nastala pod enakimi pogoji za vse, v EU pa so države vstopale pod zelo različnimi pogoji, mnoge so jih izpolnjevale zgolj navidezno ali pa še to ne. Zato je eden temeljnih problemov EU in njenega obstoja, podobno kot pri Jugoslaviji, vprašanje identitete. Jugoslovanska izkušnja kaže, da identitete ni mogoče vzpostaviti na silo, EU pa vsebinske integracije in povezovanje kultur zamenjuje z birokratizacijo.

Oh, da. Slovenija močno potrebuje politike, ki bi zmogli primerjati Jugoslavijo in EU. Od tega bo namreč odvisna naša prihodnost. Pa jih žal nima. Ne v Ljubljani in ne v Bruslju. ✘

WWW.LAZIZ.SI

EGIPČANSKA RESTAVRACIJA LAZIZ

REZERVACIJE SPREJEMAMO NA TEL. ŠT.: 051 / 615 - 540

Janko Lorenci:

Nekaj novega na Zahodu

Resne sprejemljive alternative za trd odpor ni. Okoliščine so take, da se lahko odpor zelo okrepi in spremeni veliko. Nasprotje odpora – oslovska potrpežljivost, fatalizem, oportunizem, strahopetnost, pajdaštvo – lahko prinese samo nadaljevanje pogrezanja, nazadovanja, primitivizacije naše družbe.

Dogajanje na Zahodu je negotovo in odprto. Kriza se nadaljuje, v njenem imenu nastaja še surovejši kapitalizem, demokracija se prazni, narašča pa protestništvo, za zdaj še šibko, a z velikim potencialom.

Poglejmo, kako to dogajanje vidi avtor Postdemokracije Colin Crouch.

Ravnotežje med kapitalizmom in demokracijo je krhko. Lok se v škodo demokracije napenja že več kot 30 let, vse od začetka neoliberalne kontrarevolucije, ki je dosegla vrh z osamosvojitvijo finančnega kapitala. Toda kombinacija kapitalizma in demokracije bo živela naprej, saj kapital ceni demokracijo kot varnostni okop, zaščito. Demokracija prinaša več stabilnosti kot diktatura. Problem je v tem, da je sedanja demokracija izvotljena in vedno bolj zožena na volilni ritual. Politiki ne smejo preveč razjeziti finančnih trgov, sicer grozi huda kriza. Ljudstvo in politika v bistvu sprejemata ta pravila. Zato je demokracija za finančni kapital udobna ureditev. Ni velikih nemirov, ni vojaških udarov, hkrati pa so v taki ureditvi mogoče velike socialne neenakosti.

Finančni kapital je dobil tako moč zlasti potem, ko se je internacionaliziral – ptiček je odletel iz nacionalnega gnezda, politika pa je bolj ali manj ostala nacionalna. Mednarodnih dogovorov za krotitev kapitala ni, pravi Crouch.

Del neoliberalizacije je tudi koncentracija bogastva. Premožanje v rokah bogatašev povsod prehitava naraščanje BDP-ja. V mnogih zahodnih državah zgornjih nekaj odstotkov obvladuje polovico ali več nacionalnega premoženja. Ekstremna neenakost praviloma ne gre skupaj ne z demokracijo in ne s stabilnostjo. Denar, veliko denarja, pomeni moč, ki uvelja-

Janko Lorenci, novinar in komentator, dolgoletni novinar Dela in urednik Sobotne priloge Dela, danes kolumnist Mladine. Lorenci je napisal več knjig, med drugim Savna in druge zgodbe ter Šepetanje zbora.

Evropa se je že doslej močno spremenila; kriza postaja normalno stanje, večina živi slabše, prebivalstva so napol sprejela vsiljeno zategovanje pasu kot nujno zlo in se napol sprijaznila z razgrajevanjem socialne države.

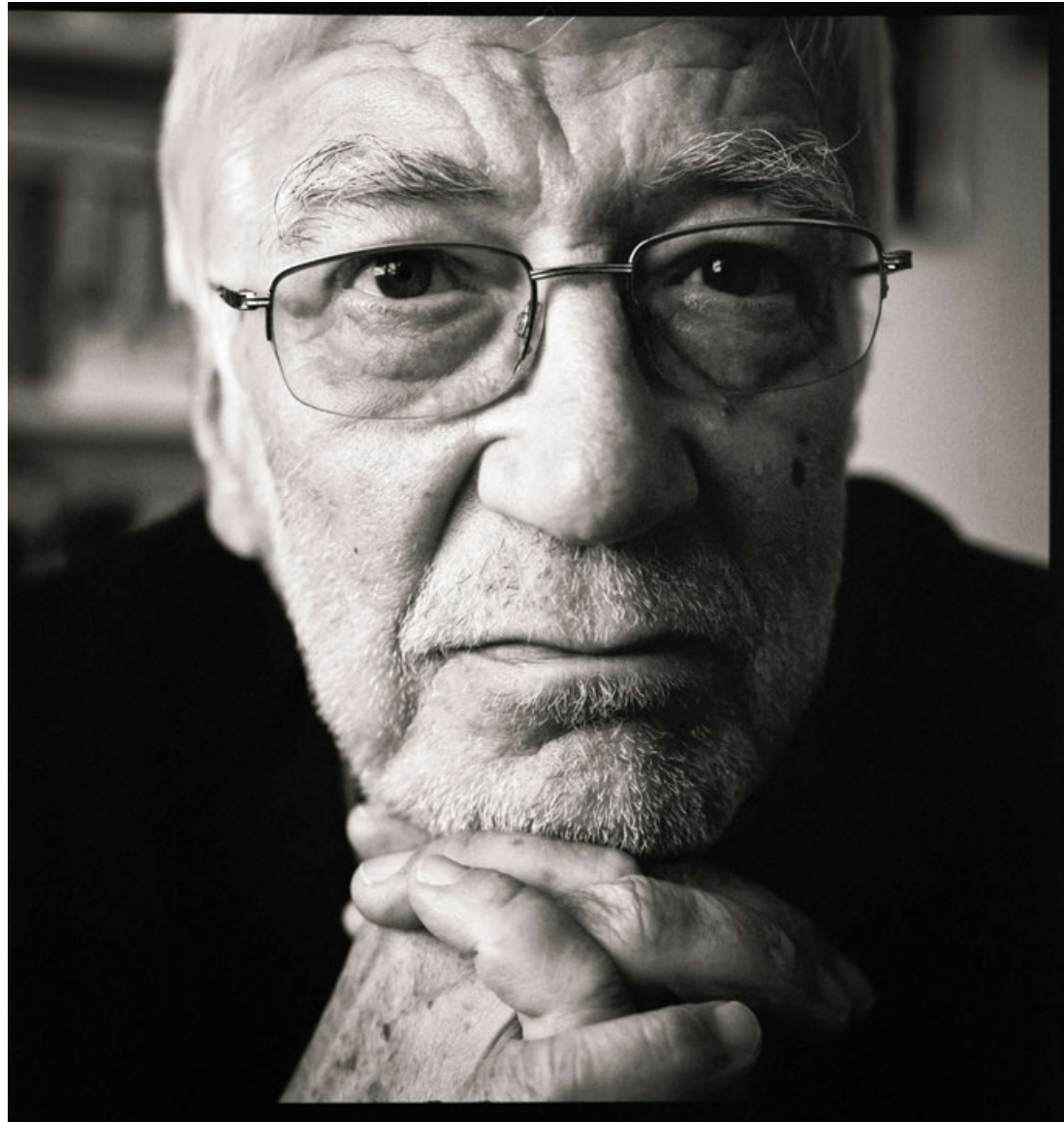
22

vlja svoj vpliv mimo demokratičnih procedur. Velika neenakost destabilizira družbo in gospodarstvo; bogati ustvarjajo presežek denarja, manj premožni sloji skušajo svoje zaostajanje izravnati z velikim zadolževanjem, nastanejo baloni, ki prej ali slej počijo. Pri tem finančni sektor po mnenju neortodoksnih ekonomistov ne ustvarja realne nove vrednosti, ampak od gospodarstva izsiljuje dobičke, zaposlene z vse manjšimi dohodki pa žene v zadolženost.

Znotraj sloja bogatih živi še pleme superbogatih. Nastaja kapitalska oligarhija, plutokracija, ki ima v davčnih oazah po ocenah nakopičenih okoli 20 bilijonov dolarjev, več kot znaša ameriški BDP. Hans-Jürgen Krysmanski, proučevalec bogatih: Ta kapital je razvejen, mednarodni, transnacionalni in nedostopen za nadzor. Je slabo proučen, kajti srednji razred po nalogu višjih slojev proučuje le nižje razrede ali kvečjemu samega sebe. S superbogati je nastal v središču družbe popolnoma osamosvojen in vsega sposoben socialni sloj, okoli katerega se vrti vse. To je velika črna luknja svetovnega gospodarstva, v katero izginja nov denar. Paul Krugman govori o vladavini 0,01 odstotka prek 0,01 odstotka za 0,01 odstotka. To v omrežja, kroge, klube prepletano pleme uživa popolno zasebnost, hkrati pa ima privilegirane odnose s politiko, gospodarstvom, kulturo, v marsičem si jih je tudi podredilo. Ta denarna elita z najemniškimi vojskami, zasebnimi policijskimi in obveščevalnimi službami čedalje bolj deluje na lastno pest. Podnebne spremembe, pomanjkanje virov, naraščajoča nepovratna brezposelnost nakazujejo globalni scenarij bojev za golo preživetje. Za tak reši-sekdor-se-more svet se čuti ta manjšina dobro oborožena. Na tem ozadju se bodo razvijali novi in drugačni razredni spopadi, pravi Krysmanski.

UNIJA KOT ORODJE

V Evropi, ki je zlasti po razpadu SZ vedno bolj posnemala ameriški vzorec kapitalizma, je EU, tvorba elit, v krizi zreducirana na ekonomsko dimenzijo, postala instrument širjenja bolj surovega kapitalizma in premeščanja moči v prid močnejših držav. Kriza se »zdavi« z ostrim zategovanjem pasu, ki šibkejše države uničuje in tudi na se-

veru EU večja neenakost. V Grčiji so se samomori po izbruhu krize potrojili. Pomoč, ki deželo spravlja v vedno večje dolgove, je svojevrsten gospodarski in moralni sadizem.

EU je v krizi odpovedala. Postala je manj demokratična, bolj neoliberalna, bolj socialno razklana. Tudi v njej se dogaja to, kar Michael Lind, skesani nekdanji neoliberallec, opisuje kot igro ničelne vsote, v kateri skuša vsaka skupina velikanske izgube zaradi krize prevladati na druge skupine. To velja za odnose med nacijami, etničnimi skupinami, razredi. Dogajale se bodo stvari, ki so doslej veljale za nemogoče, pravi Lind.

Evropa se je že doslej močno spremenila; kriza postaja normalno stanje, večina živi slabše, prebivalstva so napol sprejela vsiljeno zategova-

nje pasu kot nujno zlo in se napol sprijaznila z razgrajevanjem socialne države. Neoliberalne dogme so bile že pred tem kar široko sprejete tudi zato, ker je dolgotrajno indoktrinacijo in njihovo uvajanje spremljal materialni napredek, pred izbruhom krize omogočen s produkcijem umetnega denarja in vesplošnim zadolževanjem. Potem so se baloni razpočili, začaranost se je razblinila in prehaja v čustva, ki sledijo opeharjenosti.

Socialna varnost prinaša odsotnost strahu in je trdna podlaga za stabilno demokracijo in povezano, znosno konfliktno družbo. Z izginevanjem te varnosti se strah vrača, z njim izginja zaupanje v državo in demokracijo, družba se drobi, rastejo dvomi o elementarni pravičnosti kapitalizma. Zdaj je že dovolj

očitno, da neoliberalizem družbo pospešeno razslojuje, posameznike razčlovečuje in sili v medsebojno spopadanje, uničuje čut za solidarnost in prinaša trpljenje. Tistim, ki so krizo zakrivali, pomaga in jih ne kaznuje, kaznuje pa nedolžno večino. Povzročča tudi to, da se dekadencia v vrhovih družbe počasi seli navzdol.

Zato neoliberalizem ni samo ekonomska in socialna, ampak izrazito tudi moralna kategorija. Gre za socialni darvinizem, sprevržen sistem vrednot, ki napadalni egoizem razglaša za moralno nesporen in mu hkrati pripisuje vlogo razvojnega motorja. Čeprav neoliberalizem še zdaleč ni tako učinkovit, kot trdijo njegovi propagandisti. To med drugim potrjujeta globina in dolžina krize.

Največ optimizma zbuja dogajanje v civilni družbi, ki bi lahko – morda sredi kaotične dinamike splošnega odpora – poskrbela za rojstvo novega gibanja ali potentne nove stranke. Za vse to je potreben osebni angažma mnogih ljudi z mnogih področij.

23

Ta bi torej morala zavirati neoliberalizem, a ga paradoksalno celo krepi. Divje napihovanje balonov in potem njihov pok sta ustvarila stanje, ko bi se brez urgentnih posegov države ves sistem sesedel. Države (politika) so se za »zdravljenje« silovito zadolžile, potem pa breme brez slabe vesti prenesle na množice. Bogati in krivi so ostali bogati in nekaznovani, za njih velja »socializem«, za večino pa kapitalizem.

Skratka, neoliberalizem se zdravi z neoliberalizmom, češ da bo sicer vse pobral hudič. Gre za izsiljevanje, ki družbe destabilizira in že kot nove krize. Politika je potem, ko se je (finančni) kapital znašel v stiski, zamudila priložnost, da bi ga razmeroma zlahka ukrotila. Ker je pač z njim preveč spečana, ker so njene vrednote bolj ali manj neoliberalne.

Zdaj smo sredi negotovega nihanja prehodnega obdobja. Življenje na kredo in nenehna hitra rast sta se najverjetneje končala, celota bo morala živeti skromneje. Ker bodo bogati in vplivni hoteli ostati na istem ali boljšem, se bo moral zmanjšati delež velike večine – odloča se o drugačni razporeditvi manjšega bogastva, po vztrajnosti sistema izrazito v škodo množic.

Zahod zna postati zelo nemiren. Navidez samoumevna povezava demokracije in kapitalizma se trga. Neoliberalni kapitalizem je zanesljivo prešel svoj zenit, a prav tako zanesljivo še zdaleč ni mrtev. V krizi in prvič resneje ogrožen postaja še bolj pasji.

Tako je ogroženo tudi dosedanje sobivanje, ki ga opisuje Crouch. Izpraznjena demokracija in trši kapitalizem postajata za ljudstvo čedalje napornejša. Iz tega se rojevajo napetosti in odpor.

PROTESTNIŠTVO – ŠIBKO IN MOČNO

Novo protestništvo je tesno povezano s krizo. Nastaja na vsem Zahodu, tačas je najmočnejše na jugu Evrope, kjer je stiska najhujša, »zdravila« pa najbolj konjska. Razmere so ponekod dramatične; nezaposlenost je afriška, srednji razred se razkrajaja, države se opotekajo na robu bankrota. Množične stavke in proteste vseh vrst poganjajo nezadovoljstvo s sedanjostjo, strah pred prihodnostjo, spomini na boljšo preteklost.

Doslej je nemir prinesel malo. Gi-

banje Zavzemimo je skoraj povsem zamrlo. Protestniška gibanja imajo vrsto slabosti – nepovezanost prek državnih meja, razdrobljenost znotraj nacionalnih prostorov, pomanjkanje programov. Živijo sredi nacionalizmov, skupinskih egoizmov, sirenskih glasov skrajne desnice, pasivnosti srednjega razreda, ki je razklan v sebi, kot celota pa se še vedno distancira od revežev in izobčencev in se, kako varljivo, čuti bolj povezanega z visokimi sloji.

Politika in kapital povsod jahata na tej razdrobljenosti. Očitno je tudi, da zgolj polne ulice množic in različni parcialni protesti ne morejo prinesiti resnejših sprememb. Turbokapitalizem, ali kakor že imenujemo sedanjo ureditev, na Zahodu še lahko živi s sedanjo stopnjo nemirov in nezadovoljstva. Jasno se kaže tudi, da so represivni aparati države zvesti oblastem.

A ni čisto za obupat; protestništvo je nekaj vendarle že doseglo. Velika slika se jasni, prvič po drugi svetovni vojni postajajo za množice problematični sistem in njegovi nasilci. To zlepa ne bo več izginilo iz glav – stanje duha se je spremenilo. Večini, čeprav še negibni, se zdijo protesti in pritiski tistih, ki že protestirajo, naravna in upravičena reakcija na stanje, kakršno je. Nastaja drugačna, bolj razgibana, bolj aktivistična civilna družba. Akademski krogi so se deloma zbudili. Če ni več velikega enotnega delavskega razreda, pa nastaja nekakšen razred prekercev in marginalcev, vsaj nekoliko povezanih z občutkom izkoriščenosti in odrinjenosti.

Ena izmed velikih težav odpora je zamegljena tarča jeze in nasprotovanja (preplet kapitala, politike, odvisnih elit, medijev ...), čeprav nasprotujoča si osnovna tabora kljub mimikriji polagoma postajata razločnejša. V bistvu je ta tarča sistem, uveljavljeno delovanje družbe. Toda sistem je vse in nič, je abstraktna stvar, ki je ne moreš zgrabiti, napasti, zažgati. Napadeš pa lahko njegove glavne nosilce. Bogatune lahko zmerjaš, se nad njimi zgražaš, sramotiš, ni pa jih mogoče kar tako razlastiti, visoko obdavčiti ali zapreti; potrebni so ustrezni zakoni. Razen če sprožiš množične nemire, revolucijo, vstajo. Teh ni mogoče načrtovati, ker so množice praviloma nenasilne, težko vodljive in se instinktivno

bojijo tvegati, ki jih prinaša huderered. Množice nikoli ne vstanejo brez močnih razlogov. Tudi če postanejo nemirne, je njihovo obračanje na politiko, čeprav še tako glasno in besno, še zmeraj priznavanje reda, obstoječe ureditve.

POLITIKA – PRVA TARČA

Za glavno tarčo si je odpor nagonsko in razumsko povsod izbral politiko, to nad ali univerzalno elito, pristojno za celoto reči. Po drugi svetovni vojni je bilo samoumevno, da mora biti kapitalizem, če naj bi bil združljiv z demokracijo, pod močnim političnim nadzorom. Ta samoumevni primat politike je neoliberalna kontrarevolucija postavila na glavo. Zdaj naj bi spet vzpostavili povojno stanje.

Težava je v tem, da etabliрана politika ne uživa zaupanja, ker se je prodala in slabo ali pa sploh ne zastopa interesov večine. Če bi vsaj deloma še bila zaupanja vredna, bi bilo mogoče stvari na hitro urediti z volitvami – slabo politiko bi zamenjali z boljšo. Toda vsa etablišana politika je bolj ali manj enaka. Iz nezaupanja do nje izvira dvoje: želja po novi, drugačni politiki in protesti, pritiski, odpor proti etabliрани politiki.

Velikanska večina gibanj odpora zagovarja nenasilje. Sedanji nemiri na Zahodu se le izjemoma in marginalno spremenijo v nasilne. Vendar v njihovem ozadju skoraj vedno lebdi grožnja nasilja. Meja do njega je tanka – sprožijo ga lahko naključja, ekstremisti, surovost policije, provokacije na ozadju splošne napetosti. Nasilje je prita-jena, prežeča sestavina sedanje brbotajoče godlje – naraščajočega družbenega nemira, poglobljajoče se socialne stiske, politike brez zaupanja in po malem že aktivirane-ga protestništva.

Oblasti nasilje povsod krotijo s protinasiljem (policijo, vojsko), ki pa je nevarno v volilnem pogledu in zato, ker lahko preraste v splošni odpor. Celo nekaterim velikim bogatašem in manj zagrizenim neoliberalcem postaja jasno, da se lahko današnji protesti razširijo in radikalizirajo, da je njihov razvoj nepredvidljiv, a s tendenco naraščanja. To vplivnim in bogatim povzroča zamolklo nelagodje ali strah. Ta strah ni samo pravična kazen, ampak je tudi koristen – brez nje-ga se ne bi (se ne bo) premaknilo nič. Brez strahu na strani močnih,

a maloštevilnih, in brez obupa, jeze in pritiskov na strani šibkih, a številnih, ne bo nikjer resnih sprememb.

To spoznanje se polagoma povsod širi.

Načeloma naj bi bil vrstni red sprememb nekako tak: najprej pritisk, potem morebiti nastanek nove ali sprememba etabliране politike, ki bi znova uveljavila svoj primat in na tej podlagi vpeljala drugačno delitev BDP-ja, bolj socialno državo, polnejšo demokracijo itd. V praksi bi bilo to strahovito zahtevno že zato, ker bi se morale nove ali v spremembo prisiljene politike medsebojno povezati, da bi lahko ukrotile (finančni) kapital, ki se je že zdavnaj evropeiziral in globaliziral.

Toda izsiljeni nastanek nove ali drugačne politike je v bistvu edina zanesljiva pot do sprememb, ki vodi mimo neprimerno hujših, tudi nasilnih pretresov. Pri tem je vzrok – tudi fizično, ne samo mentalno – nove politike najbrž doseči lažje kot »prevzgojo« etabliране politike.

Verjetno lahko do sprememb pride samo prek kombinacije še hujše stiske množic in njihovega bistveno ostrejšega odpora. Tak razvoj se zdi programiran, nejasen ostaja le njegov izid. Čudežnega ekonomskega okrevanja, ki bi lahko ohranilo status quo, ne bo, saj je bolj ali manj jasno, da je model neoliberalnega kapitalizma, grajen na visoki rasti, zadolževanju in izkoriščanju večine, izčrpan. Hkrati je ponekod (Grčija, Irska, Portugalska ...) demokracija praktično že uknjena, saj lokalne politekonomske klike mimo volje volivcev in v njihovo škodo sodelujejo z globalnimi.

Toda to ne pomeni, da je sedanja ureditev že v zadnjih zdihljajih. Dolgoročneje je obsojena na propad, vendar se zagrizeno brani in celo napada.

Vse to govori, da je pred nami najverjetneje dolgo obdobje protestništva. Ne verjamemo, da se bodo ljudstva kar navadila in se sprizajnila s trajno degradacijo svojega položaja. Stiska združuje in povezuje, razredni in še kakšni boji so že tu. Zdaj na odpor hromeče deluje zlasti to, da je razdrobljen, brez jasne vizije in programov. A podobno je bilo sprva tudi v 19. in 20. stoletju. Najprej so izbruhnili spontani nemiri, nato so sledili

Nič ni bolj nevarno kot dolgotrajna ekonomska, socialna, moralna ... kriza, v katero nas je že spravila sedanja oblast. Brez politične krize in novih volitev se na miren način sploh ne moremo skopati iz pogrezanja.

24

programi, organiziranje, povezovanje.

Odpor naj bi torej v bistvu sledil poti finančnega kapitala, poti trdnejše organiziranosti, povezovanja in internacionalizacije. Sedanja etablirana politika tega ne zmore ali noče. Nasprotnik odpora je sicer izmuzljiv, vendar ima oporne točke, kjer se napaja (banke, tovarne, urade, parlamente ...), na mnogih konkretnih mestih. Tu je ranljiv že zdaj. Mnogi bogati že živijo v izoliranih svetovih, ločenih od sveta množic. V tem normalnem, za jezo dosegljivem svetu pa še vedno v glavnem živi tudi politika, zaščitnica velikega kapitala. Politika je nasploh v vseh pogledih bistveno bolj ranljiva kot njeni varovanci. Tudi v tem pogledu je razumljivo, da je prva tarča odpora.

Pomembno je, da je osnovna diagnoza stanja v glavnem postavljena in da so jo v marsičem, zlasti po občutju, že sprejele množice. Jasno je, da se bo protestništvo po različnih državah razvijalo različno, doživljalo vzpone in padce, se različno povezovalo, ubiralo različno radikalne poti. Najvažnejše je, da ostane pri življenju, se krepí in organizira. Najbrž se niti ni bati, da bi trajno zamrlo, saj ga turbokapitalizem sproti oživlja in krepí.

Pomembno je še dvojje.

Prvič, normalno, koristno in nujno je, da znotraj »povprečnega« odpora obstajajo radikalna iskanja in utopije, ki vidijo osnovno zlo v kapitalizmu kot takem, ga hočejo odpraviti in poiskati rešitve onstran njega. A tudi v kapitalizmu bi bilo mogoče spodobno živeti – če bi se civiliziral, uvedel večjo enakost, opustil dogmo hitre rasti, se spet organsko povezal z demokracijo.

Drugič, še je na voljo bolj ali manj mirna pot do sprememb – dokler obstajajo volitve, je še mogoče brez najhujših pretresov priti do nove, spodobne politike. Res je s krizo in volitvami prišel na oblast Hitler, vendar je tako na oblast prineslo tudi Roosevelta. Zakaj se ne bi, bomo optimistični, zgodovina kljub grozeči nevarnosti vzpona avtoritarnega zahodnega kapitalizma ponovila na ameriški, ne pa nemški način?

Nevarnost različnih variant hitletrizma seveda obstaja. Sedanji protesti – zgodnji, stvarilni in še umirjeni – so usmerjeni tudi proti tej nevarnosti. Statusquojevci jo večajo. S tem povečujejo tudi možnost, da

bo zaradi naraščajočih napetosti po besedah velikega, nedavno umrlega zgodovinarja Erica Hobsbawma »tekla kri, mnogo krvi«.

Če bo, bo tekla zaradi civilizacijskega nazadovanja, ki ga Zahodu v zadnjih desetletjih podarja neoliberalizem.

NAGLO PROPADANJE SLOVENIJE

Slovenija je v marsičem del vsega tega dogajanja. Toda slabi procesi pri nas so hitrejši kot v veliki večini EU. Smo na slabšem od razvitih članic, ker smo revnejši, ker imamo zaostalo politiko in nič kaj prida druge elite, tačas pa še oblast, ki te slabe procese izrazito pospešuje. Položaj pod njo se slabša prav dramatično. Streže nam s strupeno mešanico neoliberalizma, nedemokracije, makiavelizma in profane surovosti, nas v imenu reševanja krize strahuje, si sistematično podreja ali pa uničuje mnoga »konkurenčna« področja in ustvarja paralelno Slovenijo, ki naj bi jo obdržala pri življenju, potem ko jo bodo volitve zbrisale s prizorišča.

Dobrih hitrih zdravil proti naglemu pogrezanju ni. Še najboljše je čimprejšnje strmogavljenje oblasti. Naše protestniško vrenje ni enoznačno in vprašanje je, kdo se bo – če se bo – postavil na njegovo čelo. Politična levica, ki je zlasti v socialnem pogledu skoraj ni, ni resen kandidat. SDS bo z gesli o Redu, Voditelju, Narodu skušala protestništvu, ki ima s svojimi zahtevami po bolj pravični družbi »levi«, v temelju pa univerzalni humani značaj, vtisniti svoj pečat in v ta namen poslati na ulico tudi svoje odrede, če ne drugega zato, da bo v zaostreni stiski ustvarila zmedo. Pravi kandidat je civilna družba – če se bo povezala, se opremila s programom, začela nastopati kot artikularna celota in imela nekaj sreče z voditelji.

Odpor proti oblastem, ki nas vodijo v predvidljivo katastrofo, za zdaj bistveno zaostaja za naglim razvojem krize. Kako se bo razvijal, ni predvidljivo. Že zdaj se vrstijo mnoge manjše stavke, demonstracije, protesti. Družbeni nemir ni bil še nikoli v zadnjih 20 letih tako izrazit in tako razširjen. Po vsej verjetnosti se bo stopnjeval in se morda zliil v velik protest, enega ali vrsto povezanih. To bi utegnulo odločiti o usodi oblasti.

Velik, socialno in kar »civilizacijsko« motiviran upor je mogoč. Ne-

kateri pogoji zanj so že dani: stiska se bo večala, revščina narašča in postaja množična; oblast je brez zupanja, celo osovražena; nezaupanje v kapitalizem in demokracijo po slovensko se večja. Nalezljivo lahko delujejo tudi nemiri drugje v EU.

Smo potrpežljivo, a (kot vsako) tudi nepredvidljivo ljudstvo, v izrednih okoliščinah sposobno vstati, kot priča zgodovina. Tudi sedanji položaj je izreden. Apatičnost, brezbriznost in strah so še tu, a hkrati naraščata jeza in pripravljenost nezadovoljstvo pokazati. Družbena konfliktnost se večja.

Vlada naglo razgrajuje socialno državo, demokracijo in pravnost. Tačas se načeloma še zdi mogoča delna obramba statusa quo z referendumi, delovanjem sindikatov in opozicije. Status quo je zanič, a boljši od tistega, kar bi hotela oblast.

A tudi če bi pasivni odpor vlado pri nekaterih večjih načrtih ustavil, bi njeno delovanje še naprej vodilo v ekonomski, socialni, moralni razkroj. Pasivna obramba lahko to propadanje kvečjemu upočasni.

Vlada sedanje opozicije ali nova koalicijska vlada brez SDS bi bila boljša, manj nevarna. Vendar nikakor ne bi bila prava alternativa. Samo pasivni odpor in zrušenje sedanje oblasti sta torej premalo za začetek res drugačne slovenske zgodbe. Isto velja za tehnično vlado, še zlasti, če bi bila sestavljena po nareku iz EU. Upor bi moral seči čez aktualno oblast, čez politično delitev levo-desno, čez slabe impulze iz Unije. Položaj to omogoča. Nezaupanje v politiko je velikansko. Nobena stranka ne preseže več 20 odstotkov, bazen nevolivcev ali neodločenih narašča. Odpira se obsežen prostor za novo politiko.

Poglavitna tarča upora ali uporov je torej etablirana politika kot celota. Globlje sporočilo protestnega družbenega nemira je jasno – ostra potreba po temeljitih popravkih našega kapitalizma, strankarstva, demokracije in pravnosti. Hude zaželenosti te deže, skratka.

Potrebni so torej ofenzivni odpor in nove volitve. Tabor potencialnih upornikov je velik. Sestavljajo ga ogroženi srednji razred, proletarijat, prekarjat, revni in brezposelni, velik del upokojeincev. Seštevek je impozanten. Toda mobilizacija posamičnih skupin in množic ni lahka. Družbene skupine ostajajo

medsebojno in navznoter razbite, čeprav njihova jeza in tudi odpor naraščata. Ni posamičnih ali skupinskega voditelja, ni pozitivnega programa, ni skupnih akcij. Ni na primer enotnega nastopa kulture, univerz, sodstva, medijev ..., ki jih vse v vrsti ogroža skupni sovražnik, nastopa, ki bi izrazil protest proti rušilnemu delovanju oblasti in bi bil naslovljen tudi na tujino. To bi nujno zelo odmevalo in bi zelo pomagalo odporu.

Največ optimizma zbuja dogajanje v civilni družbi, ki bi lahko – morda sredi kaotične dinamike splošnega odpora – poskrbela za rojstvo novega gibanja ali potentne nove stranke. Za vse to je potrebne osebni angažma mnogih ljudi z mnogih področij. Napolitične elite, npr. mediji in ves javni sektor, imajo posebno odgovornost: truditi bi se morale za lastno mobilizacijo in za razsvetljevanje ter mobilizacijo množic, brez katerih sprememb ne bo. S tem se borijo tudi zase. Trajno so neločljivo povezane s sebi enakimi in z množicami, ne pa z odsluženim politekonomskim vrhom družbe.

Gledano scela in z nekaj optimizma možnosti za nastanek nove politike polagoma vendarle nastajajo.

SLOVO OD APRIORIZMOV

Smo v času, ko bi se bilo dobro poslovit od nekaterih razširjenih apriorizmov. Najprej od kategorične zahteve po sodelovanju vseh strank, ne glede na vsebino. Pri teh zahtevah delujeta stari refleksi strnjevanja vrst v nevarnosti in mnenje, da so vsi politiki enaki. Niso. Najslabše bi bilo, če bi na tej podlagi nastala nekakšna velika koalicija. Tak gnili, pahorjanski sporazum bi zacementiral sedanje stanje in za dolgo ukinil možnost za zdravo preureditev.

Drugič, strašenje s politično krizo je prazno. Nič ni bolj nevarno kot dolgotrajna ekonomska, socialna, moralna ... kriza, v katero nas je že spravila sedanja oblast. Brez politične krize in novih volitev se na miren način sploh ne moremo skopati iz pogrezanja.

Tretjič, samo nastanek močne »tjete sile«, novega gibanja ali stranke, ki bo zanimala agresivni, razdiralni neoliberalizem (pooseblja ga Šušteršič), lahko na politično prizorišče prinese ne samo novo miselnost, ampak tudi neomadeževanost, nepletanost v klientelizem

Smo v času, ko bi se bilo dobro posloviti od nekaterih razširjenih apriorizmov. Najprej od kategorične zahteve po sodelovanju vseh strank, ne glede na vsebino.

25

itd. Močna protestniška scena je priložnost in pogoj za njeno rojstvo.

Četrtrič, res smo del EU in od nje odvisni, res se lahko veliki družbeni premiki polagoma uveljavijo samo na celinski ravni. Vendar se ne bodo v nobenem primeru začeli

hkrati od Atlantika do Urala. Tudi francoska revolucija se je začela v Franciji. Toda vstaje in spremembe so lahko nalezljive. Tudi v Sloveniji se lahko kljub tradicionalnemu zamudništvu kaj premakne brez čakanja na druge in morda celo potegne za seboj še koga. Jedro svo-

jih problemov pa bomo tako in tako morali rešiti sami.

Resne sprejemljive alternative za trd odpor ni. Okoliščine so take, da se lahko odpor zelo okrepi in spremeni veliko. Nasprotje odpora – oslovska potrpežljivost, fatalizem, oportunistem, strahopetnost, paj-

daštvo – lahko prinese samo nadaljevanje pogrezanja, nazadovanja, primitivizacije naše družbe. Skrivaštvo in podobne vrline bodo na koncu kaznovali tudi skrivače. Odpor ni samo stvar minimalnega poguma, ampak tudi razuma.

✘

Bogomir Kovač:

Problem ni ekonomija

Kadar zaidejo institucionalne spremembe v tako globoko zanko in so sistemi tako kompleksni, da jih dejansko ne moremo obvladovati, moramo reči spremeniti pri korenu. In koren evropskih integracij je politična ideologija liberalizma, ki je tlakovala ekonomske poti politične integracije.

Dr. Bogomir Kovač je vodilni slovenski makroekonomist. Je redni profesor na Ekonomski fakulteti v Ljubljani na dodiplomskem in podiplomskem študiju s področja ekonomike in ekonomike okolja, ekonomske filozofije, primerjalne analize ekonomskih sistemov in podjetništva. Je tudi dolgoletni kolumnist tednika Mladina.

Evropska unija kot liberalni politično-ekonomski projekt ima dolgo in dovolj znano zgodovino svojega razvoja, manj razumljivo je sedanje opletanje z neoliberalno ideologijo, ki že nekaj časa preprečuje učinkovito rešitev evropske agonije. Če so mnogi sprva spregledali Hayekov vpliv na Monneta in Erharda v petdesetih letih, pa je kasnejše »ustvarjalno uničenje« vplivne neoliberalne ekonomske politike in svojevrstne mešanice države, trga in demokratičnih institucij postalo usodno za celoten evropski razvojni projekt. Danes je jasno, da je EU kljub uspešni širitvi na 27 članic in poglobitvi z evrom ostala nevaren institucionalni torzo. Po treh letih resne krize še vedno ni sposobna aktivirati svoje reševalne ekonomske strategije, nima ustreznih političnih vzvodov za demokratične in legitimne rešitve in pomeni žarišče nestabilnosti razvitega kapitalističnega centra.

Velika recesija je tako po letu 2008 razblinila vso dolgoletno mitologijo EU in razkrila vse težave njene zgrešene politično-ekonomske zgradbe. Zdi se, da so ključni razlogi za vse te težave neoliberalna ideologija in ekonomske politike, predvsem pa slepo prepričanje političnih in poslovnih elit, da je to še vedno edina možna oblika razvoja EU. Dejansko so v zadnjih treh letih vodilni evropski politiki prav na tej točki pomešali vzroke, posledice in možne rešitve. Institucije in mehanizmi, ki so povzročili krizo, ne morejo veljati za merilo in novi stari temelj izhodne strategije.

Če lahko keynesianizem kot prevladujočo obliko ekonomskih politik do sredine sedemdesetih let še imenujemo »vpeti liberalizem«, pa je kasnejši »neoliberalni obrat« prinesel povsem drugačno podobo družbe. Zgodba je razmeroma preprosta. Po drugi svetovni vojni je bila rekon-

Če želimo spremeniti tok dogodkov, moramo dejansko neoliberalni koncept zamenjati s sociokulturnim.

28

strukcija države logična posledica vojne ekonomske kataklizme. Brez trdnega vodenja ekonomskih in razvojnih politik preprosto zasebno tržno gospodarstvo ne bi tako hitro in učinkovito izšlo iz krize. Ključni sta bili stabilna monetarna in razvojna fiskalna politika, pa tudi državno načrtovanje in lastništvo nekaterih ključnih sektorjev (energetika, transportna infrastruktura, jeklarstvo, industrija ...). Hkrati pa je bilo pomembno, kako so tržna razmerja in konkurenca vpeti v podjetniške in korporativne mreže. Za povojni kapitalizem je bil razredni konsenz med kapitalom in delom eden izmed pogojev razvoja, korporativizem je pomenil politiko vključevanja in ekonomske participacije. Poslovni cikli so bili obrzdani z uporabo keynesianske ekonomije, socialna politika prerazdelitve dohodkov in širok razmah javnega sektorja sta vzpostavila zavest o skupnem dobrem.

Tržno gospodarstvo je postalo temelj socialne države, poglobitev njene ekonomske vloge in njene regulacije, skupaj s korporativističnimi strategijami je tlakovalo poti prevladujočim levim političnim strategijam. Ta pristop so podpirale socialistične in socialdemokratske stranke, pa tudi komunisti, ki so zlasti v Španiji in Grčiji, pa na Portugalskem in tudi v Italiji verjeli v spremembo po propadu fašizma, vojaških diktatur in v inovativne družbene spremembe, kakršen je bil na primer evrokomunizem kot spoj tržne družbe in socializma. Povsod, celo v ZDA in Veliki Britaniji, so bile v ospredju socialdemokratske ideje in nič nenavadnega ni bilo, da je celo Nixon kot republikanski predsednik priznal, da so »danes vsi keynesianci«. Bodimo pozorni na to skupino sredozemskih držav, ki je ob sedanji veliki recesiji postala jedro sporne skupine PIIGS. Podobno, kot je tedanja defetistična drža desnih političnih elit danes postala zmagoslavna ideologija, kjer ni pravih razlik med političnimi elitami. Danes so preprosto vsi postali neoliberalci.

Nastanek in razvoj EU sta vpeta v to povojno politično arhitekturo in svojevrsten neoliberalni obrat, ki traja še danes. Dejansko je politična ideja evropskega združevanja držav kot enotnega trga zrasla najprej kot protitež socializmu in ekonomskemu načrtovanju. Nanjo sta vplivala tako freiburška šola ordoliberalizma, neoavstrijske ideje Hayeka in

Misesa ter pogledi Erharda in drugih na socialno tržno gospodarstvo in monetarno stabilnost. Ta nenavadni in usodni preplet ekonomskih ideologij je botroval vzponu politično-ekonomske ideje evropskih integracij. EU, kot nastaja v osrčju keynesianskega kompromisa kot tipičen liberalni projekt. Monnetova ideja skupnega trga in ekonomske koordinacije je zrasla na tipičnih liberalnih načelih. Rimska pogodba iz leta 1957 je sicer svojevrsten spoj nemškega liberalnega tržnega reda in francoskega dirizizma. Ponudila je formalni okvir poenotenja in centralizacije ekonomskih politik držav, da bi lahko v teh okvirih zaživela ideja skupnega trga in liberalizacije mednarodne trgovine.

Walter Hallstein, profesor prava na frankfurtski univerzi, kot prvi predsednik EGS pooseblja izhodiščno evropsko politično-ekonomsko dilemo, ki traja vse do danes. EU je začela kot carinska unija, ki ima skupno agrarno politiko, v obrisih nastajata energetska in transportna politika. Toda temeljna Hallsteinova ideja je namenjena evropski federaciji, njegov politični testament govori o nujnosti razvoja politične unije, ki je izhodišče postavitve skupnega trga in ne obratno. Govorimo lahko o »Hallsteinovi dilemi«, podobni slovit »Triffinovi dilemi«. Prva in druga govorita o ekonomskih protislovljih političnih izbir v šestdesetih letih 20. stoletja.

Triffinova dilema pomeni, da vsak dolar, vložen v obnovo Evrope (Marshallov plan), povečuje negativno plačilno bilanco ZDA in destabilizira mednarodni sistem fiksnih deviznih tečajev iz Bretton Woodsa. Če želimo gospodarsko rast, destabiliziramo valutna razmerja, če fiksiramo in uravnotežimo tečaje, nimamo stabilne rasti. Hallsteinova zadrega je podobna, čeprav v izhodišču politična. Če namreč želimo, da EU (tedaj kot EGS) deluje kot skupen trg, potrebuje skupno monetarno, fiskalno in strukturno politiko, kar dejansko pomeni politično federalizacijo tedaj ekskluzivnega kluba šestih držav znotraj EGS. Toda politična unija ni niti formalno dogovorjena (Rimska pogodba) niti legitimna v svetu nacionalnih držav in različnih kulturnih identitet. Ekonomske rešitve (skupen trg) zahtevajo torej politično unijo in nasprotno, politični status quo povzroča ekonomsko destabilizacijo razvoja EU. Hallsteinova dilema je torej nenavadno po-

dobna današnji in tudi njen tedanji razplet je sila zgovoren. Francija se je uprla nemški viziji evropske federacije, De Gaulle je v imenu francoskega nacionalizma blokiral stare Monnetove vizije o skupni Evropi. Evropska integracija je zastala, sporazum iz Bretton Woods pa so ZDA po letu 1971 pokopale. Evropa se je v sedemdesetih letih vračala k državni ekonomiji in nacionalnim trgovinam.

To je torej okvir liberalnega obrata. Konec sedemdesetih je Evropo pretresala vrsta monetarnih, fiskalnih in ekonomskih kriz, podirale so se cene nafte kot osrednjega energenta, rasla je inflacija, povečevala se je brezposelnost. Keynesianska ekonomika povprševanja nenadoma ni bila več želena in možna alternativa, v kaotičnih razmerah je padla tudi stara zaveza razrednega kompromisa med kapitalom in delom, javne politike so postale ovira in ne podpora družbenega razvoja. Namesto stare keynesianske države se je pojavila politika vseobsežnega trga, splošne financializacije družbe in podjetizacije države. Prav ta sprostitev tržne ideologije je podstavila nov zagon evropske integracije, toda na starih temeljih liberalne doktrine. Leta 1979 je bil ustanovljen Evropski monetarni sistem, ki naj bi zajezil drseče devizne tečaje. Monetarna konvergenca in stabilizacija postaneta novi navdih integracije, drugi prihaja s strani pravnega aktivizma. Margaret Thatcher postane, kot ironično ugotavlja Gillingham v sijajni analizi evropskih integracij (Gillingham, 2003), temeljna mati nove evropske integracije.

Maastrichtska pogodba (1992) je potem tako pravno kot politično omogočila institucionalno platformo za nov razvoj enotnega evropskega trga, ekonomske in monetarne unije. Padeč vzhodnoevropskega socializma konec osemdesetih je do konca utrdil prepričanje, da sta kapitalistični sistem in njegova skrajna neoliberalna ideologija edina možna razvojna alternativa. EU sprejme vse temeljne postulate »washingtonskega konsenza«, politično-ekonomske doktrine privatizacije, liberalizacije in deregulacije, ki je prevevala oba nova združevalna projekta, širitev EU in oblikovanje skupne valute. Ponovila se je stara liberalna ideja, le da v novi obliki političnega konstruktivizma.

Članice EU so bile skoraj dobesedno potisnjene v monetarno unijo, čeprav njihova realna gospodarstva še zdaleč niso bila na konvergenčni liniji združevanja in medsebojnega ujemanja glede produktivnosti, konkurenčnosti in izvozno-uvoznih tokov. To, kar bi morda veljalo za Nemčijo, Nizozemsko in Avstrijo, ni ustrezalo Španiji, Portugalski in predvsem Grčiji, ki so bile odvisne predvsem od velikih finančnih transakcij. Maastrichtski kriteriji so zgodbo samo še zameglili. Najprej so bili tedaj le posnetek makroekonomskega povprečja članic na začetku devetdesetih let, kar je še danes nekakšno sakrosantno merilo usmerjanja delovanja članic ne glede na njihov strukturnorazvojni in ciklični položaj. Bili so kompromis med modelsko sprejemljivostjo in zgodovinskimi dejstvi.

Toda ključno je bilo nekaj drugega. Države članice bi za realno in ne zgolj nominalno konvergenco potrebovale vsaj osem do deset let prilagajanj. Čeprav je leta 1996 maastrichtske kriterije dejansko izpolnjeval samo Luksemburg, so na podlagi podatkov iz leta 1997 odločili, da monetarna unija zaživi v načrtovanem obsegu. Šlo je torej za zavestno politično tveganje, eksperiment, ki je formalno govoril o »visoki stopnji trajnostne konvergence« držav članic evroskupine. Dejansko so začeli špekulirati politiki in šele potem so poklicali na pomoč profesionalne bančne špekulante, ki so obvladovali finančne trge, da bi ekonomsko pokrili celotno operacijo. Nemški ustavni sodniki so oktobra 1993 presodili, da sporazum omogoča ustanovitev »zveze držav«, nikakor pa ne »nove države«, ki bi temeljila na evropskih državljanih, s čimer so kajpada zavarovali legitimnost nemškega ljudstva in suverenost Nemčije. S tem so mimogrede zapečatili usodo evropske federalizacije, ki bi politično edina lahko pokrila ekonomski nastanek monetarne unije.

Od tod dalje zgodba dobiva znane obrise. Evro postane ekonomski katalizator nastajanja politične unije, čeprav EU zanjo ni imela niti pravnega niti političnega pokritja. Vede-li smo, da je večina dosedanjih monetarnih unij propadla, ker niso zmogle dovolj učinkovito upravljati anticiklične politike, plačilno bilančnih neravnovesij, monetizacije fiskalnih deficitov in javnih dolgov. Toda v kompromisu med obema je

Danes je jasno, da je EU kljub uspešni širitvi na 27 članic in poglobitvi z evrom ostala nevaren institucionalni torzo. Po treh letih resne krize še vedno ni sposobna aktivirati svoje reševalne ekonomske strategije.

prevladal minimalni skupni imenovalec. ECB ne sme odkupovati obveznic članic in ne sme pomagati članicam v finančnih težavah, ker morajo države same prevzeti vso fiskalno odgovornost za svoje finančne operacije (sloviti 125. člen pogodbe). Ob veliki recesiji pa se je poka-

zalo, da ECB mora ukrepati mnogo širše, kot so bila prvotna določila. ECB je razširila repertoar likvidnostnih tokov in financiranja bank, posegla je po neposredni pomoči članicam, ki so obtičale v dolžniški krizi (Grčija, Irska, Portugalska ...) in ne nazadnje je obljubila to jesen

neomejeno odkupovanje državnih obveznic članic na sekundarnih kapitalskih trgih.

Politična dilema ob nastanku evra je postala usodna pot preživetja EU. Evro in EMU zahtevata politično unijo, ki potem lahko pokriva drugačno centralizacijo tako z vidika

fiskalne, bančne in socialne unije. Znotraj tega bi tudi Nemčija lahko začela delovati kot normalna članica in ne kot poseben ekonomski varovalni zid za finančno vzdrževanje celotne evropske unije in pokrivanje dolžniške krize najbolj problematičnih članic. Toda vsi scena-

Po desetih letih vemo, da ni monetarne unije brez fiskalne, da ni bančne povezanosti brez politične integracije, da evropska federacija ne more obstajati brez trdnih vrednot skupne pripadnosti in medsebojnega zaupanja.

30

riji dosedanjega reševanja evra, od globlje integracije znotraj sedanjih okvirov pogodbe (Nemčija) do političnih sprememb (Bruselj) in novega delovanja ECB ter posebnih reševalnih mehanizmov, so za zdaj ostali brez posebnega uspeha. Evropska ekonomska recesija se pogloblja in zmanjkuje ekonomskega manevrskega prostora, hkrati pa je vse manj politične volje za večjo federalizacijo EU.

Seveda ostaja nekaj pozitivnih signalov. Sistematična nekajletna raziskava (Roth, Jonung, Lechmann, 2012) v prvotnih 12 državah evroobmočja dokazuje, da ne glede na krizo ljudje zaupajo evru, kar je v nasprotju s padcem legitimnosti EU. Evro ima očitno lastno kredibilnost, ločeno od institucionalnih političnih problemov EU, kar je v nasprotju s tezo, da je sedanja finančna in dolžniška kriza zamajala zaupanje v evro. Podpora evru ostaja ne glede na druge težave dolžniške krize in dramatičen padec podpore evropskim institucijam, vključno z ECB. To je pomembna ugotovitev. Javna podpora evru je ključna za vrednotenje prihodnje evropske integracije in možnosti, da ljudje sprejemajo tudi druge oblike prenosov moči in odločanja na evropske institucije. Politična legitimnost evra je torej temelj za druge spremembe, čeprav morda prav zaradi tega postaja skupna evropska valuta tarča političnih špekulacij znotraj »finančnih trgov«. Če državljani članic evroobmočja kot nekakšni »Evropejci« želijo obdržati evro in zaupajo vanj, potem to pomeni dvoje. Ljudje menijo, da evro ni krivec za težave, in drugič, da politiki niso sposobni obraniti legitimnosti drugih institucij.

Prav to protislovje kaže na kritično prevojno točko evropske ekonomske in monetarne unije. Institucionalna zasnova evra je odprla možnost za širok prostor deregulacije. To je povzročilo, da je finančne tokove začel vse bolj obvladovati »sivi monetarni sistem«, ki ga obvladujejo zasebne finančne (bančne) institucije, in da je odpovedal tudi zavezujoč nadzor decentraliziranega bančnega sistema.

Ker države z nižjo produktivnostjo v okviru enotne valute, obrestnih mer

in tečajev nimajo možnosti devalvacij, lahko rešujejo problem svoje konkurenčnosti samo v okviru »notranje devalvacije«, z zniževanjem stroškov dela in socialnih transferjev. Potrebujemo torej nizke davke in stroške dela, da bi ohranili cenovno konkurenčnost. Tako je EMU postal prikrito orodje socialnih pritiskov, EU pa se iz nekdanjega modela »socialne države« vedno bolj približuje klasičnemu pristopu liberalne države.

Toda podobne spremembe lahko srečamo tudi z vidika ekonomske geografije in zunanjetrgovinskih neravnotežij. Velike izvoznice (Nemčija, Nizozemska, Avstrija, Finska ...) kopicijo svoje finančne presežke, pretežne uvoznice primanjkljaje (Portugalska, Grčija, Španija, Italija ...). Presežki prvih pa so se potem prek bank usmerjali in multiplificirali na periferiji, ki je ves svoj razvoj v zadnjih desetih letih gradila na kreditni ekonomiki. Odnos med centrom in periferijo je postal tako ključni dokaz za notranjo hegemonijo evropskega kapitalizma, ki ga je omogočala tedanja institucionalna struktura EU. Dolžniška kriza držav PIIGS je izvrsten dokaz teh protislovnih politič-

no-ekonomskih procesov. Njihove posledice so pričakovane in povzročajo politično polarizacijo. To pa je v nasprotju s prevladujočimi strategijami, da bi krizo EU reševali z večjo stopnjo politične integracije in ekonomske konvergence. Niti prva niti druga usmeritev ne more delovati, dokler prevladuje sedanja logika politično-ekonomske liberalizacije.

Kriza vedno povzroča politično, ideološko in ekonomsko polarizacijo interesov, široko razpadanje obstoječih družbenih struktur in razkrajanje pravne države. Politične in razvojne koalicije se ožijo, politična nasprotja pa naraščajo. Rogoff in Reinhadtova (201) sta to pokazala z impresivno fresko zgodovine finančnih kriz in sedanji evropski primer ni v ničemer drugačen. Šibke vlade, zmedene politične elite in neodgovorni korporativni menedžerji so logični spremljevalci »vidne roke« slabega kriznega menedžmenta na vseh ravneh, od lokalnih skupnosti do države in medregionalne ravni, kot je EU. Veliki krizni šoki hkrati spreminjajo prepričanja volivcev, toda izbira med alternativami, ki so na voljo, jih pogosto postavlja v vlogo pasivnega opazoval-

ca sprememb. Ničesar ni mogoče spremeniti, ker v našem imenu vedno odločajo drugi. Politična kriza je torej redni spremljevalec finančnih kriz, njihov vzrok in hkrati posledica. Zato je tako težko doseči politični zasuk, ki bi šele omogočil rešitev ekonomske krize. Politične elite in tudi demokratično volilno telo torej ne morejo biti reševalni člen evropske krize, so prej del problema kot rešitve.

Dosedanji načrti so se izjalovili. Evropski voditelji so se predvsem usmerjali na fiskalno področje, zadnji ukrepi gredo bolj v smeri učinkovitejšega posredovanja ECB. Nedvomno ima ECB največ ekonomskih možnosti za kratkoročno preprečitev fiskalne in dolžniške, finančne ter bančne krize, posredno tudi ekonomske in socialne. Toda ECB je institucija, ki temelji na demokratičnem deficitu svojega upravljanja in delovanja. To je možna ekonomska, nikakor pa ne tudi politična rešitev EU.

Evropska pogodba za stabilnost, koordinacijo in vodenje EU sicer prinaša novosti, toda ne rešuje napetosti med nacionalno suverenostjo držav in federalnim ustrojem EU. Načeloma se vse politično-ekonomske

Politična dezintegracija je realno vedno večja, nove ekonomske vizije in potreba glede večje integracije pa prav tako.

31

usmeritve in rešitve nanašajo na 27 članic, sankcije in centralne usmeritve pa večinoma samo na evroskupino. Vse bolj imamo pred seboj dve EU, evroskupino in druge, vse bolj pa razpadajo razmerja tudi med članicami EMU. Politična dezintegracija je realno vedno večja, nove ekonomske vizije in potreba glede večje integracije pa prav tako. Politična divergenca je samo druga stran ekonomske, prva temelji na krizi legitimnosti, druga predvsem na različni konkurenčnosti. Oboje zahteva prilagoditev, ki jo doslej nismo zmogli. Najprej zaradi napačnih politično-ekonomskih ideologij, potem zaradi nesposobnih voditeljev in ne nazadnje zaradi težav tičijo v zahtevah po prehitrem institucionalnem prilagajanju in reformni ihti, ki spominja na bi-vše probleme komunističnih oblasti Vzhodne Evrope.

Kadar zaidejo institucionalne spremembe v tako globoko zanko in so

sistemi tako kompleksni, da jih dejansko ne moremo obvladovati, moramo reči spremeniti pri korenu. In koren evropskih integracij je politična ideologija liberalizma, ki je tlakovala ekonomske poti politične integracije. EU je doslej gradila svoje institucionalno ravnotežje na večnem konfliktu med laissez faire pristopom (skupni trg povezuje suverene države) in diržizmom (EU kot skupno državo). Prva alternativa povzroča težave pri alokaciji moči odločanja, druga onemogoča pravo transparentnost in odgovornost. Če želimo spremeniti tok dogodkov, moramo dejansko neoliberalni koncept zamenjati s sociokulturnim. To pa je razmeroma radikalna sprememba sedanjih poizkusov evropskega korporativizma in večnega izboljševanja procesov odločanja.

EU bo preživela, vprašanje je samo, v kakšni obliki in s kakšno vsebino. Lahko začnemo z vrednotami odpr-

te družbe, večje ekonomske in socialne enakosti, vključenosti čim večjega števila družbenih deležnikov. Vzpostaviti moramo nove oblike zaveznitve, političnih in ekonomskih, lokalnih in globalnih. Potrebujemo novo ekonomsko vizijo EU, da bi jo lahko politično spremenili. In morda se bomo pri tem spomnili, da smo morda napačno razumeli Smitha, da kot vedno spregledamo Pareta, da nam lahko vnovično kaj povesta Weber in tudi Marx, da je v okviru te dediščine treba tržni ekonomiji vrniti socialni kontekst in da velja ponovno dobro razmisliti, kaj nam o prihodnosti EU pove socialna zgodovina.

Ko bomo razumeli, da trgi niso namenjeni predvsem logiki učinkovitosti, temveč socialni kohezivnosti, bo EU na dobri poti, da sebi in drugim dokaže, da je razumela izzive 21. stoletja. In da je pri tem celo sposobna premagati sedanjo kompleksno verigo kriz, kjer se je zamo-

čvirila vsa različnost dosedanje evropske skupnosti držav, regij in lokalnih skupnosti. Politična ekonomija je vnovič pokazala, da tržna ekonomija ne more obstajati zunaj politično-pravnih pravil države, da enotni evropski trg potrebuje določeno politično integracijo, ki je toliko večja, kolikor bolj so razvite ekonomske institucije. Po desetih letih torej vemo, da ni monetarne unije brez fiskalne, da ni bančne povezanosti brez politične integracije, da evropska federacija ne more obstajati brez trdnih vrednot skupne pripadnosti in medsebojnega zaupanja.

Zato sklep ni posebno težaven. EU ne potrebuje finančnega in podjetniškega kapitala, da bi se rešila, primanjkuje ji predvsem socialnega in političnega. Ne potrebuje ekonomskega logosa, temveč predvsem kulturni pristop k novim vrednotam. Zveni utopično, toda to je edino, kar nam je še ostalo. ✕

Triglav komplet

Združite
vsa zavarovanja
in prihranite
do 50 %.

Triglav komplet v enoten sistem seštevanja popustov povezuje zavarovanja Zavarovalnice Triglav:

- avtomobilska,
- premoženjska,
- življenjska,
- pokojninska,
- zdravstvena ...

Več zavarujem,
več privarčujem.

✓ Nova zavarovanja, dvojni popusti.

✓ Če dve zavarovanji sta komplet.

Vse bo v redu.

triglav

www.triglav.si

Jože Vogrinc:

Tihe podmene razpravljanja

Sociologi ne vemo, kaj mora država narediti, da bo njen dolg znosen. Za to potrebujemo ekonomiste. Vemo pa, da zdajšnja politika EU in Slovenije proizvaja družbene probleme, ki jih ni mogoče rešiti v zdajšnjih institucionalnih okvirih EU in posameznih držav.

Dr. Jože Vogrinc na oddelku za sociologijo Filozofske fakultete v Ljubljani predava sociologijo kulture in sociologijo medijev. Vodi tudi Center za medijske študije pri ISH - Fakulteti za podiplomski humanistični študij v Ljubljani. Ukvarja se z radikalnimi družbenimi spremembami v zgodovini in z analizo njihovih pogojev, posledic in zavesti udeleženih.

V slovenskem splošnem tisku so razmišljanja strokovnjakov z različnih področij o aktualnih problemih družbenega razvoja, še posebej o družbenih vzvodih za premagovanje ekonomske recesije, že stalnica. Ni pa videti, da bi to kaj vplivalo na vladno politiko. A njen prezir do znanosti, raziskovanja, šol in kulture ni novost. Razlogi za neodmevnost teh razmišljanj so vendarle tudi v strukturi slovenskih medijev, predvsem pa v samih družboslovnih vedah, ki bi morale biti usposobljene za bistveno večjo intenzivnost, kakovost in interdisciplinarno razumljivost razpravljanja od te, ki smo ji priča doslej. Vede se med seboj ignorirajo, strokovnjaki znotraj posameznih ved med seboj ne razpravljajo redno, mediji pa kot razmišljanje o krizi pretežno prenašajo popreproščeno različico ekonomistične ideologije, kot aktualne naloge politike pa še veliko bolj ideologizirano različico istega. V tem besedilu bom najprej na kratko orisal, kako ovira resno razpravljanje trenutna struktura slovenskih medijev. Glavni besedila pa bom namenil izsleditvi tihih podmen in razločitvi različnih ravni problematike, ki jih imajo v mislih strokovnjaki, ki iščejo pot iz krize. To opravilo je po mojem nujno, če hočemo razpravljanje sploh postaviti na raven, ko se bomo lahko pogovarjali čez meje posa-

Ni važno, ali Janez Šušteršič ponoči pod odejo verjame v eno ali drugo ekonomsko doktrino, ali sploh nobeno. Neoliberallec je, ker je njegovo ministromstvo praktično ljudomrzno; ker ga kot ministra in kot raziskovalca usoda tistih, ki jih bodo njegovi ukrepi prizadeli, ne prizadene.

meznih disciplin, od političnih akterjev pa zahtevali konkretne strategije družbenega razvoja. Zdaj prevladujoče stranke v političnem življenju Evrope in Slovenije razvojnih strategij nimajo.

Med slovenskimi mediji že tri desetletja ni nobenega, ki bi sistematično gojil intelektualno razpravo o različnih področjih družbenega življenja in jih povezoval v tehtanje razvojnih alternativ. Taka razprava mora živeti iz tedna v teden, njeni nosilci pa morajo biti angažirani strokovnjaki posameznih ved sami. Občasno pojavljanje v dnevnem tisku ali na RTV ni dovolj, ker drobci razprave ugašajo kot iskre pod pepelom in se ne razplamtijo v kontinuirano razmišljanje, ki edino lahko namesto stalnega vračanja k prežvečenim zadevam prinese akumulacijo ter medsebojno izmenjavo stališč in znanja ter napredovanje razprave proti pretresanju dejanskih strateških vprašanj družbenega razvoja. Dnevni tisk je za kaj takega prehitel, resne teme pa utonejo med tabloidnimi. Še bolj velja slednje za radijsko in televizijsko obravnavo.

Bistven strukturni problem slovenskih medijev je tudi, da sploh ne zaznavajo družbenih problemov kot znanstvenih problemov družboslovja. Zaznavajo jih samo kot aktualna vprašanja politike in jih ravnodušno predelujejo v primerke mnenja. Novinar te povpraša kot strokovnjaka po mnenju (ki ga moraš povedati v enem stavku ali dveh, kot *soundbite*), kakršno ima sam, ker je nanj naletel, denimo, na Twitterju ali med listanjem jutranjиков pred začetkom dela v redakciji. Novinarstvo razume samo sebe kot instantno reprodukcijo mnenj o vsem mogočem in se tako tudi vede. V volilnih soočenjih mora imeti kandidat mnenje o vsem in ga mora znati povedati v eni sapi, da pridejo na vrsto še drugi. Raven debate se zniža na najmanjši skupni imenovalec: na neutemeljeno, laično, naključno trenutno mnenje o čemerkoli, kar se za nekaj dni znajde v poročilih. Govorci so vsi enakopravni, vsi so postavljeni v enako bebav položaj.

Praksa usposabljanja novinarjev v Sloveniji nikoli ni bila zaposlovanje strokovnjakov za posamezna družbena področja, ki bi jih ob tem ali potem usposobili za medijsko predstavljanje teh področij. Nasprotno;

izobraževanje novinarjev je bilo in je aplikativna komunikologija, seznanjanje s področji, o katerih pišejo, pa je prepuščeno vsakomur osebno in zasebno. V ozračju divje konkurence med komercializiranimi mediji, obupnega slabšanja delovnih razmer in za nameček še sovražnega odnosa oblasti do novinarjev in novinarstva, od njih ne smemo pričakovati čudežev. Lasten položaj novinarje sili v boj za preživetje in v radikalno razmišljanje, nikakor pa jim ne daje časa in miru za temeljito izobraževanje.

Kaj bi se moralo v resnih medijih takoj spremeniti, če želimo kakovostnejše javno razpravljanje in (kot njegov cilj) kakovostnejšo politiko z razvojno perspektivo? Pritegniti bi morali vrhunske strokovnjake s posameznih področij k formuliranju

tega, kaj sploh so temeljni problemi posameznega področja in v kakšni povezavi so po njihovem z družbeno krizo: kako kriza sodoloča področne probleme in kako ti problemi po njihovem krizo morda poglabljajo. Probleme je treba obravnavati redno, z izmenjavo mnenj v informativnih in polemičnih člankih, intervjujih in razpravah. Zаметke takih medijskih oblik, kot so sobotne priloge dnevnikov in *Pogledi*, je treba podpirati in razviti v stalne tribune za razpravljanje. Nujno bi bilo organizirati take oddaje na televiziji. Napačno je, da se intelektualna javnost v tiskanih medijih ne odziva dovolj na tovrstne oddaje, ki so že na tretjem programu Radia Slovenija (taka oddaja je *Intelekt*). Nujno je, da se kakovostno razpravljanje sistematično razvije v spletni obliki,

pa naj bo izhodiščna platforma internet, radio, TV ali tisk. Tvitanje kot oblika komunikacije z javnostjo je norčevanje iz resnosti problemov, znižanje neobveznega mnenja še za eno stopnjo, na bombastične izjave. Oddaje, kakršna so *Odmevi*, z nedopustnim mešanjem resnega raziskovalnega novinarstva in tračev, zasliševalskih metod in uporabe studijske publike kot navijačev, neizprosnim tempom in podrejanjem sleherne vsebine gledanosti, so popačena karikatura odgovornega novinarstva in strokovne razprave.

Ko poskušamo razumeti strokovne prispevke k javnemu razpravljanju danes, je najprej treba upoštevati, da so tihe podmene, s katerimi nastopajo pisci, med seboj zelo različne. Če za hip odmislimo politične razlike med pisci in pripadnost raz-

Modrost, da ni pomembno, kdo je lastnik kapitala, saj je vsakemu lastniku navsezadnje v interesu, da »zadovolji potrošnika«, je prepoceni.

35

ličnim šolam v njihovi disciplini, je za večino pisanja še vedno značilno, da se nekateri okviri razmišljanja zdijo piscem samoumevni – z njimi pa urednikom, ki jih objavljajo, in večini strokovne javnosti, ki razmišlja v podobnih okvirih. Dejansko so daleč od samoumevnosti, a da to opazimo, moramo nanje pogledati z očmi druge znanstvene discipline. Na to se nalagajo druge lažne samoumevnosti, ki so s temi prvimi lahko tudi v koliziji. Na to, kaj se komu zdi samoumevno, vpliva tudi delo, ki ga kdo opravlja: makroekonomist v vladi razmišlja drugače kakor na inštitutu ali univerzi.

Običajna, skoraj obvezna tiha podmena pisanja ekonomistov o družbeni krizi je redukcija družbene in politične problematike na ekonomsko. Zamolčano je praviloma to, da so institucionalni okviri – mednarodno sprejeta pravila vedenja, ki jih kapital postavlja ekonomskim akterjem, državam in drugim družbenim organizacijam, pa naj so mednarodne, nacionalne ali lokalne; zakonodaja EU, zlasti delitev pristojnosti glede ekonomske politike med EU in državami ter med upravnimi in denarnimi ustanovami, itn. – dojeti kot nesprenemljive danosti. Glede teh tihih podmen velja tihi konsenz med ekonomisti, politologi in pravniki ter med uradniki držav in uradniki korporacij. Seveda vsi vedo, da bo »varčevanje« v državah od Islandije in Irske prek Španije in Italije do Slovenije in Grčije »povzročalo probleme« v posameznih državah in da bo »treba poenotiti davčne politike«.

Kljub temu pa si tak pristop dejansko zatiska oči pred družbenimi posledicami »reševanja« problemov. Vede se, kakor da lahko ljudje in države vzdržijo pritiske nanje z nesprenemljeno politično zgradbo, čeprav zdajšnja politika oboje postavlja v obupen, neresljiv položaj. Besedila, ki jim rečem ekonomistična (čeprav so lahko njihovi avtorji kajpak tudi sociologi, politologi ali pravniki), odgovornost za zdajšnje ravnanje EU in držav prepuščajo »politiki«. »Politika« je z ekonomizmom zadovoljna, ker ne spodbija obstoječe institucionalne ureditve. Tihi korporativistični konsenz med »politiko« in »gospodarstvom« je sicer olajšan s prehajanjem akterjev z vodilnih položajev v korporacijah

na vodilne položaje v vladnih uradih in obratno, a to je le postransko. Bistveno je, da tiho soglasje med obema drži pokonci na videz samoumevno ideološko predstavo o naravi globalne družbene realnosti.

Globalna povezanost med ljudmi je dojeta kot naravno gibanje akumulacije kapitala, ki ga ljudje in države servisirajo in ki množi družbeno bogastvo, če ga upravljamo prav; ekonomisti so dojeti kot tehniki, ki skrbijo za »rast«, politiki pa kot tehniki drugega reda, ki prilagajajo institucije temu naravnemu gibanju, kadar naleti na ovire. Čeprav je ekonomistom načeloma povsem jasno, da je to gibanje posledica družbenih odnosov, pa te odnose v lastnem razmišljanju poenostavijo v psihologiziranje o medsebojnih pričakovanjih posameznih posebljenih akterjev, od katerih se vsak prizadeva za svojo materialno korist, prevedljivo v denarno vrednost. Zato se globalno gibanje prikazuje kot »objektivna nujnost«. Ne zdi se jim nenavadna »objektivna nujnost«, v imenu katere lahko proračuni vlad spodmaknejo tla pod nogami preživetju stotin milijonov ljudi, kakor da njihovo preživetje ni veliko bolj nujna »objektivna nujnost« od profitov svetovnih upnikov, ki so glavni proizvajalci »objektivne nujnosti«. Obenem pa se radikalne politične spremembe, kakršne bi bile odpis dolgov, razlastitev korporacij ali zagotavljanje polne zaposlenosti – in v kakršnih nezaposleni mladi zlahka prepoznajo objektivno nujnost, če naj preživijo – zdijo korporativno-uradniški eliti prava mora in popolnoma subjektiven zločin zoper »objektivno nujnost«.

Sociologi ne vemo, kaj mora država narediti, da bo njen dolg znošen. Za to potrebujemo ekonomiste. Vemo pa, da zdajšnja politika EU in Slovenije proizvaja družbene probleme, ki jih ni mogoče rešiti v zdajšnjih institucionalnih okvirih EU in posameznih držav. To žal ne pomeni, da je treba te okvire malo spremeniti (npr. tako, da se države EU dogovorijo za skupno fiskalno politiko), da se ne bi nič spremenilo, le gospodarstvo bi začelo rasti. Pomeni, da se bližamo točki, ko demokratske države ob prostem pretoku ljudi in kapitala ne bodo več zdržale. Kapital lahko zbeži in nekaj ljudi tudi; kapital se lahko vrne,

če medtem demokracijo zamenja diktatura, ki bo poceni delovno silo zagotavljala z zatiranjem. Bistveno je, da zdajšnja politika sama proizvaja razmere, ko bo njihova zaželena rešitev – zmanjšanje dolgov, rast itn. ob nesprenemjenih institucijah – postala popolnoma nemogoča. S tem, ko večja družbeno neenakost in odpravlja socialno državo, krepi sovraštvo med deli družbe in ogroža demokracijo.

Okvir razpravljanja, kjer si ekonomika in politika podajata čez ogenj vroč kostanj »nujnih ukrepov«, je preozek. Zakaj je sušteršičevska politika neoliberalna? Ni važno, ali Janez ponoči pod odejo verjame v eno ali drugo ekonomsko doktrino, ali sploh nobeno. Neoliberalac je, ker je njegovo ministriovanje praktično ljudomrzno; ker ga kot ministra in kot raziskovalca usoda tistih, ki jih bodo njegovi ukrepi prizadeli, ne prizadene; ker kot ekonomist uradnik izravnavo proračun in nič drugega, nastanek novih slojev revežev ali izpuhtelo zupanje v socialno pravičnost in njegove politične posledice pa so skrb drugih. Objektivna nujnost? Z Janezovim nosom in z Janezovo trdo roko?

Treba je opustiti tiho podmeno, da bo vsak opravil svoje delo, pa bo. Okvir razprave, kjer ekonomist izravnavo bilanco, ne da bi vprašal (druge, če sam ne ve), kakšne bodo družbene posledice, ker je za to odgovorna »politika«, samo na videz prepušča politiko uradnikom. Dejansko je »politika« le stroj za izvajanje »ekonomskih« ukrepov janezov, ki trajno siromašijo evropske družbe.

Družbeno odgovorno razpravljanje danes ni več mogoče, ne da bi se zavedali, da politike v vrsti evropskih držav trajno poslabšujejo družbene razmere. Odgovorne družbene sile morajo imeti evropsko in globalno politiko. Brez nje je država brez kompasa v zunanji in v notranji politiki. Hegemono ideološko povezavo med ljudomrzno ekonomiko in servilno politiko je nujno pretrgati. To pa ni mogoče, ne da bi to vez pretrgali v družboslovnem razmišljanju. Temeljno vodilo je: vsak ekonomski ukrep v Evropi danes je ukrep, ki spreminja družbeno razmerja, zato ga ne bomo mogli razumeti brez sodelovanja ekonomistov, sociologov, socialnih delavcev, pravnikov itn.

Druga tiha podmena, povezana s prvo, ki jo zasledimo v sicer angažiranem pisanju o krizi, je omejevanje na Slovenijo. Deloma je to omejevanje motivirano z značilno slovensko obsesijo z lastno majhnostjo: Evropa in svet gresta svojo pot; mi zoper to ne moremo storiti ničesar, zato se s tem ne ukvarjamo in rešujemo sami sebe. Deloma pa je omejevanje na ukvarjanje s slovenskim okvirom in z domačo razsežnostjo krize motivirano s pristojnostmi razmišljajočih, te pa praviloma ne sežejo prek slovenskih mej.

Ideje, da bo posamezna evropska država zlezla iz krize tako, da bo naredila svoje gospodarstvo in institucije bolj tekmovalne, delovno silo bolj poceni, vse skupaj bolj prijazne do vlagateljev itn., so enako razširjene v vseh evropskih državah. Zato krizo le poglobljajo. Skupno politično, gospodarsko in kulturno območje se vede kot splet celic, ki jih je napadel rak in se bojujejo ena proti drugi. Podrejajo se najneumnejšemu prepričanju, ki se lahko polasti človeka v družbi: da mu bo bolje, če se bo vsakdo vedel do bližnjega kot zver. Nasprotno potrebujemo trdno zavest, da mora segati solidarnost prek mej držav in da gre za solidarnost med ljudmi, ki so ne glede na svoje posebnosti vsi enako upravičeni do življenja, vrednega človeka. Ni dovolj solidarnost v mejah statusa, npr. statusa državljan ali statusa delavca. Potrebna je vseevropska transnacionalna socialna solidarnost.

Kritike razvojne slepe ulice slovenske gospodarstva, kakršna je Drenovčeva, so nujen element premisleka. Vprašanje pa je, ali družbena tvorba, ki ji Franček Drenovec pravi »slovensko gospodarstvo« in pričakuje, da se bodo pod tem imenom prepoznali konkretni ljudje in se vedli v skladu s tem, sploh še obstaja. Kot spisek registriranih podjetij gotovo obstaja. Kaj pa kot družbeni subjekt, sposoben skupnega delovanja v korist državljanov? O tem dvomim. Ob prostem pretoku blaga in kapitala ter hudih ovirah za pretok mnogih ljudi posameznih kapitalov usoda prav nič ne veže na Slovenijo. »Slovensko gospodarstvo« je danes bolj političen in družben problem in pojem kakor pa ekonomski agregat. Vprašanje je, kaj smo kot državljan pripravljeni narediti in kaj lahko nare-

Ideje, da bo posamezna evropska država zlezla iz krize tako, da bo naredila svoje gospodarstvo in institucije bolj tekmovalne, delovno silo bolj poceni, vse skupaj bolj prijazne do vlagateljev itn., so enako razširjene v vseh evropskih državah. Zato krizo le poglobljajo.

dimo z gospodarstvom v Sloveniji v skupno dobro. Pri tem so naši vzvodi bistveno bolj omejeni kakor pri šolstvu in zdravstvu. Če bomo šolstvo in zdravstvo privatizirali, bosta postali del »gospodarstva« in bodo

nadzor nad njima, tako kot nad drugim gospodarstvom, prevzele korporacije. Modrost, da ni pomembno, kdo je lastnik kapitala, saj je vsakemu lastniku navsezadnje v interesu, da »zadovolji potrošni-

ka«, je prepoceni. Državljanom Slovenije kot razlaščeni skupnosti je odvzeta možnost, da se načrtno reproducirajo in razvijajo kot družba. Gospodarstvo nas kot pripadnike skupnosti ne sme zanimati samo s

stališča tega, ali prinaša dobiček lastniku, saj v globalnem kapitalizmu njegov dobiček ni prav nikakršno zagotovilo za blaginjo skupnosti, katere zmogljivosti ta kapital izkorišča. X

NLB Plačilne kartice

Plačujte s stilom! Tudi na obroke.

Izberite NLB Zlato kartico MasterCard in uživajte v prednostih in ugodnostih, kamorkoli greste in karkoli kupujete! Z NLB Zlato kartico Mastercard lahko odslej na več kot 1000 prodajnih mestih nakupujete tudi na 2-12 obrokov in to brez obresti, dodatnih stroškov in dokumentacije! Na prodajnem mestu preprosto povejte, da bi radi plačali na obroke.

NLB

Franček Drenovec: Kolaps elite

Srž tranzicijske pasti – od Afrike do Slovenije – je prevzem ideologij s podmeno, da v kapitalizmu preneha nekdanja neposredna odgovornost politikov za skupno dobro, saj bo ta posel odslej opravljal trg. Politiki morajo samo odpirati prostor zasebni iniciativi (seveda tudi svoji lastni) in čim bolj prostemu delovanju trga. Vse druge družbene vezi in vse druge namere politikov povzročajo v kapitalizmu več škode kot koristi. Tej samonikli primitivni modrosti novopečenih slovenskih provincialnih elit so dali »mladi ekonomisti« še videz resnosti in znanosti, a bi šlo zagotovo tudi brez njega.

Ekonomska plat preobražanja v kapitalizem ni v družbi z zgodovino, kakršna je slovenska, nikoli prav poseben problem. Problem je, kako speljati to preobrazbo politično, to se pravi, kako v tej novi individualizirani in tržni družbi zagotoviti tudi dobro delovanje skupnega in javnega in, če hočete, nacionalnega. To je glavna skrivnost kapitalizma in tista, po kateri se Švedska in Nemčija razlikujeta od Romunije in Slovenije. Območje zasebnega – trg – pa je v današnji Romuniji še bolj odprto in svobodno kot na Švedskem, ozko grlo ni nikoli to.

V Sloveniji je bilo še pred nekaj leti videti, da nam je tranzicija uspela, zdaj vemo, da nam ni. Zakaj se nam je takrat zdelo, da nam je, vendar nam ni? V tem prispevku gledamo v ekonomske in razvojne vizije, ki so vodile slovenski politični establišment v tranziciji, povezano z njegovo vpetostjo, realno in miselno, v različna interesna omrežja gospodarstva. Iz svoje krize – iz svojega propada – moramo potegniti nauke, in nekateri najpomembnejši so prav o tem.

1. SVINČENI ČASI

Prvo obdobje tranzicije je obvladovala »kontinuiteta« – široka naveza državnih funkcionarjev in aparatov, direktorjev podjetij ter liberalnega intelektualnega zaledja, ustvarjena med dolgim preteklim modernizacijskim projektom slovenske partije. V tem razvojnem valu se je izvirno komunistično lotevanje preobražanja zaostale

Franček Drenovec je ekonomist, eden lucidnejših analitikov družbenega in gospodarskega spreminjanja Slovenije. Stališča avtorja so njegova osebna stališča.

V Sloveniji je javni primanjkljaj še obvladljiv in rešljiv, javni dolg pa med nižjimi v Evropi. Glavni problem so luknje v bankah, v katerih so nabrane posledice vseh preteklih bakanalij »tranzicijskega sektorja«.

40

kmetijske družbe spreminjalo v smereh tedaj sodobne fordovske in keynesianske organizacije gospodarstva in države. O tem času ne vemo v današnji Sloveniji čisto nič, zato tudi ne moremo nič razumeti. V tranziciji so nam načrtno zatolkli sposobnost umeščanja stvari v realni, logični, zgodovinski prostor.

Proti koncu šestdesetih let prejšnjega stoletja je Slovenija prestopila iz ortodoksnega »vzhodnoevropskega« razvojnega modela v korporativističnega »južnoevropskega«, ki je pogajal tedanjo naglo rast zamudnikov z evropskega obrobja zunaj sovjetske cone. V Sloveniji je vzorec še posebno izrazil temeljil na forsirani industrijski izgradnji in na dinamičnih procesih selitve večinskega prebivalstva iz primitivnega kmetijstva v fordovsko strukturirano »srednjo« industrijo, krepko prek okvirov zastarele ruske razvojne vizije.

Nekako do leta 1975 so se zmogljivosti izobraževanja praktično podeseterile in spremenile nekdanje nizko produktivne, s podeželsko ljudsko šolo opremljene kmete v dobro, srednje kvalificirano industrijsko delovno silo, z nekimi zmernimi deležem visoko izobražene elite. »Samoupravljanje« je decentraliziralo podjetniški menedžment ter preusmerilo dohodek od državne porabe k plačam in osebni porabi, primerni ponudbi fordovske industrije. V teh procesih se je tudi partija obračala nazaj k svojemu zavesti s slovensko liberalno tradicijo iz časov upora proti fašizmu, politična moč je postajala vse bolj odvisna od potiskanja liberalne civilne družbe.

Danes beremo o tem obdobju vse vrste neumnosti, ampak zahtevna preobražanja zaostalnih evropskih družb v modernost niso potekala idilično demokratično nikjer v regiji, ne na Irskem, ne v Španiji in Portugalski, ne v Grčiji. Italijani so hodili na volitve, ampak volili so vedno isto avtokracijo, ameriške tajne službe, mafijo in politike, ki so naročali politične umore še daleč v zadnjo tretjino stoletja. Slovenske razmere so bile zagotovo še bolj posebne. Pod komunisti nam je ušlo marsikaj, kar nam sicer ne bi. A smo tudi dobili marsikaj, česar sicer ne bi. V prvem obdobju so komunisti naredili ogromno škodo kmetijstvu s prisilno akumulacijo, s katero so gradili šole in univerze. Sedanji demokratično izvoljeni voditelji delajo prav nasprotno; kako bi bilo, če bi jih imeli na

oblasti vseh zadnjih sedemdeset let? Prepuščam bralcu.

Slovenska fordovska izgradnja se je opirala na hvaležni jugoslovanski trg, ki so ga po odprtju meja v letih 1963–1965 napolnili pritoki od nakazil zdomcev in od turizma, po letu 1975 pa še zunanje zadolževanje. Po bankrotu leta 1979 se je bilo treba naučiti izvažati, igra se je zaostрила, liberaliziranje je napredovalo. Rezultat je bil, da je padla Slovenija leta 1991 v svojo končno tranzicijo z dobro delujočo produktivno bazo in drugimi povezanimi strukturami. Izvozni segment BDP-ja je bil že leto ali dve pozneje tako močan kot zatem še vse do vstopa v EU ter z regionalno usmeritvijo (med »Evropo«, nekdanjo Jugoslavijo itd.), kakršna je v temelju še danes. V drugi polovici 20. stoletja nismo bili najuspešnejši v južni Evropi, a tudi ne najslabši.

2. ZGODBA O USPEHU

Leta 1991 se je gospodarstvo znašlo v globokem sistemskem šoku ter v šoku ob izgubi jugoslovanskega trga in ob odprtju navzven za uvoz. Če to odmislimo, pa je bilo podedovano produktivno ogrodje odlično izhodišče za realiziranje obilnih potencialov nove tržne ureditve. Na to vizijo se je pripela »kontinuiteta«. Pod pokroviteljstvom večinoma starih, tedaj še dokaj profesionalnih političnih aparatov ter makroekonomskih politik, o kakršnih lahko danes samo sanjamo, so speljali še to zadnje liberaliziranje in z njim slovensko zgodbo o uspehu.

Volivci so več kot desetletje podpirali to ponudbo oprijemljivega ekonomskega napredka. Danes vsi pravijo, da nas je gnal »veliki nacionalni cilj« osamosvajanja in evropeiziranja in da si je treba zdaj, ko je ta cilj (menda) dosežen, izmisliti kakšnega drugega podobnega. To je neumnost. Z velikimi nacionalnimi cilji se je tedaj legitimirala »pomlad« in z njimi pogorela. V tranziciji je šlo za nekaj veliko bolj konkretnega in tuzemskega in za to gre spet danes. Slovenci niso cepci, za kakršne bi jih hoteli imeti njihovi današnji politiki in ideologi.

Za drugi politični »pol«, za »pomlad«, pa je v prvem obdobju tranzicije težko opredeliti kakšno bolj določeno ekonomsko zaledje ali vizijo. Morebitna strategija je razvidna iz načrta gostujočih ameriških svetovalcev – naših prvih neoliberalnih lastovk – za opustitev vseh prizadevanj za reševanje starega gospodar-

stva (ekonomske baze stare politične elite). Danes že pozabljamo, da je razvojni model s tujimi neposrednimi naložbami preplaval vzhodno Evropo šele po letu 1997 (ko je stekel v Madžarski, ki so nam jo potem vsi dajali za zgled) in da so v začetkih tranzicije slovenski prenovitelji ponujali kot alternativo propadu tedanjega gospodarstva zgolj nekakšno investiranje Slovencev iz Amerike.

V koalicijskih vladah po osamosvojitvi so politiki »pomladi« iztržili predvsem velike deleže v denacionalizaciji za cerkev in druge izbrane upravičence (krepko prek njihovih dejanskih izgub ob nacionalizaciji). Vse resnične politike in strategije v prvem delu tranzicije pa je vodila »kontinuiteta«, brez zadolževanja, z najboljšimi ocenami mednarodnih institucij, vse do tistega čisto zadnjega odseva slovenske uspešnosti, ko so nas pripustili k evru leto pred vstopom zadnjih južnoevropskih članic (Malte in Cipra).

3. TRANZICIJA

Z odstranitvijo prejšnjih ideoloških in zakonskih blokad so nastali v tranziciji veliki premiki v tehnološki in panožni sestavi gospodarstva. Že zelo zgodaj je stekla nova množična selitev aktivnosti iz velikih podjetij v razpršeni, večinoma na domači trg usmerjeni drobni sektor. Upošteva-joč še koncentriranje v kmetijstvu je ta tok s časom ustvaril tudi stvarnejše ekonomsko in socialno zaledje za stranke nekdanje »pomladi« v smeri značilne slovenske neurbane, podeželske konservativnosti.

Še večji premiki so se zgodili v samem velikem sektorju, v ekonomski in socialni bazi razvojnega projekta »kontinuitete«. V tranziciji je prešla glavna poganjajoča dinamika iz industrijskih izvoznih panog v dotlej še nezapolnjeni prostor osnovnih storitev (trgovine, prometa, gostinstva, financ itd.) in gradbeništva, usmerjenih pretežno na domači trg. Naglo zapolnjevanje tega »domačega« segmenta je bilo seveda normalno. Čisto drugega pomena pa je, da so postali ti tehnološki in poslovno nezahtevni deli gospodarstva osrednja mesta nastajanja novega slovenskega zasebnega kapitala. To je bilo usodno.

Imenujmo, za potrebe naše razlage, produktivno območje starega razvojnega projekta slovenski »moder- ni sektor«. V njegovem jedru so v svetovni konkurenci delujoča podjetja, vpeta v stalno tehnološko in po-

slovno napredovanje v podjetjih starih in v procesih osipanja starih in nastajanja novih. Ni pomembna raven tehnologij, ki se pač poravnava z ravni plač, pomembno je nujno nenehno spreminjanje in napredovanje. To sistemsko dinamičnost mora zagotavljati obdajajoča izobraževalna in raziskovalna infrastruktura z zmogljivostjo, da potiska samo ožje proizvodno jedro nenehno prek meja obstoječega. Ni prvega brez drugega, to je eno telo, eno bitje. In ni prvega, če ni v naslednjem koncentričnem krogu še vsaj nekega minimuma »pravne države«, nekega zadostnega pravnega in makroekonomskega tesnjenja, ki veže pridobivanje dohodka v primarni delitvi na produktivne prispevke posameznikov in podjetij. To je prav definicija kapitalizma; če ni tega, ni kapitalizma, je kakšen drug šmorn.

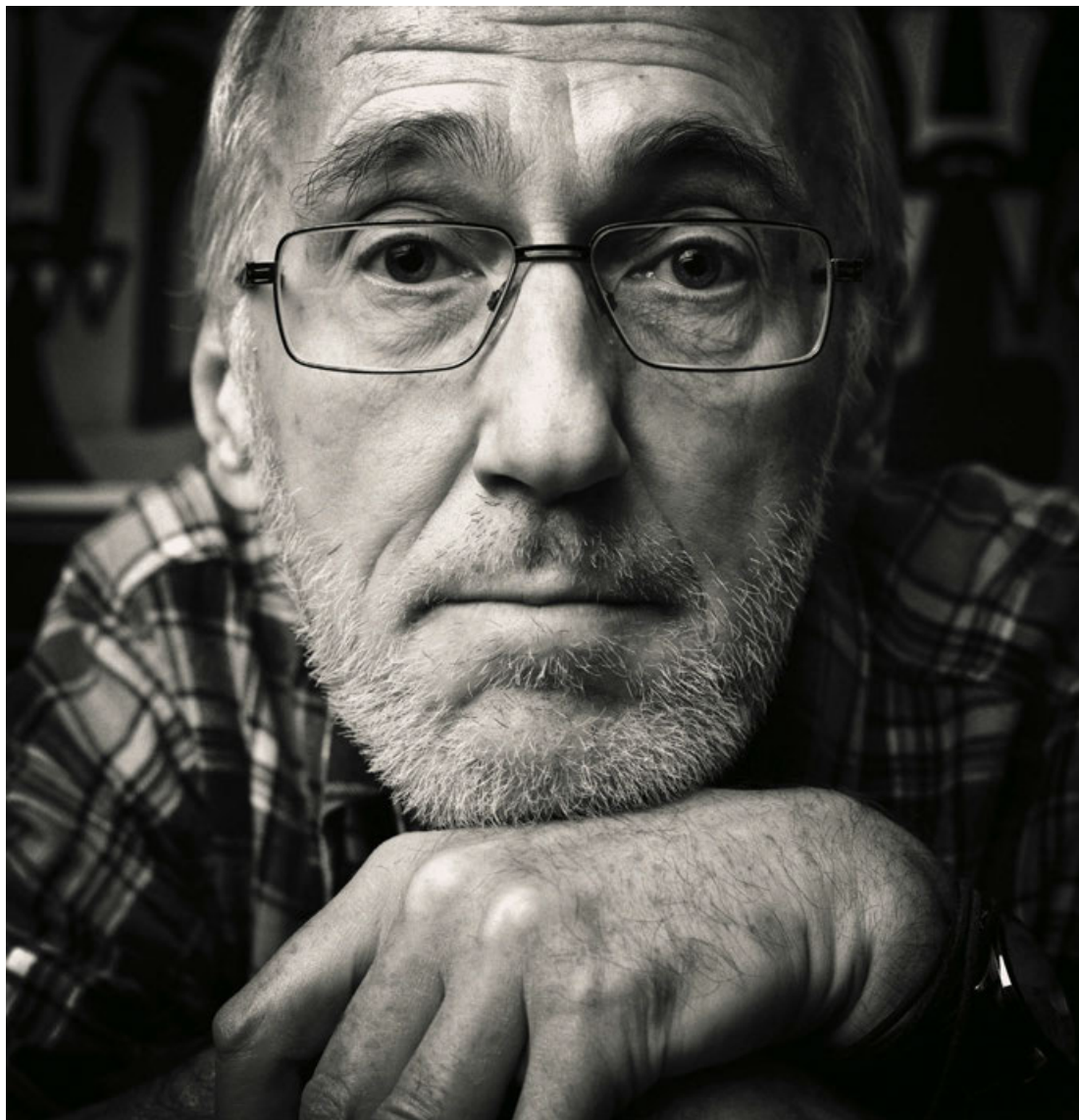
V slovenskem »domačem« sektorju, ki mu lahko mirno rečemo tudi »tranzicijski«, je pač bistveno drugače. Trg je majhen in prepreden s ceneno provincialno politiko. Ni samo slovenska značilnost, da na takem trgu poleg produktivne učinkovitosti odloča še marsikaj drugega. Ko so v tranzicijskem privatiziranju vloge najvplivnejših ekonomskih elit prehajale z nekdanjih direktorjev na lastnike, so prehajale tudi iz »moderne« sektorja v »tranzicijskega«. Prehajale so iz enega sveta v drugega, ki je popolnoma drugačen. Ekonomska baza politikov »kontinuitete« se je povsem spremenila in ni nujno, da so to sploh opazili.

S tem je počasi zamrl tudi stari razvojni projekt – počasi, polzeče, neopazno, tako da danes sploh ne vemo več, da je kdaj bil oziroma da take stvari sploh so, celo v tej (danes) zaručani Sloveniji. V navezi z novimi ekonomskimi elitami je presahnilo občutenje politikov o tem, kakšna je njihova vloga pri vodenju tehnološkega in ekonomskega razvoja družbe. Nadomestilo ga je sedanje impotentno, imbecilno prisesevanje tranzicijskih politikov na moč zasebnega kapitala – obstoječega kapitala, samo tega tu, danes, in samo v tem novem »tranzicijskem sektorju« (skupaj z »zasebnim« kapitalom politikov v javnih podjetjih in javnem investiranju).

4. KRIZA

Izvore krize iščemo v letih čezmerne kreditne ekspanzije, vendar se je takrat le okrepil že prej potekajoči proces. V letih 2005–2008 so v prav-

V obdobju, ki je pred nami, bo treba v največji naglici ustvarjati novo kvaliteto, nove ljudi, nove podjetnike in nove politike, da nadomestijo – da izrinejo – stare.

no in makroekonomsko že povsem zrahljanem okolju tekli ogromni tokovi zunanjega zadolževanja samo v nadaljnje brezglavo širjenje »tranzicijskega sektorja«, v financiranje njegovih trgov, tj. domače porabe, predvsem investicijske, ter v njegovo velikopotezno privatiziranje. »Tranzicijski sektor« se je napihnil prek vseh meja. Njegove glavne panoge so povsem presegle relativne obsege, ki jih je še mogoče vzdrževati v neki normalno delujoči panožni strukturi.

Strogo gledano je bila epizoda 2005–2008 projekt tedanje »pomladne« vlade, ki je po prevzemu evra naredila narobe vse, kar se je dalo narediti narobe: s proračunsko porabo je zgolj sledila eksplozivnemu tržnemu gibanju, z zniževanjem davkov in z investiranjem ga je še

krepila ter dejavno sodelovala v abnormalnem privatiziranju. V volilnem letu 2008 je še dodatno napihnila državne izdatke tako, da je imela nova vlada že ob prevzemu funkcij opraviti z nenadnim šestodstotnim javnim primanjkljajem. A se moramo spomniti, da ni bilo v tem obdobju tudi nikakršnega nasprotovanja opozicije in njene strokovne baze. Proces, ki so vodili v krizo, so bili skupni projekt celotnega tranzicijskega establišmenta.

Konec leta 2008 smo si znanci govorili: hvala bogu za svetovno krizo, ki je ustavila kredit; kakšna bi bila šele katastrofa, če bi počilo samo leto pozneje! Dogajalo se je natančno to, proti čemur so bile usmerjene vse makroekonomske politike »kontinuitete« v prejšnjem desetletju. A v našem novem neoliberalnem sve-

tu je bila država že izločena iz igre, nepomembna in nepotrebna. Brez dobro delujoče države pa si v kapitalizmu mrtev.

5. STANJE

Dosedanje politike večinoma sploh niso bile namenjene krizi. Ko to pišem, so realne plače v izobraževanju že zmanjšali medletno za sedem odstotkov in jih spravili na raven izpred sedmih let (v primerjavi s sočasnim realnim porastom v »gospodarstvu« za 15 odstotkov). Čez nekaj mesecev bodo še krepko nižje. Predvsem na univerzah in v raziskovanju, kamor so se posebej započili, bodo sledila še odpuščanja. To in še marsikaj drugega ni v nobeni zvezi s krizo.

S samo krizo se je začela vlada zares ukvarjati šele poleti. V Sloveniji je

javni primanjkljaj še obvladljiv in rešljiv, javni dolg pa med nižjimi v Evropi. Glavni problem so luknje v bankah, v katerih so nabrane posledice vseh preteklih bakanalij »tranzicijskega sektorja«. Natančneje, problem bi bila njihov prenos v proračun in obseg, ki daleč presega resnični obseg težav. Problem je standardno neoliberalno reševanje finančno-političnih navez »tranzicijskega sektorja« v breme vse druge, normalne javne porabe za leta in leta v prihodnost.

Poglejmo še v ozadje, v »bazo«. Izvozni sektor deluje normalno. Pomembni izvozni deli turizma in prometa delujejo dovolj dobro. Industrijska proizvodnja se je v svetovni krizi skrčila za desetino in na tej ravni zadnje leto in pol v glavnem stagnira. Številna podjetja propadajo, nadomeščajo jih nova, a samo nadomeščajo. Začetni padec je bil večji kot povprečni v območju evra, saj se je v letih zadolževanja nabralo precej balasta, sedanje gibanje pa je približno skladno z evropskim. Skupni izvoz blaga in storitev celo raste, a spet le vzporedno s povprečno evropsko rastjo (v primerjavi z nekdanjim znatnim prehitvanjem).

To je za eno manj razvitih evropskih držav povsem nezadostno, več pa ni mogoče pričakovati. Smo v času nujnih tehnoloških in panožnih prestrukturiranj, nujnega velikega prenavljanja strokovnih ekip in še bolj menedžmentov in lastnikov, za katerega ni v Sloveniji niti približno zadostne kadrovske podlage. Izobraževalna in raziskovalna infrastruktura »moderne sektorja« je približno v okvirih iz leta 1975, ko so se iztekli posegi vanjo v sklopu tedanjega razvojnega projekta. Nekaj časa s takim zaostankom še gre, potem nič več.

V zares hudi krizi pa je skoraj ves »tranzicijski sektor«. Gradbeništvo se je skrčilo že skoraj na polovico, celoten sektor, če ga aproksimiramo s skupnimi tržnimi storitvami in z gradbeništvom, za deset odstotkov, padec je bil bistveno večji kot povprečni v območju evra. V Evropi se je nadaljnje krčenje že ustavilo, v Sloveniji traja še naprej. Zadnje objavljeno medletno zmanjšanje BDP-ja (za 2,2 odstotka) v celoti izvira iz tega sektorja. Panoge, usmerjene na domači trg, so ta miniaturni trg prerasle že v letih zadolževanja in so preobsežne že v normalnih razmerah, kaj šele v kriznih. Mnoge

Slovenske vrhnje ekonomske in politične elite so pred krizo razpolagale z eno najvišjih stopenj nacionalnega varčevanja v Evropi in nazadnje še z zelo visoko stopnjo izposojenega tujega. Pa kaj so nam s tem ustvarili? Kaj se zgodi z denarjem, če ga dobijo v roke ti ljudje?

sedanje politike pa težave še poglobljajo; že s prvimi letošnjimi ukrepi se je občutno skrčila poraba, ki hrani prav »tranzicijski sektor«, in kaj šele prihaja.

Če povzamemo: slovensko krizo opredeljuje izpihovanje prej napihnjene »tranzicijskega sektorja«, ki ga politike še potencirajo. Ta proces se bo čez nekaj let izčrpal, a se s tem rast še ne bo obnovila. V pretekli tranziciji je dajal razmah »tranzicijskih« panog tri petine celotne gospodarske rasti in prav vsa rast zaposlovanja, poleg skromnega prispevka državnih panog. Ves sistem se je naravnal na ta vzorec – ki je zdaj nepreklicno mimo. Institucionalna in operativna podpora drugim vzorcem rasti je v tranziciji zamrla, zato drugih, alternativnih mest večje dinamike ni in jih do nadaljnjega ne bo. Rast se je ustavila strukturno. Če upoštevamo še sedanje navdušeno uničevanje osrednjih državnih razvojnih panog, pa je očitno, da bomo v tem strukturnem kolapsu še zares dolgo, dolgo.

6. KOLAPS ELITE

»Tranzicijski projekt« zadnjega desetletja je bankrotiral. Ustvaril nam je proizvodno strukturo, ki je slepa ulica brez perspektive. Ustvaril nam je novo vodilno ekonomsko elito, ki zna voditi le v slepo ulico. In ustvaril nam je politično elito, ki sploh ne ve, kaj naj počne. Zadnja dejanja slovenske politične zrelosti so bila opravljena v času partijske »kontinuitete«, potem pa smo tudi sami padli v značilno tranzicijsko past, v kateri se zruši vsa normalna politična dejavnost.

Ne bomo tarnali nad dejstvom, da je tako velik, verjetno kar največji del političnega prostora postal zgolj prostor vsakovrstnega kriminala. Lahko rečemo, da je to zato, ker v tem prostoru ni nobenih pozitivnih vizij, ciljev in motivacij, ki bi ga zapolnili in preprečevali vstop barabam in idiotom, tako kot v normalnih državah. Sprašujemo se, zakaj ni tega drugega.

Kapitalizem omogoča veliko zasebno bogatenje, ker omogoča veliko zasebno produktivnost, pri čemer pa to dvoje ni nujno – kar po naravi stvari – povezano. Je glavni razlog slovenskega tranzicijskega razkroja ta, da so se sestavila središča ekonomske moči in bogatenja v gospodarstvu na mestih, ki niso hkrati tudi mesta produktivnega napredka? Ekonomsko in kadrovske zaledje

vseh političnih strank je izključno v »tranzicijskem sektorju«, v glavnem v njegovih javnih podjetjih. Sedanji politični establišment je v celoti, personalno, interesno, vedenjsko, zgolj bedni privesek te bedne tranzicijske slepe ulice.

Ali je razlog bolj v sedanjem vseobsežnem miselnem razkroju? Srž tranzicijske pasti – od Afrike do Slovenije – je prevzem ideologij s podmeno, da v kapitalizmu preneha nekdanja neposredna odgovornost politikov za skupno dobro, saj bo ta posel odslej opravljal trg. Politiki morajo samo odpirati prostor zasebni iniciativi in čim bolj prostemu delovanju trga. Vse druge družbene

vezi in vse druge namere politikov povzročajo v kapitalizmu več škode kot koristi. Tej samonikli primitivni modrosti novopečenih slovenskih provincialnih elit so dali »mladi ekonomisti« še videz resnosti in znanosti, a bi šlo zagotovo tudi brez njega. Pod to ideološko kapo je v Sloveniji zadnjih deset let korak za korakom propadalo vse skupno, javno, nacionalno. Sistematična, načrtna brezbriznost je uničevala javne, nacionalne institucije in javne, nacionalne politike – do sedanjega tragičnega stanja. Nekdanje posebnosti ekonomskih ideologij obeh političnih »polov« so se že razblinile. Kaj naj si misliš o

tem, da imata vodstvu najbolj »leve« in najbolj »desne« parlamentarne stranke letos dejansko istega predsedniškega kandidata? Ohranjajo se manjše razlike, morda zaradi navezanosti enih na volilno telo drobnega sektorja in njegovo značilno zavračanje širine in skupnosti ter drugih na veliki sektor in vsaj nekaj keynesianske države. V temeljnem dojetju tranzicije pa je »zgodovinski konsenz« očitno. Še nikoli, odkar imamo demokracijo, nista nobena vlada in nobena vladna strategija uživali tako velike podpore celotnega spektra strank, čeprav neizrečene, kot jo uživata sedanja vlada in njena strategija.

Neoliberalna degeneracija kapitalizma bo v Sloveniji predčasno ubila blaginjo in razvoj, ne da bi dala tisto drugo, čemur je neoliberalizem edino namenjen.

7. NEOLIBERALCI

Politika in ideologije niso moje področje, ne znam več postreči z imenom avtorja (mislim, da Angleža), ki je analiziral posebnosti vzhodnoevropskega fašizma med drugo svetovno vojno. Nacizem in fašizem sta v bistvu ideologiji moči; v ospredju sta močan posameznik in narod gospodarjev. Vzhodnoevropski fašisti so si ta del nekoliko prilagodili. Svoj kredo in svoj ego so gradili na moči in samozavesti tujca, kateremu so se podredili. Močan sem zato, ker sem podrejen močnemu posamezniku, ker sem podrejen narodu gospodarjev. Za angleške bralce je to, kot kaže, eksotično in zanimivo, za nas tukaj pa seveda nič novega.

Prejšnji odstavek sem vstavil kar tako, za predah. Vrtno se k našemu predmetu. Kaj je pravzaprav neoliberalizem? Zagotovo ni liberalizem, v primerjavi s prejšnjim keynesianstvom. V neoliberalnih ZDA so vodili najradikalnejše keynesianske politike (in jih nazadnje, tako kot nekoč pravi keynesianci, zlorabili, ko so stopnjevali proticiklično fiskalno in denarno politiko v zastojih, ki niso bili več ciklični, temveč globoko strukturni). V Nemčiji, nasprotno, je bil standardni del ekonomskih politik vseskozi čvrsto neoklasičen.

Na prehodu v sedemdeseta leta prejšnjega stoletja se je rast v ZDA ustavila. Veliki ameriški tehnološki preboj 20. stoletja – fordovska proizvodnja materialnih dobrin za najširše prebivalstvo – se je izčrpal. Širokosrčna fordovska distribucija dohodka ni več ustvarjala ekvivalentne porabe fordovskih dobrin, vznikale so nove želje in potrebe. Hkrati so ameriško industrijo že ogrozile nove azijske tekmice, najprej Japonska. Američani so izgubili vojno v Vietnamu; doma so se vrstili protesti in upori z zahtevami po spremembah; dolar je strmoglavil.

Na spremembo povpraševanja se niso znali odzvati. A če ni rasti, znižuje konkurenca profite kapitala proti nič, po katerikoli ekonomski teoriji. Konkurenca – kapitalizem! – postane problem. V ZDA so se obrnili k izbranim, že tedaj visoko koncentriranim panogam in jih povzdignili v sisteme monopolne moči na svetovni ravni, predvsem v obvladovanju svetovnih financ in svetovnih surovin (a brez zanemarjanja tehnoloških panog, ki jih je ustvarila velika prenova nacionalnega izobraževanja pod predsednikom Reaganom). Glavni cilj politik je postalo

preusmerjanje čim večjega dela domačega in – kolikor se da – tudi svetovnega dohodka v ta vrhni rentniški sektor, na katerem sta zdaj utemeljena ameriška moč in primat.

V tem modelu velja »liberalizem«, zelo selektivno, le za trg dela, za razbitje vseh vrst pogajalske in tržne moči zaposlenih in malih podjetnikov ter za državo, za razgradnjo njenih vzvodov zagotavljanja kolektivne varnosti. Namen je vrnitev prebivalstva v stanje odvisnosti in nadomestitev delujoče demokracije z močjo velikih zasebnih korporacij. Ne prezirimo: ameriški model ni namenjen blaginji in razvoju. Namenjen je uveljavljanju reda in discipline med prebivalstvom ter vzdrževanju tistega posebnega vrhnjega sektorja in njegovih elit, ki, povezane še z močjo vojske, ohranjajo ZDA kot svetovno velesilo tudi v času, ko se je njihov gospodarski in družbeni napredek že ustavil. Rasti in razvoja pa pri tako obsejni notranji devastaciji pač ne bo, saj, kot rečeno, to ni več namen.

Seveda prodajajo neoliberalizem tudi v posebnih, dobro organiziranih (in dobro plačanih) aranžmajih za vse svetovne banana republike. V teh aranžmajih so stvari pač ustrezno prilagojene. A kakšen smisel ima klestenje dohodkov prebivalstva v državah, v katerih ti še vedno poganjajo rast v starem fordovskem horizontu? Neoliberalna degeneracija kapitalizma bo v Sloveniji predčasno ubila blaginjo in razvoj, ne da bi dala tisto drugo, čemur je neoliberalizem edino namenjen. Kakšen smisel ima izčrpavanje vsega normalnega gospodarstva in vse družbe zato, da kapne čim večji delež BDP-ja našim vrhnjim elitam? Katere velike korporacije bodo nadomestile demokracijo in državo? Pivovarna Laško? Z neoliberalnim uničenjem kapitalizma dobimo v Sloveniji samo izropano in zatrto »liberalno« plast, brez plasti, v kateri je moč. Ta mora priti od zunaj. Kako zelo déja vu.

8. RAZVOJ

Verjetno smo edina država na svetu, v kateri velja nacionalni interes za nekaj slabega. Letošnje politike so glede tega že skrajno pravovernne. Primerjava je seveda pretirana, ampak človek se le spomni na tiste z roko nakracane listke, na katerih so pred 20 leti topničarjem okrog Sarajeva sporočali, kaj naj rušijo, katere simbolne objekte bošnjaške na-

cionalnosti, državnosti in identitete – nabor ciljev je tako rekoč enak. Zaobjema natančno tisto, okrog česar smo v Sloveniji zadnjih 200 let gradili svoje družbeno in nacionalno zorenje.

Ko vprašajo ministre, kaj bo v Sloveniji spet pognalo razvoj in napredek, ti pravijo: tuje naložbe. Vladne delegacije že hodijo po svetu in iščejo tuje naložbe. Tranzicijski projekt sestavljanja domačega kapitala – po bližnjicah, brez muk – je propadel, in ker o čem drugem kot o denarju in kapitalu ne znajo razmišljati, iščejo zdaj tujega. Žrtvovali bodo znaten del svojih zavezniških elit v gospodarstvu, da rešijo vsaj sebe. Kot nam že od začetka dopovedujejo »mladi ekonomisti«, smo Slovenci narod nesposobnežev. Tista zgodba o uspehu je bila zagotovo prevara, v resnici svojih zadev ne znamo upravljati sami. Diagnoza se je zdaj končno le uresničila, odslej nam bodo rast in razvoj dajali tujci.

Nekaj stvari je treba razčistiti. V zaostajajoči družbi, v kateri so moderne produktivne, ekonomske in druge strukture še manj razvite in utrjene kot kje v tujini, bodo vedno, prav po definiciji, znali narediti skoraj vse zahtevnejše stvari bolje tujci! Če se liberalizem tolmači tako ekstremno idiotsko, kot da je merilo čisto vsega samo trg, je ekonomski optimum za vsako zaostajajočo družbo prav po definiciji stanje kolonije, položaje vodilnih elit pa morajo prav po definiciji zasesti tujci (razen, kdove zakaj, položajev morda političnega vodstva).

Zato je razvoj zaostajajočih družb – kjer je – vedno, prav po definiciji, »nenaraven«, zmeraj pomeni forsiranje, posiljevanje siceršnjega toka stvari. Razvoj je vedno vijugav, konfliktan boj proti toku in proti pravilom za uveljavljanje lastnih elit, lastnih kapitalistov, lastnih inženirjev, znanstvenikov in učiteljev, počasi, mučno, vedno boljših, dokler niso enakovredni tujcem. To je prav definicija prebijanja iz nerazvitosti! To ni lahko, razvojno preobražanje družb ni lahko, a ravno to je treba znati doseči. Govorimo o najbolj normalni, najbolj elementarni politični, socialni, psihološki motivaciji, ki je poganjala in še naprej poganja vse zgodovine kapitalizma v Evropi, Aziji, Ameriki in povsod. V tej današnji bedni, žalostni Sloveniji nič več. V krizi nam v Sloveniji spet naplavlja tisto arhaično, zatolčeno plast, ki potrebuje za svoj notranji mir

čim močnejša zunanja potrdila o tem, da smo mi vsi, torej ne le jaz sam, temveč vsi, vsa nacija, zgodovinski luzerji, ki potrebujejo gospodarja. Dejanska zgodovina je povsem drugačna, v njej je bilo med (nekimi drugimi) Slovenci predvsem veliko ponosa, znanja in poguma. So pa zares tudi temačna obdobja, ko se nad ljudstvo resnično zgrne trda, črna noč.

9. POVZETEK

Tranzicijske Slovenije, Slovenije zadnjih 20 let, ni več, so samo še razpadajoči ostanki. Zelo očitno pa tudi še ne nastaja nič novega.

V zadnjem desetletju tranzicije smo izgubili nacionalno vodenje. Na položajih s kakršnokoli večjo družbeno močjo ni več ničesar, samo prazen zrak, prosto lovišče za lopove in barabe, odslej še prosto lovišče za tujce. Ni elite, ni vodenja.

Ob vsem, kar se bo dogajalo v Sloveniji prihodnja leta, bo moralo v ozadju potekati tudi sestavljanje nove elite. Sestaviti se bo moral nov rod, drugačen od sedanjega. To je daleč najpomembnejše: storiti čim več za čim hitrejšo potekanje te nujne, velike prenove. V nasprotnem bodo praznino zapolnjevali drugi procesi – tisti, ki jo že.

Majhne evropske države držijo skupaj institucije in politike, ki zagotavljajo ljudem občutenje skupnosti in pripadanja, utemeljeno na nekem občutenju enakosti. Če umre to, umre edina razpoložljiva normalnost! Ni druge! Igranje z neoliberalizmom je v Sloveniji igranje s fašizmom. Da se ne bo potem kdo jokal, da ni vedel.

Vseeno se ne moremo delati, kot da Slovenija ni bila izropana in opustošena. Treba bo požreti tudi kakšno znižanje plač in še raje zvišanje davkov. Realni BDP se je v štirih letih skrčil za skoraj desetino, s tem da smo prej trošili še krepko prek meja svojega produkta.

V tem trenutku, pred nadaljnjo destrukcijo, so v Sloveniji največji problem luknje »tranzicijskega sektorja« v bankah – ki naj obremenijo le ta sektor sam. Niti en cent ne sme več pasti v breme proračuna in nujne normalne javne porabe! Dolgovi so nastali pod pokroviteljstvom politikov in političnih strank, naj jih vrnejo iz »svojega« premoženja. Saniranje bank naj plačajo s prodajo podjetij svojega sektorja. To niso

Danes vsi pravijo, da nas je gnal »veliki nacionalni cilj« osamosvajanja in evropeiziranja in da si je treba zdaj, ko je ta cilj (menda) dosežen, izmisliti kakšnega drugega podobnega. To je neumnost.

naše nosilne panoge in podjetja. To zgodbo moramo končati, to poglavje moramo zapreti, da gremo lahko naprej. Zdaj so spet pomembni drugi deli gospodarstva, drugi deli družbe in drugi ljudje, obrniti se bo treba k njim.

Tranzicijsko privatiziranje so podpirale vse državne politike (ali opuščanje teh politik) na podlagi konsenza novih elit, da je to glavni cilj preobrazbe v kapitalizem. Ampak naša lastna zgodba o uspehu je nastala v državnih podjetjih; evropski vzlet po drugi svetovni vojni so vodila večinoma nacionalizirana podjetja; v večini azijskih zgodb zadnjih desetletij je v začetkih igrala glavno vlogo država, kitajsko zgodbo je vodil kar centralni komite komunistične partije. Narava lastništva je v kapitalizmu pomembna, a mora biti jasna, zakaj. Lastnina sama po sebi odloča v preprostih, nestrukturiranih sistemih brez kapacitete rasti. V kompleksnem produktivnem stroju kapitalizma odloča kakovost upravljanja procesov in v tem okviru še posebej kakovost centralnega, državnega nadzora in usmerjanja. V Sloveniji sploh nismo delali kapitalizma, delali smo in še naprej delamo nekaj primitivnega, predpotopnega.

Učinek je, da je propadla večina novega zasebnega kapitala, v napovedanem velikem končnem pohodu pa bo šel še državni, obkrat v glavnem prevzeti stari »družbeni« kapital. Ne le da kapitala niso znali ustvariti, zapravili so tudi dediščino. In nam pustili dolgove.

Slovenske vrhne ekonomske in politične elite so pred krizo razpolagale z eno najvišjih stopenj nacionalnega varčevanja v Evropi in nazadnje še z zelo visoko stopnjo izposojenega tujega. Na tej podlagi je bila ena najvišjih v Evropi tudi njihova stopnja investiranja – pa kaj so nam s tem ustvarili? Kaj se zgodi z denarjem, če ga dobijo v roke ti ljudje? Prejšnja slovenska uspešnost je trajala, dokler je trajalo omejevanje uvoza denarja iz tujine, dokler se je še dalo, tedaj na tak grob način, pripeti ekonomsko sfero na produktivnost, na delo, znanje in podjetnost. Zdaj smo spet tam! To je dobro! Ni več denarja, ni več kapitala, zdaj se morajo – morajo! – najti drugi, normalni smotri in cilji. Samo tako se bo lahko začel spet sestavljati tudi nov kapital, tokrat zares, s podjetnostjo, oprto na delo in znanje.

Slovensko gospodarstvo še vedno temelji na slabo plačanem srednje kvalificiranem delu. To tehnološko strukturo še vedno poganja, s predkimi izjemami, naš arhaični vrednostni sistem marljivosti in discipline. Poklicni in miselni profil večinskega prebivalstva in še bolj njegovih elit, vodij v tej paradigmi, je po vseh sodobnih merilih že povsem anahronističen.

Veliki, osvobajajoči liberalni projekt, ki je poganjal Slovenijo skozi življenje sedanje stare generacije, se je izpel. Zgolj liberalno, brez česar koli drugega, ko so v novih zasebnih podjetjih in v novem, dinamičnem drobnem sektorju zgolj gnali slovensko marljivost že do roba, so iztisnili iz te tehnološke strukture še zadnje, kar se je dalo. Več se ne da. Opiranje samo na zasebno pobudo in na »zahteve gospodarstva« – pri sedanjem znanju in ustvarjalnosti –

je v današnji Sloveniji že v nebo vpjajoč nesmisel. Ampak je edino, kar se dogaja in k čemur usmerjajo Slovenijo še toliko bolj za v bodoče!

Kako prebiti to strašno inercijo starega? Saj nismo edinstveni, saj so problem reševali že tudi druge. V čem, konkretno, tiči današnja zaostalost? In kje so šibki členi, realno dosegljive točke prebijanja? Univerze morajo postati izpostavljeno in vplivno žarišče, skupaj s potrebnimi obkrožajočimi sistemi za podporo gospodarstvu in družbi in posredovanje v njiju. Delo, učenje, znanje. V obdobju, ki je pred nami, bo treba v največji naglici ustvarjati novo kvaliteto, nove ljudi, nove podjetnike in nove politike, da nadomestijo – da izrinejo – stare.

Zraven sodi še marsikaj, a to je osnovno. Hitrih odrešitev ni več. Propadli smo globinsko; dokler ne bo posegov v globino, ne bo nič. In

mora biti jasno, da se tega pač ne bodo lotili v političnem prostoru, kakršnega imamo. Ne zato, ker ne bi razumeli; prav zato, ker razumejo.

Zadnjič sem govoril z eno zadnjih še živečih prič tistega usodnega slovenskega aprila 1941, fašizma, nacizma, okupacije in razkosanja Slovenije. Slovenije ni bilo več. Komaj prispelega italijanskega komandanta so v Ljubljani pričakali sam gospod škof pa politiki, tisti, ki se niso umaknili v London ali v zasebnost, in še marsikateri poslovnež. Tam so se znojili, gnetli in prerivali v prizadevanju za naklonjenost novega oblastnika ... Svojeega sogovornika sem vprašal: kaj ste si mislili, vi in vaši prijatelji, ob pogledu na to neizmerno bedo? Ste občutili jezo, sovraštvo? Dejal je: občutili smo gnus. X

SONY
make.believe

Coca-Cola

TRADE MARK
Heineken[®]
open your world

Johnson & Johnson

Varno naloženo.

Triglav TOP BRANDS

Delhiški podskladi: Triglav Azija, Triglav Balkan, Triglav EM Potrošne dobrine, Triglav Energija, Triglav Hitro rastoča podjetja, Triglav Rastoči trgi, Triglav Severna Amerika, Triglav Steber Global, Triglav Surovine in materiali, Triglav Svetovni razviti trgi, Triglav Top Brands, Triglav Zdravje in farmacija, mešana podsklada: Triglav Evropa in Triglav Renta, obvezniška podsklada: Triglav EM Bond in Triglav Obvezniški ter podsklad denarnega trga Triglav Money Market EUR so podskladi Krovnega sklada Triglav vzajemni skladi, ki ga upravlja Triglav Skladi, d. o. o., Slovenska 54, Ljubljana. Prospekt Krovnega sklada Triglav vzajemni skladi z vključenimi pravili upravljanja. Ključni podatki za vlagatelje ter zadnje objavljeno revidirano letno in polletno poročilo krovnega sklada so vlagatelju brezplačno na voljo na vseh vpisnih mestih družbe za upravljanje ter na spletni strani www.triglavskladi.si. Podatki o gibanju vrednosti enot premoženja vseh podskladov Krovnega sklada Triglav vzajemni skladi, so objavljeni v časopisih Finance, Delo, Dnevnik in Večer. Gibanja vrednosti enot se spreminjajo, zato donosi v preteklosti ne zagotavljajo donosov v prihodnosti.

www.triglavskladi.si

Barbara Rajgelj:

Odgovornost lastnikov

Sistem, ki v obdobju razcveta za lastnike generira visoke dobičke, v obdobjih ponavljajočih se kriz pa obremenjuje več sto tisoč nedolžnih mimoidočih, dolgoročno ni sprejemljiv. Več kot očitno je, da je sedanja kriza med drugim tudi posledica moralnega hazarda lastnikov in upravljavcev podjetij, ki ga je treba vzeti resno.

Kaj je skupnega Vegradu, SCT-ju, Zvonom, Primorju, Preventu, MIP-u, Steklarski novi in drugim slovenskim podjetjem, ki jih je kriza najbolj prizadela? Najprej to, da so v obdobju velikih poslovnih uspehov dobičke privatizirali maloštevilni upravljavci in lastniki, v nedavnih stečajih pa so se njihove izgube socializirale na širok krog drugih subjektov, od delavcev do podizvajalcev. V teh stečajih bodo številni dobavitelji, delavci, najemodajalci, podizvajalci, oškodovanci, pa tudi država ostali brez poplačila terjatev, lastniki propadlih podjetij pa bodo premoženje ohranili tako rekoč nedotaknjeno. Izgubili bodo le tisto, kar so ob ustanovitvi ali morebitni kasnejši dokapitalizaciji podjetja vanj vložili kot kapitalski vložek.

Vsa našeta podjetja so bila ustanovljena kot družbe z omejeno odgovornostjo ali kot delniške družbe. Torej kot kapitalske družbe, ki za svoje dolgove odgovarjajo same z vsem svojim premoženjem, njihovi lastniki in upravljavci pa zanje ne odgovarjajo. Tako kot v vseh evropskih in ameriških gospodarstvih so tudi v Sloveniji takšne družbe postale gonilo gospodarskega življenja, saj med gospodarskimi družbami po številu prevladujejo tiste z omejeno odgovornostjo (v Sloveniji deluje okrog 50 tisoč takšnih družb), po gospodarski moči pa delniške družbe.

Obe, družba z omejeno odgovornostjo in delniška družba, sta umetno ustvarjeni tvorbi, ki jima pravni red daje samostojno pravno subjektiviteto, ločeno od življenja njunih ustanoviteljev. Odgovornost za njune obveznosti je omejena na premoženje, ki ga imata v lasti sami pravni osebi. To pomeni, da fizične osebe, ki stojijo za ustanovitvijo in poslovanjem družbe, niso odgovorne za posledice korporativnih ravnanj ali dogodkov, ki izvirajo iz premoženja korporacije. Družba je za takšna ravnanja in dogodke sama v celoti in popolnoma odgovorna, njeni lastniki pa zanje sploh niso odgovorni. Nedvomno tvegajo izgubo tistega, kar so v družbo vložili, a nič

Dr. Barbara Rajgelj, predavateljica na Fakulteti za družbene vede, doktorica prava, docentka za civilno in gospodarsko pravo, borka za človekove pravice in aktivistka.

Direktorji velikih korporacij tako rekoč niso izpostavljeni ekonomskemu tveganju neuspešnega poslovanja in so bolj ali manj v celoti zavarovani pred tržnimi vplivi, strahom ali osebnim stečajem.

48

več od tega. Tveganje lastnikov lahko imenujemo ekonomska odgovornost, ni pa to popolna odgovornost v pravnem smislu. V teoriji prava sicer velja, da ustanovitelje podjetja imenujemo družbeniki in ne lastniki podjetja, saj je gospodarska družba subjekt in ne objekt prava. Na subjektu prava ni mogoče imeti lastninske pravice, ker je ta pridržana izključno za označevanje upravičenj na stvarih, kot so nepremičnine, avtomobili, stroji, računalniki, pa tudi živali in elektromagnetna valovanja. Kljub vsemu se v vsakdanjem življenju in poslovnem svetu pojem lastnik podjetja redno uporablja kot sopomenka za ustanovitelja oziroma družbenika gospodarske družbe, zato je kot tak uporabljen tudi na tem mestu.

V gospodarski ureditvi, ki temelji na ideji, da lastniki podjetij lahko postanejo neomejeno bogati, niso pa neomejeno odgovorni, se pojavljajo številne dileme – finančne, pravne, filozofske, moralne, ponekod celo teološke. Omejena odgovornost podjetij je postala tako zelo samoumevna, da je tako rekoč ne preizprašujemo več. Pa je bilo vedno tako?

ZGODOVINSKI RAZVOJ – OD POPOLNE ODGOVORNOSTI K OMEJENI ODGOVORNOSTI

Zgodovinsko gledano so manjši trgovci poslovali najprej kot posamezniki, zatem pa povezani v združbe, v katerih so vsi udeleženci za dolgove odgovarjali z vsem svojim premoženjem. Prvi zametki današnje družbe z neomejeno odgovornostjo so se pojavili v Italiji ob koncu 12. stoletja. Nemško pravo to vrsto družbe imenuje kar javna trgovinska družba, torej brez aluzije na odgovornost ali neodgovornost, saj se je še pred 150 leti zdelo, da je popolna odgovornost podjetnika za poslovanje njegovega podjetja naravno stanje stvari. Koncept omejene odgovornosti je sicer precej starejši od istoimenske družbe. Prvič naj bi bil uporabljen leta 1407 v Genovi, kjer je bila ustanovljena Banka svetega Jurija, ki je predhodnica sodobne delniške družbe. A je treba pri tem poudariti, da je bila omejena odgovornost dolga stoletja pridržana za zbiranje velikih količin kapitala, banke, zavarovalnice, čezmorske kolonialne družbe, ki jim je vladar izdal koncesijo in jih deloma tudi nadzoroval. Šele leta 1892 je bila v Nemčiji prvič uzakonjena družba z omejeno odgovornostjo, ki je omejitev odgovornosti omogočila tudi manjšim podjetnikom in jo s tem naredila

splošno dostopno. Obema, delniški družbi in družbi z omejeno odgovornostjo, je mogoče pripisati izjemen pomen za razmah kapitalizma. Eden največjih ameriških filozofov in intelektualcev z začetka 20. stoletja Nicholas Murray Buttler je delniško družbo opredelil kot »največje odkritje modernega časa, dragocenejše od pare in elektrike«.

POMEN ODGOVORNOSTI V POSLOVNEM ŽIVLJENJU IN RAZLOGI ZA OMEJEVANJE ODGOVORNOSTI

Odgovornost v poslovnem svetu praviloma razumemo kot orodje za minimiziranje stroškov, ki jih poslovni subjekti povzročajo družbenemu, naravnemu in kulturnemu okolju. Odgovornost tiste, ki nastopajo na trgu, sili, da v celoti sami nosijo stroške svojega delovanja. S tem so tudi motivirani, da zmanjšujejo možnost nastanka škode in čim bolj omilijo obseg in posledice morebitne nastale škode. Odgovornost tiste, ki nastopajo na trgu, sili, da v celoti sami nosijo stroške svojega delovanja. S tem so tudi motivirani, da zmanjšujejo možnost nastanka škode in čim bolj omilijo obseg in posledice morebitne nastale škode. Vsi evropski in anglosaški pravni sistemi zato temeljijo na rimskopravnem načelu »neminem laedere«, nikomur škodovati. Če pa škoda kljub vsemu nastane, jo je načeloma dolžan povrniti povzročitelj, razen če je nastala brez njegove krivde. Breme povračanja škode bi bilo v bistvu lahko razporejeno tudi drugače. Pravo bi lahko določalo, da škoda na neki dobrini vedno trpi tisti, ki je imetnik pravice na njej. Tako bi na primer lahko veljalo, da ob nesreči škoda na avtomobilu trpi lastnik avtomobila neodvisno od svoje krivde, torej tudi, ko mu škoda povzroči kdo drug. Takšni obremenitvi bi se lastnik avta lahko izognil z zavarovanjem svoje stvari, a gledano z vidika družbenega bogastva kot celote bi takšna ureditev zagotovo povečala skupno maso povzročenih škod, saj povzročitelji ne bi imeli nobene motivacije škodo preprečiti. Omejevanje odgovornosti torej z vidika maksimiranja družbenega bogastva načeloma ni smotrno. Kaj je potem razlog za omejevanje odgovornosti, ki smo mu priča v korporacijskem pravu skoraj vseh držav na svetu? Najpomembnejši razlog je zagotovo potreba kapitalističnega sistema po vedno večjem obsegu produkcije dobrin in po gospodarski rasti, ki jo je mogoče dosežati z investicijami v tvegane zamisli in procese. Omejeno odgovornost lastnikov podjetij torej razumemo kot spodbujanje tveganega vedenja, saj takšen model odgovornosti zlasti lastnikom podjetij dovoljuje, da del stroškov svojega ne-

uspešnega poslovanja ali celo škodljivega delovanja eksternalizirajo, torej prenesejo na zunanje subjekte.

Omejena odgovornost potemtakem podjetnikom olajšuje odločitev za ukvarjanje s posli, ki nosijo večja tveganja. Zato je na številnih področjih omogočila razvoj in je z nekaterih vidikov nepogrešljiva. Hkrati pa kaže tudi tako obsežne in številne anomalije, da se je upravičeno vprašati, ali je sploh še primerna, in če je, v kakšni obliki. Je primerno, da se upniki ne morejo obrniti na lastnike družbe in zahtevati od njih poplačila terjatev, ki jih imajo do družbe. Če gre podjetje v stečaj, jim lastniki niso dolžni povrniti niti terjatev, ki so nastale zaradi pogodbenih obveznosti (npr. plače, najemnine, kupnine, posojila itd.), niti povzročene škode, ki je posledica škodljivih ravnanj ali dogodkov v domeni podjetja (npr. eksplozija, poplava, onesnaženje itd.). Je primerno, da premoženje Ivana Zidarja ostane nedotaknjeno, delo podizvajalcev propadlega podjetja SCT pa ne bo nikoli poplačano. Je primerno, da mariborska nadškofija ohrani svoje premoženje (razen tistega, ki ga je dala v zavarovanje za posojila), čeprav banke ne bodo dobile poplačanih več sto milijonov evrov posojil.

TEŽAVE Z OMEJENO ODGOVORNOSTJO DRUŽBENIKOV

Omejeno odgovornost je deloma mogoče zagovarjati pri pogodbenih razmerjih, kjer so poslovni partnerji, npr. banke, podizvajalci, dobavitelji in delavci, vnaprej seznanjeni z obliko podjetja in torej vedo, da vstopajo v razmerje z družbo, za katero lastniki ne jamčijo. Sicer se tudi v teh primerih postavi vprašanje, ali je v zaostrenih gospodarskih razmerah današnjega časa za podizvajalce in dobavitelje, zlasti pa za delavce še vedno mogoče trditi, da v pogodbeni razmerja vstopajo prostovoljno in z zavestno odpovedjo jamčevanju lastnikov. Pa vendar. Položaj je še spornejši, kadar imajo tretje osebe do podjetja terjatve, ki so nastale zaradi povzročene škode, torej iz razmerij, v katerih oškodovanci niso po svoji volji, ampak zato, ker jim je družba povzročila škodo. Ob množični nesreči v diskoteki, tovarni, laboratoriju ali na gradbišču je prav, da podjetje, ki opravlja dejavnost, oškodovancem povrne škodo do zadnjega centa. Če podjetje nima dovolj svojega premoženja, bi bilo primerno, da škodo poplačajo njegovi lastniki. Če pa imajo osebno odgo-

vorni lastniki občutek, da je njihov podjem preveč tvegan, se odgovornosti lahko še vedno izognejo z zavarovanjem. Morebitna žrtev škode se pred škodo, ki ji jo lahko povzroči podjetje s svojim neskrbnim ali celo namernim ravnanjem, ne more zavarovati, saj ni zavarovanja za škodo, v katero bi bila vključena vsa potencialna tveganja, ki jih ljudem in okolju povzroča delovanje gospodarskih družb, od zastrupitve z etilnim alkoholom, ki jo lahko povzroči industrija pijač, do hudih (po)škod(b) na zdravju, ki jih povzročata azbestna in tobačna industrija.

Na spornost omejene odgovornosti teoretiki opozarjajo vse od uvedbe tega koncepta. Na težave so opozarjali že tisti, ki so sredi 19. stoletja nasprotovali viktorijanski zakonodaji o gospodarskih družbah, ki je ustanoviteljem podeljevala omejeno odgovornost. Avtor uspešnega učbenika gospodarskega prava E. W. Cox v žgoči polemiki o omejeni odgovornosti že leta 1857 zapiše: »Pravo trgovskih partnerstev je doslej temeljilo na ideji, da tisti, ki deluje kot zastopnik, mora odgovarjati za svoja dejanja, tisti, ki je udeležen na dobičku podjetja, pa mora nositi tudi njegovo izgubo. Temeljilo je na ideji, da obstaja moralna dolžnost plačila dolgov, izpolnjevanja pogodb in nadomestila škode, ki jo morajo pravna pravila civiliziranih narodov uveljaviti. Omejena odgovornost pa temelji na ravno nasprotnem načelu.«

In nadaljuje, da omejena odgovornost jemlje ljudem njihovo temeljno občepavno pravico do tega, da »dobijo poplačane terjatve, izpolnjene pogodbe in nadomeščeno odškodnino za škodo, ki so jo pretrpeli«. Podobno na spornost koncepta pravna znanost opozarja še danes, pri čemer problem neodgovornosti lastnikov širi tudi na problem neodgovornosti direktorjev podjetij. Omejena odgovornost namreč investitorjem in direktorjem omogoča prilaštitev vseh dobrobiti izvajanja tveganih poslov, hkrati pa so omejeno odgovorni za izpostavljanje negativnim posledicam tveganja. David Campbell in Stephen Griffin sta kmalu po izbruhu afere Enron leta 2006 ponudila zelo natančno analizo problema: »Direktorji velikih korporacij tako rekoč niso izpostavljeni ekonomskemu tveganju neuspešnega poslovanja in so bolj ali manj v celoti zavarovani pred tržnimi vplivi, strahom ali osebnim stečajem. S tem, ko so direktorji zavarovani pred negativnimi posledicami svojih

Če in dokler imamo sistem, ki je utemeljen na pravici do zasebne lastnine, mora ta poleg upravičenj nosilcem nalagati tudi odgovornost.

odločitev, korporacije, utemeljene na omejeni odgovornosti, resno ovirajo ali celo onemogočajo temeljno funkcijo trga.« Kot pojasnjujeta, »omejena odgovornost v pravu gospodarskih družb ni posledica pogajanj in želja posameznih pogodbenih strank na trgu, ampak je posledica zakonodajalčevega posredovanja. Da država oblikuje omejeno odgovornost, je seveda dopustno, je pa sporno, če s tem izpodrine tržne mehanizme. V tem smislu koncept omejene odgovornosti ni liberalni

koncept. V skladu z liberalno doktrino bi bilo primerneje ohraniti neomejeno odgovornost, subjekti pa bi se s pogodbo lahko dogovorili za omejitev odgovornosti. V takem primeru bi šlo za oblikovanje omejene odgovornosti po tržnih mehanizmih.«

SPREGLED PRAVNE OSEBNOSTI KOT KOREKCIJA OMEJENE ODGOVORNOSTI

Številne države, tudi Slovenija, imajo uzakonjeno možnost korekcije

nepravičnih učinkov omejene odgovornosti. Spregled pravne osebe, ki se v anglosaškem pravu imenuje tudi preboj (piercing) ali odgrnitev (lifting) zavese pravne osebnosti, omogoča, da upniki v zakonsko določenih primerih dosežejo poplačilo terjatev neposredno od družbenikov, četudi ti v izhodišču ne odgovarjajo za obveznosti. Neposredna in popolna odgovornost lastnikov je pridržana za položaje, ko pri izvajanju dejavnosti ne spoštujejo načela, da sta njihovo premoženje in oseb-

nost popolnoma ločena od premoženja in osebnosti gospodarske družbe. Takšno ravnanje ima v praksi lahko posledice, ki so v nasprotju z načelom pravičnosti. Spregled pravne osebnosti pride v poštev zlasti takrat, ko lastniki izkoristijo družbo kot pravno osebo za doseganje določenih koristi na škodo upnikov. Pri nas in tudi na tujem sodišča izjemno redko ugodijo zahtevkom upnikov za spregled pravne osebnosti, saj v teoriji velja, da bi prepogosta uporaba tega instituta spodko-

Omejena odgovornost podjetij je postala tako zelo samoumevna, da je tako rekoč ne preizprašujemo več. Pa je bilo vedno tako?

50

pala idejo omejene odgovornosti in s tem načela predvidljivost poslovnega sveta.

ALTERNATIVE OMEJENI ODGOVORNOSTI

Alternative moralno, ekonomsko in politično oporečnemu sistemu, ki omogoča neomejeno bogatenje, ne zahteva pa neomejene odgovornosti, so precej različne.

Najradikalnejša je zahteva po neomejeni odgovornosti družbenikov, kot je uveljavljena v družbi z neomejeno odgovornostjo. V tej vrsti družbe za obveznosti poleg podjetja samega solidarno odgovarjajo tudi vsi družbeniki. To pomeni, da upnik lahko terjatev po svoji izbiri v celoti izterja bodisi od same družbe bodisi od kateregakoli družbenika. Družbenik, ki terjatev plača, lahko od drugih solastnikov zahteva, da mu vrnejo plačano v sorazmerju z njihovimi solastniškimi vložki. Takšna oblika odgovornosti je za lastnike izjemno stroga, saj so izpostavljeni tožbam velikih vrednosti, poplačilu se ne morejo vnaprej izogniti, tveganje, da kateri od solastnikov ne bi plačal svojega dela dolga, pa nosijo oni in ne upniki. Zato si je to obliko odgovornosti nemogoče zamisliti za delniške družbe, saj bi pomenila, da je na primer pri okoljski nesreči vsak od več sto ali tisoč delničarjev izpostavljen nevarnosti plačila celotne škode, deleže drugih delničarjev pa mora izterjati sam.

Druga možnost je neomejena deljena odgovornost, po kateri bi vsak družbenik upnikom odgovarjal samo sorazmerno s svojim deležem v podjetju. Ta je z vidika lastnikov podjetij sprejemljivejša, saj je breme izterjave sorazmernih delov terjatev preloženo na upnike.

Zanimivo alternativo sedanji ureditvi v prispevku *Control Based Approach to Shareholder Liability* ponuja ameriška raziskovalka in profesorica Nina Mendelson. Na podlagi ugotovitev, da omejena odgovornost družbenikov spodbuja čezmerno tvegano delovanje, trdi, da argumenti, ki prednosti omejene odgovornosti utemeljujejo z njeno učinkovitostjo, ne upoštevajo kakovostne razlike med različnimi tipi delničarjev oziroma lastnikov. Njeni argumenti podpirajo primernost omejene odgovornosti zgolj za manjše ali pasivne delničarje, omejena odgovornost večjih oziroma kontrolnih delničarjev za škodo, ki jo podjetje povzroči tretjim, pa

zmanjšuje družbeno bogastvo. Zato predlaga, da bi morali biti kontrolni družbeniki odgovorni za vso škodo, ki jo tretjim povzroči podjetje. Opozarja, da je sedanja ureditev omejene odgovornosti družbeno neučinkovita, nalaganje odgovornosti kontrolnim delničarjem pa najučinkovitejši način za zmanjšanje čezmerno tveganega delovanja korporacij. Pri tem predlaga tudi neomejeno odgovornost kontrolnih delničarjev.

TEŽAVE Z ODGOVORNOSTJO V SLOVENSLEM KORPORACIJSKEM PRAVU

V slovenskem pravu z omejeno odgovornostjo lastnikov in spregledom pravne osebnosti nimamo sreče. Sodna praksa splošno zakonsko možnost za uravnavanje nepravilnih situacij uporablja izjemno red-

ko, zakonodajalec pa jo je v preteklosti uporabil izredno nepremišljeno. Leta 1999 je uzakonil neomejeno odgovornost lastnikov podjetij, ki so bila zaradi neaktivnosti izbrisana iz sodnega registra. V omejeno odgovornost je posegel tam, kjer za to ni bilo nobene potrebe, zlasti pa je vanjo posegel ad hoc in parcionalno. V koncept omejene odgovornosti je treba poseči izključno po dolgi politični, družbeni in ekonomski (nikakor ne zgolj pravni) razpravi, z dolgotrajnim razmislekom, na sistemski način in s kar se da obsežnim konsenzom na ravni EU. Zdi se namreč, da je sistem, ki v obdobju razcveta za lastnike generira visoke dobičke, v obdobjih ponavljajočih se kriz pa obremenjuje več sto tisoč nedolžnih mimoidečih, dolgoročno nesprejemljiv. Več kot očitno je, da je sedanja kriza

med drugim tudi posledica moralnega hazarda lastnikov in upravljavcev podjetij, ki ga je treba vzeti resno. Ukrepi, ki omejujejo moralni hazard, so dobrodošli in bodo prispevali k zmanjševanju čezmerne nagnjenosti k tveganju, ukrepi, ki ga spodbujajo, pa vodijo v še bolj eksczesno tveganje in se jim je treba izogibati. Bistvo tega razmisleka je, da mora tisti, ki prevzame tveganje, to tudi nositi. Če pa prevzame tveganje na tuje stroške, je to za gospodarstvo pogubno. Če in dokler imamo sistem, ki je utemeljen na pravici do zasebne lastnine, mora ta poleg upravičenj nosilcem nalogati tudi odgovornost. Biti odgovoren za nekaj, kar je pod tvojo oblastjo in pod tvojim nadzorom, ni kaznen, ni zapor, tepež ali globa, ampak sestavni del izvrševanja lastniške pravice. ✘

TOYOTA

PRAZNUJEMO 75 let Toyote

z omejeno serijo vozil Avensis

Slika je simbolična. Toyota Adria d.o.o., Brničeva 51, 1000 Ljubljana.

Za
22.800 €

Avensis 2.0 D-4D Wagon Luna

- 7 zračnih blazin;
- Sistemi za nadzor stabilnosti vozila (VSC, EBD, BA, ABS);
- Avtomatska dvopodročna klimatska naprava;
- Električni paket;
- Platišča iz lahke litine;
- Radio 6,1" na dotik občutljiv zaslon, MP3, USB, Bluetooth;
- Dnevne luči in meglenske;
- 4 zimske pnevmatike;

**Količina vozil je omejena.
Ponudba velja do 31.12.,
oziroma do razprodaje zalog.**

5 letno
TOYOTA
JAMSTVO

Brez omejitve kilometrov

Vse nadaljnje informacije o specifični porabi goriva in specifičnih emisijah CO₂ iz novih osebnih vozil najdete v priročniku o varčni porabi goriva in emisijah CO₂, ki ga lahko brezplačno pridobite na prodajnem mestu in na spletni strani dobavitelja.

Poraba goriva: 4,6 l/100 km, emisije CO₂: 120 g/km.

Odkrijte več na www.toyota.si

**Today
Tomorrow
Toyota**

Rudi Rizman:

Anatomija krize

Kam so izginili ljudje?

Dr. Rudi Rizman, redni profesor na Filozofski fakulteti v Ljubljani, predava tudi na številnih univerzah in raziskovalnih ustanovah v tujini. Enega izmed dveh doktoratov socioloških znanosti je pridobil na Harvardu. V preteklosti je bil odgovorni urednik Tribune, Problemov, urednik Javnosti ter tudi član mednarodnega Russellovega razsodišča in Sartrove komisije za podeljevanje alternativne Nobelove nagrade.

»Vse je odvisno od ljudi. To, kar imamo zdaj, ni naravni red, ki bi ga bilo nemogoče spremeniti.«

Noam Chomsky

Krize so seveda permanentni spremljevalec zgodovine kapitalizma. Sedanja kriza, ki se vleče in podaljšuje od leta 2008, čedalje bolj izostruje razlike med tistimi, ki z njo pridobivajo, in tistimi, ki v njej izgublajo. V tem trenutku bi bilo težko z gotovostjo napovedati, kdaj se bo končala in kakšne posledice bo imela. Pri tem nam lahko zaradi njenih specifičnih razsežnosti le deloma pomaga komparativni zgodovinski uvid. Vsekakor se razlikuje od prve svetovne krize leta 1929, kar niti ne preseneča, če vemo, kako močno se je svet spremenil od tistih časov. V mislih imamo predvsem tri prevladujoče procese: globalizacijo, financializacijo in napredovanje industrializacije v svetu, ki se je še včeraj (po) imenoval »tretji svet«.

Še pred prvo svetovno krizo je kapitalizem zajela tako imenovana »dolga depresija«, ki je trajala od leta 1873 do 1896. Uničujoča je bila predvsem za biznis, ni pa tako prizadela potrošnikov, kot se je to zgodilo v obeh poznejših krizah, kar lahko pripišemo predvsem takratnemu padanju cen. Rast je resda nihala, vendar ni bila negativna. V tem času so Združene države Amerike zamenjale Veliko Britanijo kot vodilno industrijsko silo na svetu, medtem ko je Nemčija hitro pospeševala svoj industrijski tempo in se jim približevala.

ZDA, ki so danes ujetnice neoliberalne ideologije, so še bile v tistem času močne, če že ne kar največje zagovornice protekcionizma v svetu. V tistem času, kar je lahko svarilo tudi pred današnjo krizo, so postajale države čedalje bolj avtoritarne. Spomnimo, da je v sedemdesetih letih 19. stoletja Bismarck uvedel protikatoliško in protisocialistično zakonodajo, v Italiji pa so na jugu vodili bitke z »banditi«. Sočasno pa ni manjkalo nagradnih »korenčkov« v obliki skrajšanega delovnega tedna, prvih začetkov socialne države, kar lahko pripišemo predvsem organiziranemu delavstvu (Druga internacionala). To je sicer najprej postavljalo zahteve po koncu kapitalizma, vendar se je pozneje prej ko ne zadovoljilo z njegovim reformiranjem.

PROTISLOVJA KAPITALIZMA

Vseeno pa se je zdelo, da kapitalizem ne bo preživel kronične brezposelnosti, skoraj z ničimer omejeno koncentracijo kapitala in številnih štrajkov. Protislovja kapitalizma, politična in tr-

Prehitro izrečene ocene o tem, da je kapitalizem v krizi, so sicer zapeljive, vendar daleč od resnice. Kapitalizem se namreč še naprej konsolidira navkljub intelektualnim kritikom in političnim protestom.

54

govinska rivalstva med velikimi silami so se na koncu končala v prvi največji in vseevropski (prvi svetovni) vojni. Ta je na eni strani prispevala h konsolidaciji ameriškega gospodarstva, na drugi strani pa je sprožila tudi oktobrsko revolucijo in začetek konca Evrope kot močne politične sile v svetu. Leto 1929 je te trende samo še pospešilo in na koncu pripeljalo še do ene svetovne vojne, ki se je začela na evropskih tleh in imela za posledico marginalizacijo vloge Evrope v mednarodnih odnosih v korist utrditve hegemonije ZDA in Sovjetske zveze.

Če se je danes mogoče in treba kaj naučiti iz zgodovine, potem je v zvezi s sedanjo globalno krizo treba reči predvse to, da ji bodo sledili podobni geopolitični in sociološko tektonski premiki, od katerih nekatere danes že lahko napovemo, za večino od njih pa velja – tako kot je bilo to s prejšnjimi krizami, da nas bodo presenetili.

Pred štirimi leti sta Carmen Reinhart in Kenneth Rogoff s harvardske univerze z raziskovanjem preteklih kriz napovedala, da bo tudi zdajšnja kriza povzročila dolgotrajnejšo brezposelnost in skromno, če sploh, gospodarsko rast. Njunim napovedim pritrjujejo prav tako opravljene analize ekonomistov iz Mednarodnega denarnega sklada. Nobelov nagrajenec Paul Krugman si je večkrat zastavil vprašanje, s kakšnimi ekonomskimi politikami in ukrepi države bi bilo mogoče, če že ne povsem odpraviti, pa vsaj omiliti omenjene negativne razsežnosti finančne krize. Odgovor je poiskal pri državi, ki mora vsaj na kratki rok namesto varčevanja poveč(ev)ati potrošnjo. Tu se zdi, da je Amerika korak pred Evropo, se pravi, da je bolj keynesianska od nje, kar potrjuje reklo, da ni nihče prerok v svoji domovini (nemo propheta in patria).

Kompleksnost današnje krize zahteva, da poleg ekonomistov in zgodovinarjev pri njenem razumevanju ter reševanju sodelujejo tudi druge vede. Izpostavimo na primer antropologijo in politično znanost. Če se opremo na raziskovalna spoznanja obeh ved o izvorihi ali vzrokih aktualne krize svetovne ekonomije, ne moremo mimo naslednjega ključnega spoznanja, da je ta posledica postopne dezintegracije »nacionalnega kapitalizma«, ki traja že vsaj od začetka sedemdesetih let prejšnjega stoletja. Antropologijo denarja je v prvi vrsti zaznamovala odprava poli-

tične regulacije (nadzora) nad njim, ki je v zadnjih treh desetletjih – ta se pokriva z nastopom neoliberalizma – pripeljala do usodne asimetrije, da ostaja politika še naprej nacionalna (teritorialna), za denar pa velja, da je njegova cirkulacija globalna in poleg tega še brezpravna. Kriza, v kateri se je znašel evro, je le eden od simptomov širše krize, ki je skupaj s polomom ameriških bank prispevala h katastrofalnemu stanju, v katerem se je znašla in je še vedno svetovna ekonomija.

KONEC »NACIONALNEGA« KAPITALIZMA

Angleški antropolog Keith Hart navaja prepričljive argumente in dokaže za to, da smo priča koncu »nacionalnega kapitalizma«, se pravi sinteze med nacionalnimi državami in industrijskim kapitalizmom. Njihov glavni simbol je bil namreč nacionalni oziroma državni monopol nad denarjem (valuto). Že od klasičnega sociologa Georga Simmla naprej vemo, da je denar ključno sredstvo pri premagovanju prepađa med vsakdanjimi praksami (delovanjem) posameznika in širšo družbo, ki je v bistvu neosebna. V bistvu gre za konkretni simbol, ki omogoča človeku oziroma ljudem, da ustvarijo univerzalno občestvo. V nasprotju s sociologijo in antropologijo je večina ekonomistov bolj pozorna in tudi bolj prepričljiva pri razlaganju tistega, kar denar povzroča, kot pa tega, kaj je njegova bistvena funkcija.

Za razumevanje današnje globalne gospodarske krize sta nepogrešljiva in kritično relevantna na tem področju pogosto spregledana prispevka madžarskega ekonomskega zgodovinarja, ekonomskega antropologa in družbenega misleca Karla Polanyija in ekonomista Johna Maynarda Keynesa. Zanj denar prvenstveno ni pomenil sredstva (iz)menjave, temveč plačilno sredstvo oziroma »kupno moč« državljanov, ki poganja sodobna gospodarstva. To pomembno lekcijo so danes vsi tisti, ki zagovarjajo bodisi rigidno politiko varčevanja bodisi take ali drugačne neoliberalne ideje, enostavno pozabili, lahko pa, da so jo tudi namerno prezrli.

Prav tako je pomembno Simmlovo opozorilo, da ima denar dve sidri. Eno je njegova fizična substanca (kovančci, papirnati denar itn.), drugo pa pomenijo družbene institucije, ki podpirajo skupnost njegovih uporabnikov. Za prvo je Simmel menil,

da bo postopno odmrlo, drugo pa bo pridobivalo svojo težo. Uvedba evra – nadomestek za nacionalne valute – je bila zato zgrešena ali v najboljšem primeru prezgodnja poteza, ki je države v evrskem območju oropala možnosti, da bi devalvirale svojo valuto. V tem pogledu se je mogoče samo strinjati s prej omenjenim Hartom, da nepremišljena uvedba evra spominja na Sofoklejevo tragedijo, v kateri dobri nameni ne morejo odpraviti posledic zgrešenih dejanj v preteklosti.

Pri iskanju pravih vzrokov krize in odgovornosti zanjo je treba biti natančen. Krize, kot pravilno ugotavlja Albena Azmanova z New School of Social Research v New Yorku, niso vsilile tehokratske elite, temveč demokratično izvoljene desno in levsredinske vlade. Oboje so se pri tem opirale na neoliberalno ideologijo oziroma na mit o vsemogocnem trgu, ki se tudi še danes pri »reševanju« krize oklepa političnih receptov, ki so zaslužni za krizo. Liberalni kapitalizem se potemtaka še tudi ta čas krepi, kar je mogoče pripisati še ne dovolj močnemu odporu civilne družbe.

KOMODIFIKACIJA IN PRODUKCIJA TVEGANJ

Prehitro izrečene ocene o tem, da je kapitalizem v krizi, so sicer zapeljive, vendar daleč od resnice. Kapitalizem se namreč še naprej konsolidira navkljub intelektualnim kritikom in političnim protestom, pri čemer se okorišča s storitvami tehnokracije oziroma tehnokratov, ki mu pomagajo pri izpodrivanju demokracije. Politika, ki se sicer ponaša, da je utelešenje demokracije, postaja čedalje bolj neodgovorna s tem, ko državi odvzema njeno vlogo pri reguliranju tržne ekonomije in s tem pospešuje procese, ki nazadnje vodijo k vzpostavitvi tržne družbe, namesto da bi nad tržno ekonomijo še vedno bdela družba s socialnim predznakom.

Prav tako pa je treba zavreči konvencionalna prepričanja, da je družbeno krizo, v kateri smo, povzročila ekonomska kriza, tj. upad gospodarske aktivnosti in drastični upad življenjskega standarda. Pravi razlog za pojav finančne krize je po mnenju Azmanove »komodifikacija tveganj«, se pravi usposobljenost finančnih ustanov, da ne le proizvajajo tveganja, temveč jim tega uspe tudi proda(ja)ti. To je bilo mogoče tisti trenutek, ko je politika na začet-

ku tega stoletja privatizirala in deregulirala banke. Z dokapitalizacijo bank in sploh finančnih ustanov je politika prenesla (alocirala) investicijska tveganja na družbo, medtem ko so lahko bančni menedžerji in delničarji pobirali smetano – profite.

Oblast, kot smo temu priča vsak dan, povzroča družbeno škodo in trpljenje velikega števila ljudi, vendar za to ne nosi nobenih posledic. Demokratično podeljeni oblasti je bila potemtaka za maksimizacijo priložnosti in tveganj pod pretvezo konkurenčnosti podarjena legitimnost za družbeno popolnoma neodgovorno uveljavljanje ekonomske negotovosti. Azmanova je prepričana, da je treba tak trend obrniti v korist ustvarjanja politične ekonomije zaupanja in varnosti. To bi bilo mogoče doseči s tem, da bi se obrnil trend marketizacije ekonomije v korist socializacije rente, ki jo zasebne družbe pridobivajo zaradi svoje od politike privilegirane vloge. Predlagani davek na finančne transakcije je zagotovo pozitiven korak v tej smeri, vendar sam po sebi ne bo zadostoval. Za optimalno financiranje socialne mreže bo treba ustanoviti Pakt socialne stabilnosti po zgledu Pakta za finančno stabilnost in rast. Žal leve stranke v Evropski uniji tega in še manj deprivatizacije delov ekonomije niti ne predlagajo, čeprav se zdi ravno zdaj primeren čas za to.

Za ekonomsko in socialno krizo lahko rečemo, da se v tem trenutku združujeta. V Združenih državah Amerike politologi (Robert Putnam in drugi) ugotavljajo, da postaja razredna pripadnost celo bolj kot rasna ponovno pomembna determinanta položaja ljudi na družbeni lestvici. Še leta 1972 so delavski otroci na spodnji dohodkovni lestvici skupaj s tistimi iz zgornjega dela lestvice sodelovali v različnih športnih in kulturnih aktivnostih. Danes tega ni mogoče več videti, ker se je družbena mobilnost znatno zmanjšala. K temu so prispevale tudi zasebne šole, ki prevladujejo v Ameriki in Veliki Britaniji, v Kanadi in Avstraliji pa ne uživajo tolikšnega slovesa. Zato seveda ne preseneča, da je v zadnjih dveh državah družbena mobilnost večja.

POT V HLAPEČEVSTVO

Zdrs neoliberalnega kapitalizma v tržno družbo, ki vodi v nadaljnje povečevanje neenakosti, ne pomeni nič dobrega tudi za samo demokra-

Razširjanje strahu ni nič drugega kot psihološki ekvivalent vzpostavljanja izrednega stanja. Njegove stranske pridobitne posledice so v iskanju »krivca« oziroma v prepoznavanju tistega »drugega«, ki je kriv za vse slabo.

55

cijo. Tokrat se seveda ne soočamo s Hayekovim opozarjanjem pred nevarnostjo čedalje večjega povečevanja vloge in moči (socialistične) države kot ene od možnih poti v hlapčevstvo, kot nakazuje naslov ene izmed njegovih knjig, temveč imamo opraviti s prehodom v družbo ekonomskega fevdalizma. Zanj je predvsem značilno, da manjše število

najbolj premožnih ljudi obvladuje tako trg kot državo z namenom, da povečujejo svoje koristi. V družbah povečane neenakosti, kot to najbolj prepričljivo dokazuje ameriški primer, imajo ljudje petkrat večjo možnost, da se znajdejo v zaporu, šestkrat večjo možnost, da so klinično predebeli, prav tako pa je število umorov nekajkrat višje. Problem

prevelike teže ljudi ni omejen zgolj na revno populacijo: v ZDA se vanjo uvršča blizu 15 odstotkov prebivalstva, 75 odstotkov ljudi pa ima preveliko težo.

Izstavljena cena za družbeno neenakost je velika. Ameriški ekonomist Joseph Stiglitz je z naslednjimi besedami, pravzaprav kar s formulo, opisal današnji neoliberalno za-

snovani ekonomski sistem: »za en odstotek, od enega odstotka in po enem odstotku«. Po njegovem na ta način en odstotek ljudi odpravlja vsakršen občutek skupne pripadnosti družbi, v prvi vrsti njeni identiteti, razumevanju pravičnosti in upoštevanja enakih možnosti. Nezdrava in z ničimer omejena koncentracija bogastva in moči pa ima tudi nega-

Tisto, kar v času krize med akademskimi ekonomisti in drugimi družboslovci najbolj pogrešamo, je izguba jezika, zaradi česar pa seveda trpijo tudi ideje.

56

tivne posledice za demokracijo. Medtem ko na politični desnici zagovarjajo, da je neenakost potrebna za ekonomski dinamizem, preseneča, da tako gledanje pogosto zagovarjajo tudi na zmerni levici. Zanimivo je, da v Mednarodnem denarnem skladu, kjer so še pred kratkim zagovarjali skoraj neomejeno vero v svobodni trg in nujnost velikih razlik med plačami, danes spoznavajo in priznavajo, da ekonomije, ki zagotavljajo večjo enakost, uživajo večjo stopnjo družbene stabilnosti in tudi bolj premočrtno ter dolgotrajno gospodarsko rast.

TRI INDUSTRIJSKE REVOLUCIJE

Kakšni so pravzaprav obeti za izhod iz krize? Ameriški ekonomist Robert Gordon se uvršča med pesimiste. Po njegovem je sodobni kapitalizem izčrpal svoje tako družbene kot tudi naravne potenciale. Pri tem se opira na historično in makroekonomsko analizo treh industrijskih revolucij v zadnjih dvesto petdesetih letih. Prva se je okoristila z izumom parnega stroja in z železnico, druga z električno energijo in motorjem z notranjim zgorevanjem, tretjo pa najbolje ponazarjajo računalniki in internet. Druga revolucija je v primerjavi s prvo in tretjo občutno bolj prispevala k poveč(ev)anju produktivnosti in bogastva. Malo je znan podatek, da se je v času te industrijske revolucije v prvi polovici dvajsetega stoletja življenjska doba podaljšala za trikrat v primerjavi z drugo polovico. Informacijska revolucija je sicer na začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja za nekaj časa povečala produktivnost, vendar se je ta kmalu zatem upehala. V prvih letih 21. stoletja je pustila največji vpliv na področju zabave in komunikacij. Inovacije so danes praktično omejene na sicer pomemben sektor informacijske tehnologije, vendar je to tudi praktično vse. Ugledni analitik pri Financial Timesu Martin Wolf je upravičeno pripomnil, da se v informacijski dobi sliši veliko glasov (sound) oziroma hrupa, vendar stoji za njim bolj malo substance. Področje transporta in energetskih tehnologij, na primer, je v tem pogledu v pol stoletja doživelo malo sprememb.

Za tretjo industrijsko revolucijo Gordon napoveduje dvojje: na eni strani vse do konca tega stoletja nizko gospodarsko rast in na drugi strani dejstvo, da bo prek vseh razumnih mej povečana neenakost zmanjšala potrošnjo oziroma kupno moč prebi-

valstva. Na nov zagon inovacij, produktivnosti in zmerne gospodarske rasti je mogoče računati šele po tem, ko bodo protestna gibanja od spodaj ne le zaustavila za družbo pogubno naraščanje neenakosti, temveč ko se bo trend obrnil v nasprotno smer – v korist enakosti kot bolj cenjene družbene in moralne vrednote ter kot take katalizatorja gospodarskega razvoja.

Čeprav je težko napoved(ov)ati prihodnost, pa ni težko uganiti, da pripada neomejena gospodarska rast preteklosti, s čimer pa se konvencionalna ekonomska pamet danes še težko sprijazni. Spet se bo treba opreti na zgodovino in ugotoviti, da je največji del zgodovine človeštva spremljala skromna gospodarska rast in da je zadnjih 250 let v tem pogledu prej izjema kot pa pravilo. Od ZDA in Evrope je tudi težko pri-

čakovati, da bi bile lahko še naprej katalizator ekonomske rasti za ves svet, kot je bilo to v preteklosti. Oba gospodarska bloka se ta čas spopadata z demografskim nazadovanjem. Za ZDA je še posebej obremenjujoča ugotovitev raziskovalcev OECD, ki so v svojih analizah ugotovili, da je država na 21. mestu na področju bralnih navad, na 31. mestu v matematiki in 34., to je zadnja, v znanosti (!). Vse to navaja k temu, da še dolgo ne moremo, če sploh, pričakovati četrte industrijske revolucije. Če pa bi do nje že prišlo, utegne ta zaobiti obe »stari« celini.

ALTERNATIVA OBSTAJA

Neoliberalno dogmo in mit o deregulirani tržni ekonomiji danes tako na desnici kot institucionalni levici zagovarjajo kot edino realno strategijo, ki nima alternative. Če seveda

ne nasedemo ideološki prevari o »koncu zgodovine, ki se ji je medtem povsem odrekel tudi njen avtor (Francis Fukuyama), je edino racionalno spoznanje, da alternative obstajajo in da so (v zgodovini in danes) tudi vedno na voljo. Alternative vladajoči neoliberalni ekonomski doktrini, ki temelji na fetišizaciji prostega trga, prihajajo iz najrazličnejših idejnih virov. Širino alternativne intelektualne ponudbe lahko najbolje predstavimo, če omenimo na eni strani prispevek metodističnega teologa Johna Cobba, ki je v svoji knjigi »Sustaining the Common Good« razvil krščanske poglede na globalno ekonomijo, in na drugi strani liberalno in bolj levo usmerjene nobelovce, na primer Paula Krugmana, Josepha Stiglitz, Roberta Skidelskega ter številne druge, ki prav tako prepričljivo za-

Za tretjo industrijsko revolucijo Gordon napoveduje dvoje: na eni strani vse do konca tega stoletja nizko gospodarsko rast in na drugi strani dejstvo, da bo prek vseh razumnih mej povečana neenakost zmanjšala kupno moč prebivalstva.

57

vračajo za konkretne družbe in globalno škodljive politike ter doktrino neoliberalizma.

Pri vseh omenjenih kritikah neoliberalizma ne gre za apriorno zavračanje trga, temveč nasprotno za to, da bi ta služil družbi-skupnosti, in ne temu, da bi ju rušil. Prevladujoča ekonomska doktrina v akademskem svetu temelji na ideji *Homo economicus*, ki potegne za seboj skrajni individualizem. V progresivni ekonomski in širši družboslovni literaturi kot primer omenimo knjigo Naomi Klein z naslovom »Doktrina šoka«, kako korporacije, med njimi še posebej finančne, manipulirajo z ekonomijo. Za dokaz, da lahko alternativne zamisli v ekonomski in družboslovni misli računajo tudi na širšo podporo, omenjeni teolog navaja, da nobena od velikih duhovnih tradicij v človeški zgodovini ne podpira ideoloških izhodišč, iz katerih izhaja današnja ekonomska veda. Ta se sicer ponaša s tem, da je znanost, vendar je včasih dobro, če podvomimo o tem slovesu, kot svetuje velika znanstvena avtoriteta – angleški matematik in filozof Alfred North Whitehead.

SISTEMSKO PODPRTI POHLEP

Najbolj politično vplivni in reprezentativni predstavniki ekonomske vede si praviloma ne zastavljajo vprašanj o tem, ali je lahko pridobivanje denarja samo sebi namen, čemu sploh služi kopičenje bogastva, koliko denarja je sploh potrebno za dobro ali srečno življenje. Mnogi od njih taka vprašanja zavračajo, češ da spadajo prej v domeno moralne filozofije. Vendar jih je treba zavrniti: ravno največji ekonomski mislec 20. stoletja John Maynard Keynes si je zastavljala taka vprašanja in torej še zdaleč ni bežal pred njimi.

Iz razlogov, ki smo jih že omenili, je zato razumljivo, da se prej kot ne ignorira Keynesov futuristični esej iz leta 1930 z naslovom »Economic Possibilities for Our Grandchildren«. V njem je Keynes glede na hiter tehnološki napredek, ki povečuje število proizvedenih dobrin na uro, logično napovedal, da generaciji njegovih vnukov čez sto let, to je leta 2030, ne bo treba delati več kot 15 ur na teden. S tem se bo prvič v vsej svoji zgodovini človek soočil s priložnostjo, kako to novo pridobljeno svobodo (iz)koristiti za prosti čas ter za razumno, zadovoljno in dobro življenje. Spomnimo, da so leta

1830 ameriški delavci delali na teden povprečno 69 ur, da se je leta 1900 število ur zmanjšalo na 59 ur in danes na približno 40 ur. Morda omenjanje ZDA, dodali pa bi lahko še podoben primer druge »neoliberalne« države – Velike Britanije, ni najbolj reprezentativno za svet in še posebej za Evropo, ker eno izmed letnih poročil organizacije OECD omenja, da imata v nasprotju z drugimi članicami te organizacije še vedno večje število delavcev, ki morajo delati več kot 50 ur. Poleg tega se je od leta 1830 pa do danes občutno povečalo število praznikov, ko se ne dela.

Keynes seveda s takim razmišljanjem ni bil osamljeni mislec. Podobne napovedi smo lahko srečali že pred njim, in sicer pri Karlu Marxu, Johnu Stuartu Millu, Herbertu Marcuseju in drugih. Z njimi pa ne nazadnje ne bi imel večjih težav niti Adam Smith, na katerega se sicer neoliberalci tolikokrat sklicujejo. Aktualna kriza samo potrjuje, da je posledica sistemsko podprtega pohlepa in neomejenega pridobitništva, ki deli družbo na zelo bogate in zelo revne, pri čemer ta izhaja iz zmotnega prepričanja, da je možno sožitje oziroma soobstoj med velikim bogastvom in veliko revščino. Gre za problem, ki ima tudi moralne razsežnosti, in zato ne preseneča, če vedno pogosteje slišimo sklicevanja na starodavne ideje o tem, da bi si morala ekonomska veda povrniti svoj moralni status, se pravi, da ta ne bi smela zanemariti ključnega dejstva, da živijo ljudje v skupnosti-družbi. V omenjenem eseju je Keynes naložil ekonomistom nalogo, da se »osvobodijo svojih na kratki rok usmerjenih pogledov in se opremijo s krili, s katerimi bodo lahko poleteli v prihodnost«.

IZGUBA JEZIKA

Tisto, kar v času krize med akademskimi ekonomisti in drugimi družboslovci najbolj pogrešamo, je izguba jezika, zaradi česar pa seveda trpijo tudi ideje, s katerim bi bilo mogoče prepričljivo in predvsem družbeno učinkovito ubesediti alternativo sedanjemu stanju. Theodore Marmor in Jerry Mashaw, profesorja za javno politiko oziroma pravo na Univerzi Yale, sta namreč opazila bistveno razliko v tem, kako so o krizi politiki in drugi govorili v času prve svetovne krize v tridesetih letih prejšnjega

stoletja in kako govorijo danes. Franklin Roosevelt je takrat govoril o tem, da so pri reševanju krize na prvem mestu »ekonomska varnost ljudi, moških in žensk ter otrok«. Danes politiki v ZDA in Evropi na prvo mesto postavljajo reševanje bank, fiskalno politiko, konkurenčnost ter predvsem varčevanje, pri katerem bogati praviloma niso vključeni. Kam so izginili ljudje? V zadnjih petih desetletjih, kot ugotavljata omenjena ameriška avtorja, se je popolnoma spremenil diskurz, ki se sedaj omejuje na tiranijo individualnih izbir. Jezik sociologije in sploh razumevanje skupnega dobrega (kulture) sta zamenjala osiromašeni ekonomski jezik in jezik individualizma.

Opozoriti pa je treba še na drug, prav tako usoden obrat pri uporabi jezika oziroma besed. Namesto ponovnega vzpostavljanja ekonomske in socialne varnosti nas politiki zastrašujejo. Vladanje, ki se opira na strah, ni seveda nič novega v zgodovini. V Sloveniji smo ga bili v največji meri deležni ne le s strani desnih, temveč tudi levo profiliranih strankarskih politikov. Gre za politični zaščitni znak, ki so ga v preteklosti pošiljali iz Beograda in Moskve, danes pa ga v izobilju in skoraj vsakodnevno naslavljajo na krizne države in njihove državljane poleg Ljubljane še iz Bruslja in Berlina, če se omejimo samo nanje.

POLITIČNA UPORABA STRAHU

Politična uporaba strahu oziroma zastrahovanja, o tem piše španski filozof in pisatelj Josep Ramoneda, ni seveda nič drugega kot eden prej avtoritarnih kot pa demokratičnih instrumentov nadzorovanja družbe. Malokateri pojav v družbi je tako nalezljiv kot strah, ki je običajno odgovoren poleg nenamernih tudi za najmanj dve namerni, se pravi politično povzročeni posledici: prvič, širjenje panike med ciljnim skupinami državljanov, in drugič, bolj ko se strah širi, bolj se množijo priložnosti za to, da tisti, ki so ga povzročili, povečujejo svojo politično moč in z njo oblastne pristojnosti. V tem smislu ni (raz)širjanje strahu nič drugega kot psihološki ekvivalent vzpostavljanja izrednega stanja. Njegove stranske pridobitne posledice so v iskanju »krivca« oziroma v prepoznavanju tistega »drugega« (»grešnega kozla«), ki je kriv za vse slabo, kar je doletelo narod in državo, skratka poziv k »lovljenju ta-

tu«. Politika pri tem zlorablja najnižje strasti pri ljudeh, ki jih je mogoče najti v vsaki družbi.

Ob pomanjkanju na eni strani pravih idej, kako se lotiti krize, in na drugi strani ob oblastniški zainteresiranosti, da se ta podaljšuje, se zastavlja nujno vprašanje, od kod lahko pričakujemo potrebne družbene spremembe, alternativne ideje in njihove akterje. Politika zastraševanja državljanov, o katerih smo pisali, ter nelegitimni in neizvoljeni voditelji, kot na primer v Grčiji in Italiji, ne prinašajo rešitve, temveč pomenijo problem(e).

PROTI-MOČ KOT OPTIMIZEM VOLJE

Vendar imamo tudi v tem primeru, tako kot prej na področju ekonomije, alternativo. Naj pri tem omenim dva odmevna in prepričljiva prispevka. Angleški pisatelj in aktivist Tim Gee je v svoji knjigi »Counterpower«, ki je izšla lani, prepričan, da je pot do družbenih sprememb samo ena: nasproti politični moči, ki jo ima na voljo »1 odstotek« bogatih, je treba zoperstaviti, se pravi organizirati in mobilizirati protimoč »99 odstotkov«. Omenjena knjiga podrobno in sistematično predstavlja in razčlenjuje politično strategijo, ki lahko pripelje do tega cilja.

Drugi relevantni prispevek je delo April Carter, ene od vodilnih strokovnjakinj na svetu za politiko nenasilja. Carterjeva je objavila več knjig in znanstvenih prispevkov, v katerih je opirajoč se na komparativni pristop, analizirala, kako je bilo mogoče z množičnim odporom, civilnodružbenim samoorganiziranjem in drugimi oblikami državljanke nepokorščine odstraniti kvazidemokratske in avtokratske režime ter razpreti priložnosti za transformativne družbene in ekonomske spremembe. Posebna vrednost njenih analiz je v tem, da vključujejo tako raven nacionalne države kot tudi transnacionalno raven. V času globalizacije obeh teh ravni enostavno ni več mogoče obravnavati ločeno.

Ne glede na velik imaginacijski in mobilizacijski potencial takih in podobnih predlogov pa je treba prepustiti zgodovini, da bo izrekla zadnjo besedo. Eni polovici maksime Antonia Gramscija je s tem zagotovo zadoščeno – pesimizmu intelekta, ostaja pa še izpolnitev drugega dela – optimizma volje. ✗

Vesna V. Godina:

Življenje v koloniji

Slovenci so mislili – in slovenski politiki se vse do danes obnašajo tako –, da si lahko družbo sestavijo kot nakupovalno košarico v samopostrežbi: z ene police vzameš to, z druge drugo, s tretje nekaj tretjega itd. Po želji. Brez omejitev. Brez slehernih zakonitosti. Današnje sranje je rezultat te miselnosti.

Slovensko poosamosvojitveno razmišljanje o alternativah slovenske družbe obvladujeta dve ključni značilnosti: sanjarije in politična korektnost. Že osamosvojitve je bila zavezana obojemu. Sanjarjenje se je uveljavilo med drugim v ideji, ki je bila verjetno temeljna spodbuda za opustitev socializma med večino Slovencev, da bo namreč prihodnost Slovenije vse tisto, kar že imamo + vse tisto, kar imajo v zahodnih državah, posebej tistih, ki so jih prebivalci in prebivalke Slovenije občudovali, poznali. Svetlo osamosvojitveno prihodnost so si ljudje predstavljali kot zagotovljene službe, zagotovljene plače, zagotovljene regrese, redni vsakoletni dopust na morju (če ne drugače, v sindikalnih kapacitetah), zagotovljene pokojnine, brezplačno zdravstvo, zagotovljene dovolj visoke socialne transferje + vse tiste pralne praške, toaletne papirje, čevlje, dizajnerska oblačila in vse drugo, kar so iz osebne izkušnje ali s televizije poznali z Zahoda.

Ni pa bila to edina sanjarija, ki je bistveno opredelila našo sedanost. Druga, prav tako pomembna, je bila tista o tem, da lahko Slovenija svobodno izbira, v kakšno postsocialistično družbo se bo razvila. Slovenci so mislili – in slovenski politiki se vse do danes obnašajo tako –, da si lahko družbo sestavijo kot nakupovalno košarico v samopostrežbi: z ene police vzameš to, z druge drugo, s tretje nekaj tretjega itd. Po želji. Brez omejitev. Brez slehernih zakonitosti. V praksi je to pomenilo prevzeti nekaj iz Nemčije, nekaj iz Skandinavije, nekaj iz ZDA itd. Vrhunec te infantilne logike je bilo pričakovanje, da bodo tako skupaj nabrani elementi lahko kdaj sestavljali kakršnokoli kohezivno družbeno stvarnost. Tisti, ki smo opozarjali, da imajo družbe in družbeni procesi svoje

Dr. Vesna V. Godina je vodilna slovenska socialna in kulturna antropologinja in analitičarka. Predava na Filozofski fakulteti v Mariboru in na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani. V javni prostor je dokončno vstopila kot kolumnistka revije Ona, danes pa je najbolj znana po svojih občasnih javnih intervencijah in odmevnih večerih Družabnega družboslovja v mariborskem KGB-ju.

Slovenija je v položaju kolonije pristala po svoji volji, morda res zaradi nevednosti, vendar vsekakor prostovoljno. Ta položaj si je izbrala sama. Ta položaj je želela. In ta položaj zdaj ključno določa vse alternative, ki so za Slovenijo mogoče.

logike, ki presega sestavljanje le-gokock, smo bili kritizirani, ignorirani, preslišani.

In to zato, ker opozorila niso bila skladna s sanjarjenji. Pa tudi zato, ker opozorila niso bila skladna z logiko politične korektnosti, ki je kot druga temeljna značilnost opredeljevala slovensko postsocialistično razmišljanje. Posebej pomladniki (vendar ne samo oni) so to, kar je treba v postsocialistični Sloveniji storiti in kako je to treba postoriti, razumeli po logiki 'boja proti sovražniku', to pa je pomenilo po logiki boja proti vsemu, kar jih je v socialistični preteklosti osebno frustriralo in onesrečevalo. To je v praksi pomenilo boj zoper vse, kar je bilo socialistično, kar je na socializem spominjalo ali kar se je tudi po najbolj čudnih in neverjetnih logikah ali asociacijah lahko vsaj na videz ali le v njihovi domišljiji povezovalo s socializmom. Po njihovem videnu je alternativna družbena stvarnost v Sloveniji pomenila radikalno odpravo, izkoreninjenje socializma (kar jim je uspelo) ter vseh 'ostankov socializma' (kar jim ni uspelo). Konkretne družbene rešitve in konkretne družbene prakse so se presojale in uvajale skladno s to ideološko logiko pravovernosti. Le tiste, ki so bile nasprotje vsega, kar je obstajalo v socializmu, so bile sprejemljive, podpirane, uvajane. Nova slovenska družbena stvarnost se je torej načrtovala in oblikovala v ideološko zahtevani in podpirani diskontinuiteti s preteklostjo.

In natančno ti opisani logiki sta Slovenijo poleg neindigenizirane vesternizacije pripeljali v ekonomsko, socialno in politično krizo in dezintegracijo, v kateri smo danes. Pri tem to stanje ni napaka ali posledica 'ostankov socializma' (kot trdijo tako rekoč vsi planerji ter ideologi nove Slovenije in velika večina slovenskih politikov), temveč je posledica natančno obeh prej opisanih logik. Obe logiki namreč ignorirata vrsto zakonitosti in pravil družbenih procesov ter še posebej procesov socialnih sprememb, ki so se uveljavljale v celotnem posamosvojitvenem obdobju v slovenski družbi ne glede na to, da so jih planerji, ideologi in politiki ignorirali. Ker jih nismo upoštevali, so postale vir težav. Če bi jih upoštevali, bi lahko bile vir uspehov. Prva ignorirana zakonitost procesov družbenih sprememb nasploh

ter uvajanja z Zahoda prevzetih rešitev še posebej je bila zakonitost kontinuitete s preteklostjo. Če so antropološka proučevanja družbenih sprememb kaj potrdila, je to dejstvo, da jih nikakor ni mogoče utemeljevati na diskontinuiteti s preteklostjo. Ampak, nasprotno, na kontinuiteti z njo. To vedenje je že od šestdesetih let 20. stoletja del železnih ugotovitev o poteku uspešnih družbenih sprememb v številnih družbah, ki so jih socialni in kulturni antropologi proučevali po vsem svetu. Geertz je tako poudaril, da je bil prenos kapitalizma v Indoneziji utemeljen na kontinuiteti s starim, že obstoječim, pa naj je šlo za akterje, vrednote ali prakse. Enako za zahodno Afriko ugotovi več antropologov, na primer Meillassoux, ki trdi, da je bila pogoj uspešne uvedbe zahodnih kolonialnih rešitev uporaba predkapitalističnih praks, rešitev itd. Enako je bilo ugotovljeno, da je bil uspeh povsod tam, kjer je bila vedba zahodnega kapitalizma uspešna, plod kompromisa med tradicionalno socialno organizacijo in na novo uvedeno zahodno socialno organizacijo, še posebej pa med starim in novim vladajočim razredom, kar je na primer v afriških kolonijah pomenilo kompromis med britanskimi industrialci in aristokracijo, ki je imela v lasti zemljo, ter med indigenimi poglavarji in kolonialnimi oblastniki. Do enakih ugotovitev je prišlo tudi več avtorjev, ki so proučevali uspešno japonsko modernizacijo. Nakanejeva je tako dokazala, da so moderne japonske industrijske rešitve v popolni kontinuiteti z japonsko vaško tradicijo, pa naj gre za odnos nadrejeni-podrejeni, lojalnost podrejenih do nadrejenih, paternalizem nadrejenih do podrejenih itd.

Isto so potrdile tudi antropološke analize procesov družbenih sprememb v postsocialističnih državah. Kot eksplicitno ugotavlja Lamplandova, je bila prav ignoranca kontinuitete s preteklostjo po logiki teorij 'big-bang' ena največjih in najusodnejših napak, ki so jih naredili v številnih postsocialističnih državah. Ta napaka je imela za vse postsocialistične družbe, v katerih je bila narejena, usodne posledice. Vzrok za to je več. Prvi zadeva dejstvo, da so zagovorniki diskontinuitete ignorirali dejanske prakse posameznikov, ki so bile v kontinuiteti s preteklostjo, saj so bile v prete-

klosti oblikovane. Ta ignoranca je bila seveda ideološka. Je pa ta ideološka drža spregledala, kot pravi Lamplandova dobesedno – in to je drugi vzrok –, da »socializem ni bil le sveženj slabih ekonomskih rešitev, temveč kompleksen socialni in kulturni svet, v katerem so ljudje živeli in delali«. Povedano seveda pomeni, da je ideja, da je mogoče družbo spremeniti le s spremembo z Zahoda uvoženih institucij, zgrešena. Kar takšne rešitve zgrešijo, je »preprost, a usodno dejstvo, da so te institucije poseljene z lokalnimi akterji, za katere so vzorci mišljenja in delovanja, značilni za predhodni režim, normalni in rutinski«. In če so slovenski planerji alternativne postsocialistične slovenske družbe to celo uvideli, pa so iz tega dejstva izpeljali napačen sklep: namreč sklep o nujnosti hitre in radikalne spremembe ljudi. Ta sklep je usodna napaka, saj se ljudje ne spreminjajo hitro, še počasneje pa se spreminjajo socialni in kulturni svetovi, v katerih živijo. Ali kot pravi Lamplandova: »Težko je v kratkem času spremeniti navade, ideje, mnenja ljudi, ki jih imajo ti o sebi, o drugih in o svetu, ki jih obdaja. Še več, ljudje živijo v kompleksnih socialnih odnosih: v vezeh čustvene navezanosti, spoštovanja, oblicij in recipročnosti. Za radikalno spremembo ekonomskih aktivnosti je nujna ne le sprememba mišljenja, temveč prestrukturiranje širšega socialnega sveta, katerega del je posameznik. Pri tem pa je prestrukturiranje posameznikovega socialnega sveta še bistveno težje, kot je učenje novih navad. V nasprotju s pogledi liberalnih ekonomistov (in – ironično – njihovih marksistično-leninističnih predhodnikov) sama ne verjamem, da se drže in prakse spreminjajo hitro in lahko, četudi se vložijo veliko truda v to, da bi se spremenil institucionalni kontekst. Potrebna so leta spremenjenih okoliščin in novih izkušenj, da bi se spremenil način, na katerega ljudje mislijo in delujejo.« Antropološke raziskave so pokazale, da se ta 'leta' merijo v desetletjih, celo stoletjih, vsekakor pa je nujna zamenjava več generacij posameznikov. Zato je še kako točna Kalbova ugotovitev, da so postsocialistične družbe danes »enako definirane s tem, kar so bile v preteklosti, kot so definirane s tem, kar si trenutne elite želijo, da bi bile«. Ignoriranje prvega vodi v težave.

Na podlagi antropoloških analiz socialnih sprememb je torej upravičen sklep, da so mogoče le socialne spremembe, ki so nadaljevanje, razčlemba, predelava ali variiranje tistega, kar je obstajalo v preteklosti. Ki torej, povedano drugače, upošteva zakonitost kumulativnosti socialnih sprememb. Socialne spremembe pa sledijo tudi drugim zakonitostim kumulativnosti. Dve bistveni sta dejstva, da so rezultati prejšnjih faz socialnih sprememb aktivni dejavniki naslednjih faz socialnih procesov in sprememb in da, če jih blokiramo, blokiramo ključne dejavnike socialnih procesov in sprememb (to se je v Sloveniji zgodilo). Druga zakonitost je načelo ireverzibilnosti socialnih procesov, ki jih, ko so enkrat stekli, ni več mogoče vrniti na 'ničto točko'. To konkretno za slovenske razmere pomeni travmatično resnico – da so v slovenski družbi mogoče le tiste socialne spremembe, ki so elaboracija, nadaljevanje, razčlemba in predelava tistega, kar je v slovenski družbi obstajalo v preteklosti. V socializmu. In prej. Le socialne rešitve, procesi in spremembe, ki so torej v kontinuiteti s socializmom in prejšnjimi obdobji, lahko pripeljejo do rezultatov, ki slovenske družbe ne bodo vodili v socialno, politično in ekonomsko dezintegracijo. Da ne bo pomote: to ni nostalgija, ampak edino delujoča preživetvena strategija.

Drugič, antropologi, ki so proučevali postsocializem, so ugotovili, da je treba v spremembah v vseh, tudi v postsocialističnih družbah vedno upoštevati konkretni lokalni kulturni kontekst. Kot je poudaril Hann: »Če bi skušali v enem stavku povzeti bistvo antropoloških kritik postopkov drugih družbenih ved pri proučevanju 'tranzicije', bi se obtožba glasila: 'negacija kulturne razsežnosti'.« Ne samo obnašanje posameznikov, ampak celotne družbene prakse, družbeni procesi in družbene institucije so kulturno determinirani. Tu antropologi upoštevajo logiko, ki jo je klasično razčlenil že Weber v svoji *Protestantski etiki in duhu kapitalizma*. Po njegovem mnenju je kapitalizem uspel le v protestantskih deželah zato, ker je le v teh obstajala ustreznost etika – protestantska etika –, ki je bila za ta uspeh nujna, antropološka argumentacija pa opozarja na skrajno variabilnost kulturnih ozadij v različnih postsocialističnih dr-

Ena od pretvorb, ki so v postsocializmu uspele, je pretvorba Slovenije iz industrijskega središča Jugoslavije v potrošniško lokacijo tujih izdelkov. Če se bodo navedene usmeritve nadaljevale – in politika sedanje vlade dela vse, da bi se nadaljevale čim uspešneje za tuji kapital –, to pomeni, da bodo iz Slovenije še naprej odtekali dobiček, možgani in delo.

žavah, kar v praksi pomeni povsem različne možnosti za to, da bi se z Zahoda uvožene rešitve in institucije sploh 'prijele'. Antropologji prav zaradi teh specifičnih kulturnih okolij in njihovih determinant gojijo tudi skrajno negativen odnos do uvoza izrazito kulturno specifičnih zahodnih rešitev. Tudi tisti, ki se jim te rešitve zdijo zaželeno stanje, vedo, da pričakovanje, da bo takšen 'uvoz' deloval, ni realistično. Delujejo namreč le native institucije. To bi za slovenske razmere pomenilo drugo nepredstavljivo determinanto realističnih slovenskih alternativ: namreč, nobena institucija in praksa, uvožena z Zahoda, nima pretirano velikih možnosti, da bi uspela, še posebej,

če gre za rešitve in prakse, ki se prakticirajo v protestantskih državah, torej v Nemčiji, ZDA, Veliki Britaniji, Skandinaviji itd. Slovenci imamo že stoletja prevladujočo neko drugo kulturno tradicijo, katoliško.

Tretja bistvena v slovenskem postsocializmu ignorirana determinanta socialnih, ekonomskih in političnih procesov, ki jo omenjajo antropologji, pa je umestitev postsocialističnih družb v makro okvir, tj. v okvire svetovnega kapitalizma. V teh okvirih so postsocialistične družbe umeščene v pozicijo periferije. Kot je jasno povedal Kideckel, je tranzicija v Srednji in Vzhodni Evropi vzpostavila od Zahoda odvisna območja, ki delujejo

tako, kot je v interesu Zahoda, ne pa tako, kot je v interesu prebivalcev teh držav. To, da svoje ekonomije vodijo na podlagi nasvetov zahodnih svetovalcev in institucij zahodnega kapitala, kot so OECD, IMF idr., je le zunanji kazalec tega. Prav zato je, pravi Kideckel, razmere v postsocialističnih državah treba razumeti ne kot proces pretvarjanja teh družb v razvite kapitalistične družbe (raziskave antropologov so v vseh postsocialističnih evropskih družbah pokazale, da v nobeni ne poteka pretvorba v družbe razvitega kapitalizma), ampak kot vzpostavitev novega tipa kapitalizma, ki ga imenuje 'neokapitalizem'. Zanj so značilne predelane temeljne z Zahoda prevzete

kapitalistične zakonitosti. Vendar pa ta predelava vsebuje tudi nove, še bolj neegalitarne zakonitosti in rešitve, ki so Zahodu tuje. Kot bistveni del teh novih rešitev se je v postsocializmu uveljavilo pozicioniranje teh držav v položaj periferije svetovne kapitalistične ureditve.

Vse povedano velja tudi za mednarodno umeščenost Slovenije. Slovenija tako izpolnjuje vseh šest meril, ki so v socialni in kulturni antropologiji merila za kolonijo. Ta merila so: 1. obstoj politične dominacije nad konkretno državo (v slovenskem primeru gre za politično dominacijo EU nad Slovenijo); 2. obstoj pravne dominacije nad konkretno državo (v slovenskem primeru gre za pravno dominacijo EU nad Slovenijo); 3. odnosi ekonomske odvisnosti (v slovenskem primeru gre za ekonomsko odvisnost od EU); 4. odnosi politične odvisnosti (v slovenskem primeru gre za odnose politične odvisnosti od EU); 5. preorientacija ekonomije kolonije v smeri imperialnih interesov in potreb (v slovenskem primeru gre za preorientacijo slovenske ekonomije v smeri interesov in potreb EU); 6. institucionalizirana rasna ali etnična neenakost (v slovenskem primeru gre za institucionalizirano etnično neenakost); 7. institucionalizirana kulturna neenakost (ta se v Sloveniji od osamosvojitve kaže kot neenakost posameznikov in skupin, ki so pripadniki predvsem nekdanjih jugoslovanskih narodov in narodnosti). Treba je dodati še, da je Slovenija v položaju kolonije pristala po svoji volji, morda res zaradi nevednosti, vendar vsekakor prostovoljno (referenduma za vstop v EU, Nato itd.). Ta položaj si je izbrala sama. Ta položaj je želela. In ta položaj zdaj ključno določa vse alternative, ki so za Slovenijo mogoče.

V grobi skici gre za zelo omejene alternative. Prva je nadaljevanje poosamosvojitvene logike. To pomeni: 1. da se bo iz Slovenije še naprej iztekal dobiček (tujih lastnikov, pa tudi slovenskih kapitalistov); 2. nadaljeval se bo beg možganov (opozorila, da naši najboljši strokovnjaki z vseh področij migrirajo na Zahod, poslušamo vsak dan); 3. Slovenija bo še naprej ne proizvodna lokacija (zaprlj smo veliko večino tovarna in večina izdelkov, ki jih potrebujemo celo le za preživetje, je proizvedena zunaj Slovenije), tem-

Na podlagi antropoloških analiz socialnih sprememb je upravičen sklep, da so mogoče le socialne spremembe, ki so nadaljevanje, razčlemba, predelava ali variiranje tistega, kar je obstajalo v preteklosti.

62

več lokacija potrošnje tujih izdelkov (Slovenija ima že danes menda največ kvadratnih metrov trgovin na prebivalca v EU). Ena od pretvorb, ki so v postsocializmu uspele, je pretvorba Slovenije iz industrijskega središča Jugoslavije v potrošniško lokacijo tujih izdelkov. Če se bodo navedene usmeritve nadaljevale – in politika sedanje vlade dela vse, da bi se nadaljevale čim uspešneje za tuji kapital –, to pomeni, da bodo iz Slovenije še naprej odtekali dobiček, možgani in delo. To pa pomeni prihodnost brez dobička, možganov in dela. Torej siromašenje Slovenije. Gre za prihodnost, kakršno so že izkusile številne predvsem postkolonialne države, kjer otroci in drugi od revščine umirajo, odkar so del svetovnega kapitalizma. Nativni sistemi tega niso poznali.

Druga slovenska alternativa je seveda izstopiti iz položaja kolonije oziroma območja, s katerega odtekajo delo, dobiček in možgani. S tem bi se ustavili procesi siromašenja Slovenije. Seveda pa Slovenija za ta izstop nima nobenih možnosti, dokler je del mednarodnih institucionalnih ureditev, ki urejajo Evropo in svet skladno z interesi svetovne kapitalistične metropole. To pomeni, da v tej točki obstajata dve teoretični možnosti. Prva je izstop z osamitvijo in samooskrbo, kar seveda pomeni znižanje življenjske ravni, omejitve potrošništva itd. Te rešitve večina Slovencev verjetno ne bi podprla, ker bi pomenila radikalno poslabšanje njihovega osebnega položaja, čeprav bi na dolgi rok za njihove otroke zagotavljala boljšo prihodnost od tiste, ki jim je namenjena v sedanji ureditvi. Druga teoretična možnost je tista, o kateri razpravlja svetovna leвица in se imenuje reformiranje ali odprava sodobne svetovne kapitalistične ureditve. V tej je Slovenija v enakem položaju in jo čaka enaka usoda kot druge kolonije in države na obrobju. Pozitivna plat te alternative je dejstvo, da nobena država, niti Slovenija, te alternative ne more udejanjiti v izolaciji, njena temna plat pa to, da v resnici ni odvisna od aktivnosti Slovencev. V tej različici je Slovenija le nekakšna kolateralna žrtev poteka globalne zgodovine.

Navedene tri možnosti pa so, žal, vsaj ob upoštevanju evidence, zbrane v socialni in kulturni antropologiji, vse alternative slovenske prihodnosti. Drugo so le sanjarije. Oziroma ideološki manevri za uspavanje ljudi. ✗

Ekonomska fakulteta

ZNANJE ZA NAPREDEK

MODERNA

Omogoča mi fleksibilnost pri študiju.

ODLIČNA

Zagotavlja mi le najboljše.

TRAJNOSTNA

Spodbuja me, da razmišljam o okolju.

KREATIVNA

Omogoča mi kreativnost.

PROAKTIVNA

Pomaga mi pri doseganju ciljev.

Kardeljeva ploščad 17
1000 Ljubljana
+386 1 5892 400
info@ef.uni-lj.si
WWW.EF.UNI-LJ.SI

EKONOMSKA FAKULTETA
FACULTY OF ECONOMICS

Dragan Petrovec:

Etika, oblast in človekove pravice

Po kom bi se bilo dobro ozreti in zgledovati, če gre za etična vprašanja? Je to svet akademikov? Dajejo zgled sodniki, zlasti ustavni? So politiki med zglednimi? Je to cerkev, ki je po definiciji hram morale in visokih načel?

Gledal sem podelitev Borštnikovega prstana. V šibkem soju zatemnjenih odrskih luči so se lesketale solze. Sreča, ljubezen, predanost odrskim deskam, spoštovanje, ganjenost, prijateljstvo, kolektiv, složnost. In ves čas ob tem in zlasti po tem, ko luči ugasnejo, tesnoba zloslutnega. Strah pred tem, kar prihaja.

Spomin me je zanesel daleč nazaj, v čas, ki ga poznam le po pripovedi, dobrih devet let pred mojim rojstvom se je dogajalo. Akademski pevski zbor, ki ga je vodil France Marolt, je z dnjič zapel in potem utihnil v času vojne. Italijanski okupatorji so morali čutiti, za kaj gre. Zvočni posnetek, ki je nastal po spletu sreče in še bolj poguma ter se ohranil, izžareva nenavaden preplet žalosti in energije, umika in obljube vrnitve. Lipa bo spet ozelenela. In je.

To jesen se osipajo zadnji listi. Hlad prinaša slutnjo novega kulturnega molka.

Pravzaprav mrka in ne le kulturnega; molka in mrka od znanosti do eksistenčnih vprašanj. Na vseh področjih pa zaton etičnega.

Po kom bi se bilo dobro ozreti in zgledovati, če gre za etična vprašanja? Je to svet akademikov? Dajejo zgled sodniki, zlasti ustavni? So politiki med zglednimi? Je to cerkev, ki je po definiciji hram morale in visokih načel?

ČISTOST NARODOVE BITI

Pred slabim letom smo se v akademskem krogu pogovarjali o etiki v omenjenem prostoru. Pripravil sem nekaj ponazoritev iz bližnje zgodovine. Slike so kazale zagretost znanstvenikov za uresničevanje načrtov, kako uničiti v mirnem času, brez kakršnihkoli groženj vojne komurkoli, življenja tistih ljudi, ki po skupnem družbenem dogovoru življenja niso bili vredni.

Ena največjih akcij, z vsemi znaki etničnega čiščenja, se je začela v dvajsetih letih prejšnjega stoletja. Erwin Black jo je popisal v knjigi *War Against the Weak*, ki je leta 2003 dobila ugledno nagrado International Human Rights Award kot najboljša knjiga.

Pomembne ameriške ustanove, prepoznavne po človekoljubnih idejah (avtor jih poimenuje

Dr. Dragan Petrovec, penolog in kriminolog, z inštituta za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, publicist s področja človekovih pravic in kriminologije.

Tudi v politiki, ki je umetnost (mogočega) sodelovanja, so meje. To je svet jasno povedal na primer Haiderju. Janši še ne. Z ljudmi, ki s tako nezno lahkotnostjo teptajo pravo in pravičnost, se bratstva ne sklepajo.

66

American corporate philanthropies), so v sodelovanju z najuglednejšimi ameriškimi znanstveniki oblikovale psevdoznanstveno evgeniko in sprejele temu primerno rasno politiko kot nacionalno politiko. Znanstveniki so prihajali z uglednih univerz, kakršne so bile na primer Harvard, Princeton in Yale.

Načrt je vseboval identifikacijo »defektnih« (v resnici družbeno nezaželenih) ljudi, za katere so odredili sterilizacijo. Tako bi dosegli glavni cilj – ustvarili bi večvredno, belo nordijsko raso in onemogočili širjenje druge populacije. Med manjvredne pa ameriški rasisti niso prištevali le manjše skupine ljudi s kakšno duševno motnjo ali boleznijo. Mednje so sodili tudi ali zlasti revni, priseljenci, belci rjavih las, Afroameričani, Indijanci, vzhodnoevropski Židi, skratka vsi, ki jih niso uvrstili v večvredno genetsko linijo. V tej humanitarni filantropiji se je znašla prav pisana družina ustanov. Med vodilnimi so bile Carnegie Institution, Rockefeller Foundation in Harriman Railroad Fortune, povezovale pa so se z ministrstvom za kmetijstvo ZDA, številnimi vladnimi agencijami in tudi z vrhovnim sodiščem.

Kot piše avtor, je vse družila zamesel o oblikovanju višje rase, tako kot bi poljedelci prišli do boljših koruznih zrn. Rezultat načrta je bilo 60 tisoč prisilno steriliziranih Američanov, v skladu z zakonom, pa tudi mimo njega.

To obdobje evgenike štejejo za eno sramotnejših v zgodovini ZDA. A v tistem času je bilo dovolj znamenitih podpornikov čiste rase in sterilizacije manj vrednih. Mednje sodijo predsednik Roosevelt, John Maynard Keynes, predsednik Wilson, Bertrand Russell, Bernard Shaw in vrhovni sodnik Oliver Wendell Holmes. Slednji je leta 1927 zapisal takole: »Za ves svet je bolje, da ne čakamo, da bi morali odstraniti degenerirance zaradi zločinov, ki jih bodo zakrivali. Preprosto je treba prepričati tistim, ki ne sodijo med nas, da bi nadaljevali svoj rod.«

Leta 1983 je umrla Carrie Buck, znana po tožbi zaradi prisilne sterilizacije. Pečat manjvrednosti, ki jo je spravil v državno ustanovo, namenjeno epileptikom in slaboumnim, je dobila, ker je bila žrtev posilstva in s tem označena za promiskuitetno. Šele v letu njene smrti

je Oregon kot zadnja država odpravil zakon o obvezni sterilizaciji.

Za ameriške zamisli so se zanimali drugod po svetu. Najplodnejša tla so bila v Hitlerjevi Nemčiji. Ameriški evgeniki so javno podprli nemške genocidne načrte. Rockefellerjev sklad je financiral Inštitut cesarja Viljema in delo ključnih znanstvenikov. Eden glavnih raziskovalcev tega nemškega inštituta, ki ga je podpiral Rockefeller, je bil Mengele.

Resnici na ljubo je treba povedati, da so Nemci evtanazijo množično izpeljali najprej na svojih ljudeh. Od decembra 1939 do avgusta 1941 so usmrtili od 50 do 60 tisoč svojih državljanov, odraslih in otrok, ki so jih pobrali iz bolnišnic. To so opravili ali z injekcijami ali pa z zastrupitvami s plinom v prostorih, ki so bili najbolj podobni prostorom za prhanje. Ko se je druga svetovna vojna razmahnila, se je izvajanje sterilizacij in evtanazije spremenilo v množične genocide.

Po drugi svetovni vojni so se ameriške evgenične ustanove preimenovala v ustanove za humano genetiko.

Še vedno so jih privlačile manjvredne rase, a z drugimi nameni. V letih od 1946 do 1948 so v Gvatemali 5500 ljudi načrtno okužili s spolnimi boleznimi, da bi na njih preizkušali različna zdravila. Medicinski poskusi se niso razlikovali od številnih nacističnih.

SLOVENIJA: NAREDITE MI TO DEŽELO SPET ČISTO

Pri nas smo izkušnjo iz leta 1945 ponovili leta 1992. Poboju domobrancev smo dodali 25 tisoč izbrisanih. Obakrat smo s tem proslavili svobodo. Prvič krvavo priborjeno, drugič srečno pridobljeno s malo žrtvami. A da ne bo nesporazuma. Tisti, ki so padli, niso mogli dati več. Njihovi svojci so izgubili vse. Obe rojstvi spremlja izvirni greh. Za prvega plačujemo že desetletja in – kakršnega značaja smo Slovenci – ne bo nikoli odplačan. Zlasti v politične namene ostaja dolg nepopravnan, ne glede na to, kaj poskušamo dati na drugo stran tehtnice. Drugi izvirni greh je bil storjen s podobno hudobnim premislekom kot prvi – očistiti Slovenijo. Naredite mi to deželo spet čisto. Ta ekološka ideja je bila plod peščice pomembnejših državnih funkcionarjev, sčasoma pa je pridobivala vse

več dejanske podpore vseh, ki so imeli možnost čistiti deželo. Sem sodi popisana in dokumentirana strast uradnikov, ki so z eno potezo uničevali življenja. Še 20 let kasneje politiki takratnega časa govorijo o preteči nevarnosti, ki so jo preprečili z izbrisom, in v tem ne vidijo nič spornega.

Če govorim o etiki v prostoru, kjer bi morala biti prej kot kjerkoli druge, ne morem prezreti dejstva, da so izbris podpirali številni izobraženci, kulturniki, tudi akademiki, predvsem pa večina pravnikov. Je preveč trditi »Qui tacet consentire videtur«? Ali – kdor je molčal, je soglašal. Morda je bilo koga res strah kaj pripomniti, ker bi bil v očitni manjšini, ko bi bil kritičen do izbrisa. A živeli smo vendar v demokraciji (formalno še vedno živimo v njej), kjer ima vsakdo pravico izraziti svoje mnenje brez kakršnihkoli posledic. Pa je bilo res tako? Še pomnite, tovariši, kako se je na črnem seznamu stranke znašlo marsikatero ime samo zaradi zavzemanja za izbrisane? Še pomnimo, kako so v isti stranki grozili s kazenskim pregonom vsakomur, ki bi si drznil izvrševati sodbo ustavnega sodišča o izbrisanih? Se spomnimo kakšnega primera iz Evrope, da bi politiki grozili s kazenskim pregonom komu, ker ravna po zakonu in ne proti njemu? Credo quia absurdum. Ali po domače – treba je verjeti, prav zato, ker se sliši tako nemogoče. In prav tega nepredstavljivega je sposobna naša politika.

V desetletju in več je uspelo politiki prepričati ljudstvo, da izbrisani ne zaslužijo ničesar boljšega od tega, kar smo naredili z njimi. Tako podoba so gradile tako rekoč vse stranke in se pri tem hvaležno oprle na katoliško cerkev, katere takratni poglavar Rode je izjavil, da do tistih, ki niso bili za samostojno Slovenijo, država nima nikakršnega dolga, ne moralnega ne kakšnega drugega.

Kaj se dogaja danes? Nekoliko prej plačujemo za drugi izvirni greh, kot smo pričakovali. In dosti kasneje, kot bi bilo prav.

Nisem apriorni zagovornik vsake sodbe Evropskega sodišča za človekove pravice. A ta, ki se nanaša na izbrisane, je podprta tudi z že dosti prej izrečenim mnenjem nesporne evropske avtoritete. Thomas Hammarberg, evropski komisar za človekove pravice, je dejal, da v Evropi

ni srečal takega primera kršitev človekovih pravic, kakršen je bil slovenski izbris.

Če nadaljujem z etično držo slovenskih predstavnikov v ustanovah, ki bi morale biti svetišče etičnega, ne morem mimo nedavnega komentarja Jana Zobca, ustavnega sodnika. Zobcu se zdi sodba Evropskega sodišča za človekove pravice o izbrisanih sporna iz več razlogov. Še najbolj pa ga je vznemirilo, da je slovenski sodnik (Boštjan M. Zupančič) v pritrtilnem ločenem mnenju uporabil izraz »etnično čiščenje«. To je za Zobca nezaslišano! Zaradi takega izraza se po njegovem danes dopušča vojaško posredovanje. »Očitno je čustvo preglasillo razum. Vloga naših predstavnikov (v mednarodnem sodišču) je katastrofalna,« sklene mnenje Zobec.

Od sedanjega parlamenta oziroma koalicije drugačen predsednik lahko daje moralni zgled in še kaj malega postori, a ne kaj dosti. Parlamentu podoben predsednik pa je zadnji žebelj v krsto človekovih pravic.

Vprašanje je, kako bi presojal ravnanje slovenske države, ko bi ga doletelo to, kar je premnoge izbrisane. Če bi izbris preživel. Marsikdo ga namreč ni. In prav nič čudnega ni, da je za slovenski izbris že dolga leta uveljavljeno poimenovanje »administrativni genocid« kot posebna oblika končne rešitve vprašanja ali znanega pojma »endlösung«.

SOMRAK ČLOVEKOVIH PRAVIC

Spoštovanje človekovih pravic je lahko merilo za marsikaj. Sodišča bi morala imeti zanje največ posluha, pa je včasih drugače. Izpostavljeni politični položaji bi morali biti sinonim za njihovo varovanje, minister za pravosodje na primer. A je tam še pogosteje drugače. Varuhu človekovih pravic bi morali spoštljivo

in pozorno prisluhniti, pa ga s Cigani vred nekam pošljamo, ne da bi se zavedali, da s tem, ko varuje pravice zadnjega »cigana«, varuje pravice vseh nas. In če jih nima oni oddaljeni marginelec, slej ko prej brez njih ostanemo tudi mi, »poštejni in normalni državljani«.

Ali presoja, koga volimo, bodisi za predsednika bodisi za parlamentarca, vsebuje tudi oziroma predvsem presojo o tem, kako se je kandidat doslej izkazal z razumevanjem človekovih pravic? Kam je uvrščal izbrisane, Rome, istospolno usmerjene, verujoče ali neverujoče, ženske? Praksa kaže, da je prav to merilo, ki bi moralo biti prvo vodilo pri presoji osebnosti, najbolj spregledano. Sovražni govor se že dve desetletji širi tam, kjer bi moral biti zgled strpnosti,

to je v parlamentu. Širi se brez posledic za govornike in z očitnimi posledicami v javnosti. Še pomnimo – »Nož, žica, Srebrenica«? To je dobrodošlica, ki jo Slovenci v resnici izrekamo sebi, pa tega še ne vemo. Somrak človekovih pravic.

Je spoštovanje človekovih pravic krščanska vrednota? Ni videti. Je vrednota politične levice? Komajda opazna. Pred časom smo slišali Boruta Pahorja, ki je dejal, da so si izbrisani tudi sami krivi za svoj položaj. Ali ničesar ne ve ali pa ni hotel izgubiti dela volivcev, ki ga politik vselej pridobi z zbujanjem sovraštva. V vsakem primeru nedostojno.

Sedanja vlada si predstavlja varstvo človekovih pravic kot nekaj, kar pride po določenem razporedu. Danes še ne za vse, jutri mogo-

če, ni pa nujno. Bodimo konkretni – odškodnine za izbrisane pridejo na vrsto, ko bomo poskrbeli najprej za »naše« reveže, ki prav tako slabo ali še slabše živijo.

Ko znanost in kultura umirata na obroke, a se vselej najde denar za vladne propagandne ustanove ali za zasebno šolstvo, ko je obseg socialnih pravic vse manjši, morda ne gre za takoj prepoznavno kršenje človekovih pravic. Vselej je v ozadju izgovor, da so izredne razmere, ko je nujno varčevanje povsod. Vendar pa je povsem jasno, da gre za zanesljiv propad sistema, kakršnega smo, ne brez težav in stranpoti, a vseeno s počasnim napredkom na mnogih področjih ustvarili v 20 letih. Če ga dokončno sesujemo, bomo potrebovali bistveno dlje, da ga spet vzpostavimo.

Je spoštovanje človekovih pravic krščanska vrednota? Ni videti. Je vrednota politične levice? Komajda opazna. Pred časom smo slišali Boruta Pahorja, ki je dejal, da so si izbrisani tudi sami krivi za svoj položaj.

PRESEDNIK – ZEDINITELJ

Tak naziv je pripadel kralju Aleksandru, vodji Srbov, Hrvatov in Slovencev, kasneje Jugoslavije. A celo zedinitelj ni bil dovolj »skupen«, da ga ne bi leta 1934 ubili tisti, ki ga niso imeli za svojega.

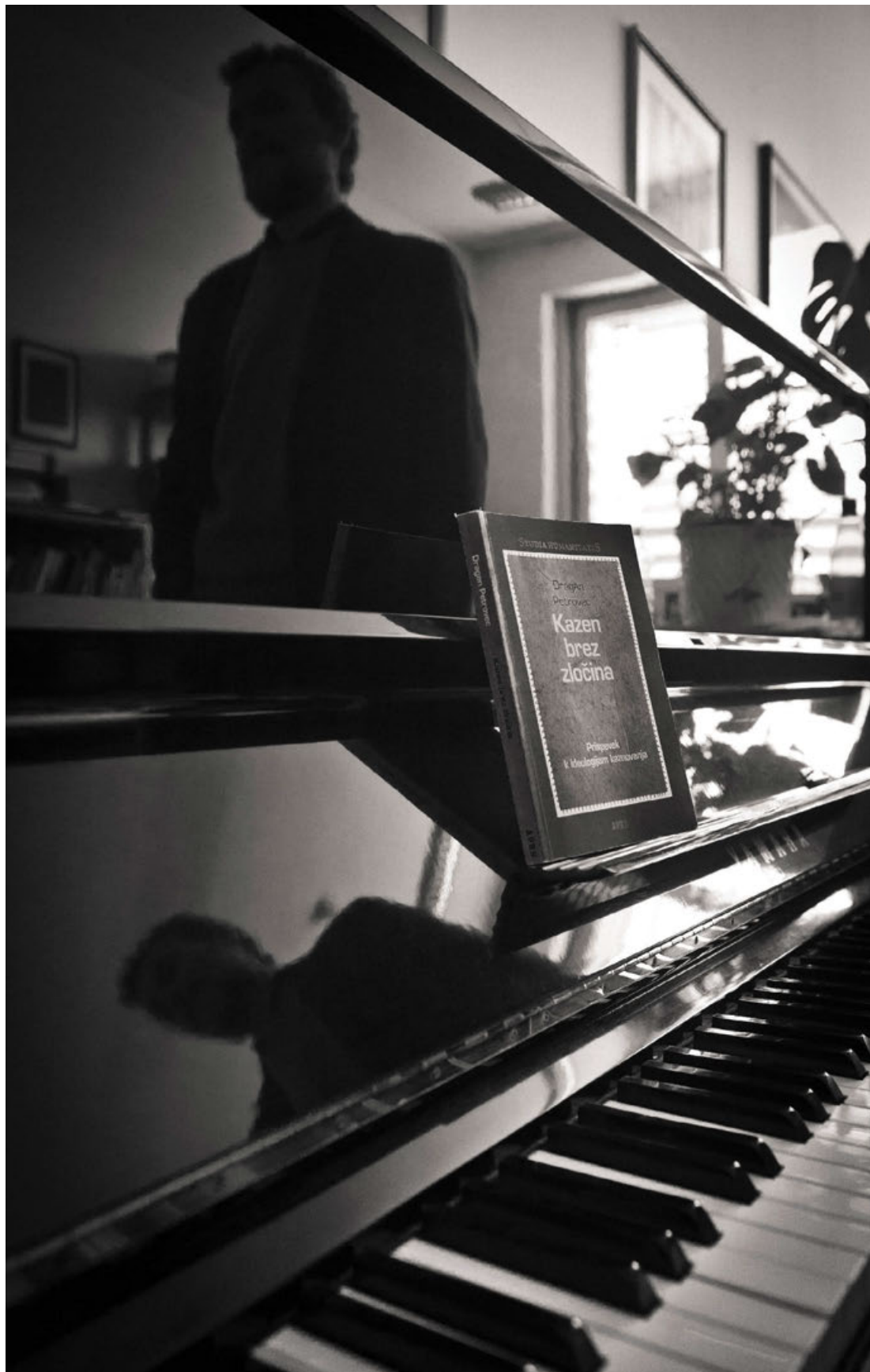
Tudi danes se pri nas postavlja podobno vprašanje – kateri od kandidatov za predsednika je lahko predsednik vseh Slovencev. Vsak se predstavlja za temu najbližjega. V resnici tak po definiciji ne more biti nihče. Ko bi hoteli imeti takega, bi morali najti nekoga, ki bi se strinjal s porokami istospolno usmerjenih in jim nasprotoval, bil za izbrisane in proti njim, za kolaboracijo in proti njej, spoštoval bi Trubarja in ga obenem zlahka prezrl – spomnimo se samo letošnjega državnega praznika, dneva reformacije, koga vse ni bilo. Seznam razcepljenosti je predolg, da bi ga bilo smiselno nadaljevati.

Pahor, ki vztrajno ponavlja, da je treba stopiti skupaj, in ki že od nekdaj sanja o skorajda partnerskem zlitju strank, je primer popolne slepote. Slepote predvsem z vidika varovanja človekovih pravic. Tudi v politiki, ki je umetnost (mogočega) sodelovanja, so meje. To je svet jasno povedal na primer Haiderju. Janši še ne. Z ljudmi, ki s tako neznosno lahkotnostjo teptajo pravo in pravičnost, se bratstva ne sklepajo. To sporočilo velja seveda za vse, pridružene v sedanjo koalicijo.

Edina možnost, da bi bil predsednik človek, ki bi ga za takega vzelo kar največ Slovencev, se kaže takrat, ko se bomo vsi zavedali, da so človekove pravice in njih spoštovanje temelj vsakega sistema. Pri tem ne sme biti izjem ne v času ne pri ljudeh niti v razmerah. Ko bomo izbirali po tem merilu, nas bo daleč največ zadovoljnih.

Seveda to velja še bolj za izbiro poslancev v parlamentu. Glede na sedanje vedenje poslancev, ki, očitno oklepajoči se predvsem dobre plače, sprejemajo – v resnici potrjujejo – sporne odločitve vlade kar drugo za drugo, smo od spoštovanja človekovih pravic oddaljeni še nekaj generacij.

Od sedanjega parlamenta oziroma koalicije drugačen predsednik lahko daje moralni zgled in še kaj maleda postori, a ne kaj dosti. Parlamentu podoben predsednik pa je zadnji žebelj v krsto človekovih pravic. ✕

Potujte z vlakom in se z letno vozovnico kar 2 meseca vozite brezplačno!

Z letno vozovnico kar 2 meseca brezplačne vožnje

Vlak predstavlja okolju prijazen in cenovno dostopen prevoz in nam omogoča brezskrbno potovanje, brez zastojev na cestah in brez iskanja parkirnih prostorov v mestih. Vožnja z njim pa je cenejša kakor z avtomobilom.

Primerjava stroškov

Potovanje z osebnim avtomobilom je pri povprečni porabi 95-oktanskega bencina, stroških z letno vinjeto, osnovnem zavarovanju, amortizaciji in stroških parkiranja v povprečju trikrat dražje od vlaka. Primerjali smo potovanje na razdalji 45 kilometrov, kolikor v povprečju potujejo potniki z vlakom.

Primerjava stroškov potovanja ene osebe z vlakom in avtomobilom na razdalji 45 km

vlak: 3,23€

avto: 10,60 €

Vir: www.ecopassenger.com

Dva meseca brezplačno

Najbolj se splača nakup abonentske vozovnice, saj je ta cenejša od enosmerne oziroma povratne vozovnice, prihranite pa tudi čas, ki bi ga porabili ob vsakokratnem nakupu vozovnice.

Najugodnejše boste potovali z letno vozovnico za vlak, saj vam pri nakupu slednje kar 2 meseca vožnje podarijo.

Letošnjo jesen so na Slovenskih železnicah uvedli novost, ki bo razveselila predvsem tiste, ki redno potujete od Ljubljane proti Mariboru in obratno. S poenotenjem cen mesečnih vozovnic vseh vlakov višjega ranga boste po novem za mesečno vozovnico za hitri vlak Inter City Slovenija (ICS) odšteli za četrtno manj. Če z vlakom ICS ne potujete vsak dan, pa vendarle pogosto, bo za vas prava izbira karnet vozovnica, ki jo lahko uporabite za 10 potovanj v roku dveh mesecev in z 20-odstotnim popustom.

Popust z vozovnico

Vaša vozovnica za vlak vam prinaša tudi številne ugodnosti in popuste. Tako ste z vozovnico za vlak deležni dodatnih popustov v termah, wellness centrih, hotelih in še drugje. Na spletni strani www.slo-zeleznice.si v rubriki Popust z vozovnico preverite še vse ostale ugodnosti, ki jih imate z vozovnico za vlak.

Potovati z vlakom se res splača!

Več informacij

Vse dodatne informacije so vam na voljo na spletni strani Slovenskih železnic www.slo-zeleznice.si, v klicnem centru na telefonski številki 1999 in po e-pošti potnik.info@slo-zeleznice.si.

Dr. Cene Gostinčar:

Sebičnost kot vrednota

Bomo šli molče v krasni novi svet neoliberalizma?

Kaj se zgodi, ko se srečata neoliberalizem in kolonija pingvinov? Preden odgovorimo na to vprašanje, poskušajmo pojasniti nenavaden način reševanja gospodarske krize, ki smo mu priča: vlada posledice podivjanega kapitalizma zdravi z dodatnim odmerkom še bolj podivjanega kapitalizma. Lomastenje oblasti skozi institucije za seboj pušča naraščajočo revščino in vsesplošni pesimizem. Politična alternativa pa je zaradi svojega večletnega tavanja po zgrešeni tretji poti socialdemokracije pri umoru socialne države tudi vse prej kot nedolžna. Kapital zaradi tega lahko kot zblaznel boksar neovirano udarja po boksarski vreči, ki jo predstavljajo državljani. V običajnih razmerah bi se s pomočjo demokratičnih mehanizmov sistem udarцем upiral. Trenutno pa boksarju uspeva, da z vrsto hitrih in dobro odmerjenih udarcev vrečo potiska daleč iz ravnovesne lege. Kaj se zgodi v takšnih primerih? Boksarska vreča utegne za nekaj mesecev, let, morda celo desetletij kljub nakopičeni potencialni energiji nezadovoljstva obmirovati nekje visoko pod stropom. Po splošnem zakonu družbene gravitacije je to stanje sicer lahko le začasno, a medtem nastala škoda je nepopravljiva. Ko vreča naposled začne padati, vse bolj in bolj pridobiva hitrost, doseže prvotno lego, a se tam ne ustavi. Zaniha na drugo stran, prileti naravnost v boksarja in ga podre na tla.

Četudi bi bil takšen dramatičen povračilni udarec marsikomu všeč, nikar ne pozabimo, da se revolucijam praviloma ne uspe izogniti krivicam in nepotrebnim žrtvam. To v kombinaciji z dolgim predhodnim obdobjem nezadovoljstva pomeni leta izgubljenih priložnosti, v katerih utegne država postati del nerazvitega sveta. Običajno je za usodo državljanov precej bolj ugodno vsaj približno ohranjanje ravnovesja. Ampak v razmerah, kot so trenutne, je zanašanje na inercijo boksarske vreče premalo. Varnost, ki jo sicer zagotavljajo strah politike pred javnim mnenjem, moč sindikatov in pravna država, je v krizi oslabiljena. Javnost mora izraziti svoje mnenje o prihodnosti. Če je kapital ne sliši, ga mora pač povedati glasneje.

Dr. Cene Gostinčar, doktor biotehnologije, zaposlen kot raziskovalec. Stališča avtorja so njegova osebna stališča.

Kljub dvema desetletjema vsesplošnih razprodaj nam je v Sloveniji uspelo ohraniti sisteme, kot sta javno zdravstvo in šolstvo. In čeprav ti nisi brez napak, nam jih še vedno lahko zavida velik del sveta.

72

EKONOMSKI DARVINIZEM

Kljub dvema desetletjema vsesplošnih razprodaj nam je v Sloveniji uspelo ohraniti sisteme, kot sta javno zdravstvo in šolstvo. In čeprav ti nisi brez napak, nam jih še vedno lahko zavida velik del sveta. Hkrati se moramo zavedati, da z njihovo razprodajo ne bomo rešili ničesar. Ustanove ne bodo kar čez noč začele prinašati dobička samo zato, ker bodo zamenjale lastnika za zasebnika. Pa tudi če bi ga: ali si želimo šole in bolnišnice, v katerih sta izobraževanje in zdravljenje le stranski produkt višjega cilja – prinašanja dobička njihovemu lastniku? Tisti, ki privatizacijo opevajo kot univerzalno čarobno rešitev, zagotovo še niso na svoji koži izkusili recimo katastrofalnih posledic te rešitve za železniški promet Velike Britanije. Nekoč enotne Britanske železnice, eno redkih družb, ki so še ostale v državni lasti po neoliberalnem masakru Margaret Thatcher, je v devetdesetih letih prejšnjega stoletja privatiziral John Major. Končalo se je pri več kot dvajsetih ločenih družbah, tudi do štiriintridesetih različnih vozovnicah za isto relacijo, zmanjšani varnosti, kronično prenatrpanih vlakih, naraščajočih državnih subvencijah in (kljub temu) najdražjih vozovnicah na svetu.

Tekmovanje na prostem trgu, v katerem slabše prilagojena podjetja propadejo, uspešna pa rastejo na njihov račun, naj bi privedlo do učinkovitejšega gospodarstva. Nekako tako, kot je Charles Darwin z bojem za obstanek pojasnil evolucijo živih bitij. Sliši se preveč enostavno, da bi bilo res – in tudi je. Celó če zanemarimo dejstvo, da skupaj s propadanjem podjetij praviloma propadajo tudi človeška življenja, najučinkovitejši zmagovalci niso nujno takšni, kot bi si jih želeli. Izbor prostega trga namreč temelji na merilu čim večjega dobička in uničenja tekmecev. Temu merilu pa je mogoče zadostiti na različne načine. Utegne se zgoditi, da preživijo podjetja, ki najbolj učinkovito izkoriščajo svoje zaposlene (bodisi pri nas ali v razvijajočem se svetu), ki uporabljajo najbolj umazane prijeme za boj s konkurenco, ki najbolj učinkovito onesnažujejo in s tem privarčujejo pri varovanju okolja, ki se najbolj učinkovito izogibajo plačevanju davkov ... Seveda je to početje teoretično mogoče omejiti z zakoni, ampak kaj se zgodi, ko ta-

ka podjetja postanejo učinkovita pri lobiranju in podkupovanju? Ali ko preprosto postanejo prevelika, da bi jih majhne države še lahko nadzorovale? To niso teoretični strahovi, temveč je to že danes realnost pomembnega dela svetovnega gospodarstva.

In na individualni ravni ni nič drugače. Ko se ljudje ne bodo več mogli zanašati na to, da bodo imeli tudi v prihodnje streho nad glavo in hrano na mizi, se bodo v boju za preživetje znašli po svoje. V tem pogledu ima neoliberalizem prav: če bodo posamezniki iztrgani iz varnega zavetja socialne države, se bo njihova inovativnost nedvomno povečala. A to ne bo inovativnost tiste vrste, ki naj bi s tekočih trakov univerzitetnih tovarn padala naravnost v žrelo uspešne industrije, temveč bo inovativnost sive ekonomije in črnega trga. Ali je to naš cilj?

Takšen ekonomski darvinizem je torej tvegano početje že samo po sebi. Ko preživetje najmočnejših postane sprejemljiv način urejanja družbenih odnosov tudi zunaj gospodarstva, pa utegne voditi v katastrofo. V najbolj ekstremni obliki se je to zgodilo v času nacizma. Se še spomnimo, kako se je vse skupaj končalo?

KONEC DRŽAVNE SOLIDARNOSTI

Takšno poenostavljeno razumevanje evolucije je povrh vsega še napačno. Neoliberalizem se sicer s svojimi (dokazljivo škodljivimi) kvaziznanstvenimi prijemi predstavlja kot znanost, v resnici pa gre za nekakšno dogmatično religijo sodobnega časa. Njegovi zagovorniki so temu ustrezno fanatični verniki, ki so pogosto slepi za resnični svet okrog sebe. Zato ne vidijo, da narava ni le boj posameznikov na življenje in smrt, temveč je tudi sodelovanje, zaščita šibkejših in vzajemni altruizem. V čredah rastlinojedcev se močnejše živali pogosto namestijo na robovih črede in s tem zaščitijo šibkeje pred plenilci. Stražarji pred nevarnostjo posvarijo preostalo čredo, čeprav s tem pritegnejo pozornost plenilca in povečajo tveganje, da bodo sami napadeni. V tropih primatov si posamezniki pomagajo, tudi kadar to kratkoročno poslabša njihove možnosti preživetja. Pingvini ... no, o tem nekoliko kasneje.

Tudi ljudje po svoji naravi nismo samotarji. Če nam bodo ukiniteli so-

lidarnost na državni ravni, jo bomo pač uveljavili na nižjih ravneh. Ampak ker ne živimo v plemenskih skupnostih, to enostavno ne bo dovolj. Posamezniki na družbenem robu bodo namreč iz teh majhnih solidarnostnih sistemov izključeni še bolj kot sedaj. Medsebojna pomoč je sicer izjemno dragocena, a ne more nadomestiti socialne države, ki z varovanjem šibkejših in praznoreditvijo družbenega bogastva skrbi za povezavo med vsemi členi družbe.

Kajti pretirana neenakost je za družbo škodljiva. Povezana je z večino velikih težav razvitega sveta, od povečane zlorabe drog, številnih zločinov in umorov do umrljivosti novorojenčkov, pogostosti duševnih bolezni, debelosti in skrajšane pričakovane življenjske dobe. In statistika presenetljivo kaže, da te težave v razslojeni družbi ne prizadenejo le tistih na dnu, temveč tudi tiste na vrhu družbene lestvice. Boj proti razslojevanju je torej v interesu (skoraj) vseh državljanov. In državljanji so tisti, ki bi morali od demokratično izvoljene oblasti zahtevati, da deluje v njihovo dobro, namesto da pokleka pred oltarji neoliberalizma, katerega edini cilj je kopičenje denarja.

To ne pomeni, da bi moral biti naš cilj vztrajanje na istem mestu. Če želimo ohraniti življenjski standard ali ga (vsaj dolgoročno) celo izboljšati, moramo biti pripravljeni tudi na spremembe in začasna odrekavanja. Ampak zakaj bi pristajali na žrtve, ki nas bodo oropale boljše prihodnosti? Izboljšanje trenutnega stanja je mogoče le, če v družbo vnesemo več in ne manj solidarnosti, več sodelovanja in manj uničujočega tekmovanja, goljufanja in privoščljivosti. Zato ne nasedajmo naivnim političnim floskulam o družbi, v kateri bomo vsi zmagovalci. Za zmagovalci se vedno vleče dolga sled poražencev. Tisto, za kar bi si morali prizadevati, je družba, v kateri bomo vsi sodelavci. In do nje ne bomo prišli s prepiranjem o tem, kako globoko lahko – brez prevelikega občutka krivde – potisnemo najbolj poražene med poraženci.

ZAKAJ SMO KLJUB TEMU TIHO?

Sloenci smo pogosto dokazali, da znamo ceniti vrednote sodelovanja in medsebojne pomoči. Zakaj smo torej tihi, ko nam namesto teh po-

skušajo kot vrednoto vsiliti sebičnost? Razlogov za to je več.

Prvič, kapitalizem je s poudarjanjem materialnega bogastva vrednote posameznika postavil nad vrednote skupnosti. Njegovi nasprotniki so razdrobljeni in ohromljeni. Četudi je sistem do večine vse bolj nepravilčen, imamo hkrati vse manj upanja v možnost boljše prihodnosti. V javnosti še vedno ni jasnih alternativ, za katerimi bi stale množice. Posamični protesti zato ne zahtevajo izboljšanja razmer, temveč le nasprotujejo njihovemu nadaljnemu poslabševanju. Ko pred seboj ne vidimo luči na koncu predora in morda niti ne verjamejo, da obstaja, so se le redki pripravljeno odpraviti naprej v temo. Večina se – povsem razumljivo –raje prestopa v somračni svetlobi, ki do nas pronica skozi vhod predora, v katerega smo že vstopili.

Drugič, v zaostrenih gospodarskih razmerah številni hodijo po tankem robu revščine, mnogi so ga tudi že prestopili. Kljub temu zaradi (sicer shirane) socialne države in dobrodelnih organizacij to še vedno niso ljudje, ki ne bi imeli ničesar več izgubiti. Ne po naključju – jezne množice, ki nimajo ničesar izgubiti, so za sistem najbolj nevarne.

Tretjič, agresivne politične in ideološke delitve na »naše« in »vaše« med ljudmi nenehno ustvarjajo občutek ogroženosti. Ne pozabimo, da je kritične glasove tudi v demokraciji mogoče zelo učinkovito utišati. Še zlasti, če pripadajo tistim, ki so žrtve odpuščanj, pogodb za določen čas, honorarnega, študentskega in drugega začasnega dela. Lastno mnenje ni vrednota. Fleksibilni trg dela pač zahteva fleksibilne posameznike in najbolj fleksibilni so tisti brez hrbtenice. Hrbtenice se namreč rade zataknejo v neoliberalni mesoreznicici, v katero nas skupaj s preostalimi surovinami potiska kapitalizem – in naivno čaka, kdaj bodo iz nje namesto človeških ostankov začele padati tehnološke inovacije in straniščne metlice z visoko dodano vrednostjo.

ALTERNATIVE

Naraščanje krivic po vsem svetu sproža vse živahnije razprave o alternativah razvoju, ki nas je pipejal v krizo. Nekateri se po pomoč zatekajo v preteklost, toda to ne more biti odgovor. Seveda se iz zgodovine moramo učiti, a svet se je

Sodelovanje in solidarnost, ta temelja uspešne družbe, se pred našimi očmi vsak dan iz vrednote spreminjata v znak naivnosti. Se bomo še naprej pretvarjali, da se nas to ne tiče?

73

spremenil in filozofske rešitve devetnajstega in dvajsetega stoletja same po sebi ne morejo biti uporabne v današnjem času. Ne – potrebujemo nove rešitve in pri njihovem nastajanju bi morali sodelovati vsi državljani. Navsezadnje gre za njihovo prihodnost. Še zlasti

bi se svoje vloge pri tem morali zavedati intelektualci in se upreti skušnjavi umika v akademsko zavetje.

Alternativa neoliberalizmu še ni jasno oblikovana, a nekateri njeni obrisi se že nakazujejo v številnih idejah, ki se pojavljajo v javnih raz-

pravah. Razmisliti bi morali denimo o krajšem delovniku. Dela je vse manj (pa še velik del tega je pravzaprav ustvarjenega umetno). Namesto da od zaposlenih zahtevamo vse več nadur, bi lahko obstoječe delo prerazporedili med tiste, ki ga nimajo. Zadrugištvo, ki

je v našem prostoru po krivici označeno za ostanek socializma, je marsikje v tujini že dobro uveljavljeno in kaže odlične rezultate. Podobno je s socialnim podjetništvom. Usmerjenost v trajnostni razvoj bo prej ali slej postala nuja, če se želimo izogniti najhujšim

Ne nasedajmo naivnim političnim floskulam o družbi, v kateri bomo vsi zmagovalci. Za zmagovalci se vedno vleče dolga sled poražencev.

74

okoljskim katastrofam. Večja samooskrba države s hrano bi povečala našo neodvisnost. Tu so tudi ideje o ničelni gospodarski rasti, sodelovanju delavcev pri dobičku in solastništvu v podjetjih, univerzalnem temeljnem dohodku ... Marsikatera od teh zamisli morda ne bo zažive-la v praksi, vendar pa so lahko do-bro izhodišče za spremembe v dru-gačno družbo.

Čas za to je več kot primeren. Sode-lovanje in solidarnost, ta temelja uspešne družbe, se pred našimi očmi vsak dan iz vrednote spre-minjata v znak naivnosti. Če se bomo še naprej pretvarjali, da se nas to ne tiče, in čakali do takrat, ko mno-gi med nami res ne bodo več imeli česa izgubiti, bomo zelo kmalu za-mudili (morda za dolgo časa za-dnjo) priložnost za srečnejšo in var-nejšo prihodnost.

PRISPODOBA ZA KONEC

In, boste vprašali, kaj imajo s tem pingvini? Pingvini nastopajo v pri-spodobi, nadvse primerni za čas, v katerem nam politiki slikajo katak-lizmične podobe razburkanega morja, ladij, neviht in svetilnikov. Daleč na jugu, v območju okrutne antarktične zime, kjer se tempera-ture spustijo tudi več deset stopinj pod ledišče, na zemlji, ki bi morala biti pusta in prazna, živijo cesarski pingvini. Da bi v mrazu ohranili čim več dragocene telesne toplote, se odrasli stiskajo skupaj v velike gruče, s hrbtom obrnjeni proti ostrim vetrovom. Na robu niso ves čas isti posamezniki, svoje položaje nenehno menjavajo, tako da vsak preživi del časa v zavetju na sredi-ni.

In zdaj si predstavljajmo, da se na prizorišču nekega dne pojavijo neo-liberalni pingvini. Po kratkem opa-zovanju organizacijo kolonije zgro-ženo označijo za socializem in se nemudoma lotijo izboljšav in reor-ganizacije. Vodilne ptice postavijo na sredino gruče in jih obkrožijo z njihovimi podrepniki: posamezniki, ki se jim je v svojem boju za ob-stanek uspelo pririniti na vpliven položaj. V tretjem krogu končajo vsi ostali, lovci, pristojni za ribolov, med njimi pa učitelji, raziskovalci, zdravniki, kulturniki in ostali, ki se menda zajedavsko hranijo z ulovom drugih. V strahu pred prihaja-jočo zimo se med njimi vname sr-dit boj za najboljša mesta v koloni-ji. Nekaj časa vlada kaos in vsi izgubljajo dragoceno energijo, ki bi jo

morali varčevati za najhujše čase. Najmočnejši se rinejo proti varni sredini, čisto na robu končajo najšibkejši, ostareli in onemogli, izobčenci in odpadniki. Slednji podležejo že prvemu snežnemu metežu. Druga, tretja in naslednje nevihte hitro redčijo tudi vrste proti notra-njosti. Pingvini na sredini gruče

zadovoljno prikimavajo in seštevajo prihranek na račun vse manjšega števila lačnih kljunov. A zima je dolga in kolonija postaja vse manjša in manjša. Nezaščiteni in izčrpani od boja se tudi najmočnejši ne morejo dolgo upirati besnečim ve-trovom. Ko se razdivja poslednji zimski vihar, sredi neskončnih ark-

tičnih širjav, obkroženi s pomrznje-nimi trupli, stojijo le še vodilni pingvini. Zvesti svojim načelom se pogumno zazrejo v leden veter, si izplačajo nagrado za uspešno po-slovanje, proračunske izdatke do-končno zmanjšajo na nič – in izu-mrejo. ✘

Prijavite se v izbor najboljših zaposlovalcev Zlata nit 2012!

Zakaj sodelovati?

Najboljši zaposlovalci vedo, kako poskrbeti za svoje ljudi. Zavedajo se, da je najpomembnejše delo z zaposlenimi. Obstanejo lahko le organizacije, ki se znajo zazreti vase in izrabiti svoj potencial.

Največja prednost sodelovanja v izboru Zlata nit je raziskava, ki podjetju ponuja ogledalo – kje dela dobro in kje so njegove možnosti za izboljšavo.

K sodelovanju vabimo vsa slovenska podjetja.

Informacije in prijave na www.zlatanit.com.

Aleksander Zadel:

Najprej je zaupanje

V naši družbi je kritična masa posameznikov, intelektualcev, pesnikov in pisateljev, ki se zavedajo resnosti razmer, za zdaj še premajhna, da bi lahko generirali resne družbene spremembe kot konec tridesetih ali konec osemdesetih let prejšnjega stoletja. Večina ljudi ponovno ždi v negotovosti in nezaupanju ter čaka.

Dr. Aleksander Zadel, specialist klinične psihologije, je predstojnik Oddelka za psihologijo na Fakulteti za matematiko, naravoslovje in informacijske tehnologije v Kopru, hkrati pa tudi ustanovitelj in direktor zasebnega Inštituta C. A. R. (Corpus Anima Ratio), v okviru katerega organizira treninge upravljanja medosebnih odnosov v podjetjih in drugih institucijah.

Koliko si v resnici želimo analize in koliko recepta za upravljanje sprememb? Če preveč analiziram, boste rekli: »Ej, kaj nam to pomaga? Povej, kaj je treba narediti!« Če povem, kaj je treba narediti, boste rekli: »No ja, sliši se OK, vendar pri nas to ne bo delovalo.«

»Kako veste?«

»Poskusili smo že veliko tega, ampak pri nas je drugače. Pri nas to ne bo šlo.«

Tako spet ostanemo vsak pri svojem. Kaj torej v resnici premika stvari? Morda zgodbe, pesmi, primeri, ki si jih vsak razloži po svoje. Za enega so potem navdih, drugemu se ob njih milo stori, tretji najde v njih energijo in tako naprej. Pomembno je le, da posameznik sam, v zavetju svojih misli presodi, ali se lahko iz tega primera kaj nauči. Soljenje pameti, prepričevanje in grožnje navadno ne pomagajo.

Razmislek o svetu, Sloveniji in družbi je danes bolj kot kadarkoli do sedaj razmislek, ali si dovolimo, ali si upamo in ali zmoremo. Posameznik spreminja sebe. Dovolj spremenjenih posameznikov spremeni družbo. Zavest ljudi se premika od materialnega k duhovnemu. Povečano zanimanje za duhovnost ni naključje. Zahodna, potrošniška družba, ki jo poseebljajo centri moči, ki so obenem centri kapitala, beri denarne moči, se obnaša kot ranjena zver. Čuti konec in se ga boji. Otepa se, izvija in je pri tem nevarna. Lomi se posameznik in lomi se družba. Stare paradigme se podirajo.

Zahodna družba je z odstranitvijo »železne zavese« premaknila konec potrošništva za dvajset let, na današnji čas, tako da je Zahodu pridobila nove trge, na katere je lahko nekaj časa prodajala vse, kar sama ni sposobna pokupiti.

Ni minilo prav veliko let, kar smo se še čudili in dvomili o konceptu konca zgodovine (Fukuyama), sedaj pa smo dejstva, povezana z ugotovitvami, da je »konec sveta« (zaključek majevskega koledarja 21. 12. 2012), vzeli kot informacijo, ki v svoji simboliki govori, da je konec sveta, takega, kot smo ga bili vajeni doslej. Živimo v obdobju, v katerem končuje cikel ena od velikih civilizacij. Najpogosteje jo imenujemo zahodna.

Tudi razmišljanje o spremembah in potrebi ali zahtevi po prilagajanju dobiva vse širše dimenzije. Percepcija ljudi, da tako ne more iti več naprej, se oblikuje v vprašanje, kako naprej.

Kako naprej?

Zahodna družba je z odstranitvijo »železne zavese« premaknila konec potrošništva za dvajset let, na današnji čas, tako da je Zahodu pridobila nove trge, na katere je lahko nekaj časa prodajala vse nepotrebno, kar je sama (ob pomoči »Kitajcev«) sposobna proizvesti in hkrati sama ni sposobna pokupiti. Glede na to, da je na Bližnjem vzhodu nafta strateška surovina (to razloži, zakaj so danes tam vojne), da so iz polovice držav po razpadu Sovjetske zveze nastale diktatorske države (to razloži, zakaj so tisti trgi nestabilni), da je Afrika prerevna (BDP-ji držav) in prebogata (surovine), ni več prostora, ki ga ekspanzionistična logika kapitala potrebuje za svojo eksponencialno rast. In ker debeljenja denarnic ni več mogoče zagotavljati z zlorabljanjem moči drugod (Zemlja je z globalizacijo postala premajhna), je bilo treba začeti črpati iz svojega okolja. Propadanje srednjega razreda v zahodni družbi je posledica izčrpanosti okolij, iz katerih se je napajal nebrzdani pohlep, in posledica tega, da je kapital pač začel srkati od tistih, ki še kaj imajo (so še kaj imeli). To je bil do nedavnega srednji razred. S svojo številnostjo in sorazmerno blaginjo je bil poleg vsega še »tamponsko območje« med revnimi in bogatimi. Srednji razred je v resnici skrbel, da ni izbruhnila revolucija, saj je zaradi svoje varnosti skrbel za revne, da je bil v družbi mir. Bogatih revni tako ali tako ne zanimajo. Poleg tega morda pravilno ugotavljajo (so ugotovili), da je vsak sam odgovoren za svojo blaginjo, in pozabljajo, da je še najbolj njim v prid (največ lahko izgubijo), da vlada v družbi mir. Sedaj

Če se politik zadovoljno smeje, medtem ko mu očitajo plagiatorstvo, sprenevedanje, krajo ali podkupovanje, je to signal, da se lahko tako počutimo vsi.

79

ko srednji razred vse teže opravlja vlogo socialnega korektorja v družbi, se napetosti povečujejo. Občutek ljudi, da bo zdaj zdaj počilo, dobiva vse večjo težo. Kot bi kolegica lepo rekla: »Bogati so pripravljene plačati socialni mir.« Toda zakaj nimamo tega občutka, da bi želeli karkoli plačati? Zato ker nihče ne plača na lepe oči. Plačamo za tisto, česar nimamo, in/ali takrat, ko moramo. Dokler bodo imeli bogati socialni mir, ne bodo plačali prav ničesar. Torej bo za korenite spremembe, tiste, ki bodo povzročile spremembo paradigme, nujno potreben nemir.

Kakšno vlogo ima v vsem tem posameznik? Če upoštevamo njegov vpliv na družbo, je neznaten. Posameznika je zato najbolje obravnavati kot subjekt, ki ima največji vpliv nase. Vsota teh vplivov, delujočih v isti smeri, pa lahko nekoč povzroči družbeno spremembo. Dramatične družbene spremembe so bile vedno seštevek sprememb pri posameznikih, podprt z nekom ali nečim, kar je imelo na te spremembe multiplikativni učinek. Izživ enačbe je v tem, da posameznik nikoli ne ve, koliko je v resnici podobno mislečih in kakšen je njegov prispevek k rezultatu. Zato tudi ne ve, kdaj bo napočil čas, ko bo rezultat tak, da se bodo zgodile družbene spremembe. Tega seveda ne ve nihče, niti tisti, ki se sprememb bojijo. Da bi se znebili pasivnosti in ždenja v nemoči, je treba izpolniti nekatere pogoje.

Sprejeti okoliščine kot informacijo in ne kot usodo. Ljudje smo z vidika samopomembnosti prepričani, da so za naše težave ali nezadovoljstvo krivi drugi ljudje ali okoliščine. Posledica tega destruktivnega prepričanja je, da ostajamo pasivni ali se obnašamo na način, ki je težave povzročil. Sami seveda ne vidimo povezave med svojim vedenjem in svojim počutjem. Stvari pač počnemo, kot smo navajeni, in ne razumemo, da so se vmes morda spremenile okoliščine, zato s starimi vzorci nismo več uspešni. Za spremembo počutja je treba spremeniti vedenje.

Še slabša strategija je upati, da bo bolje. Upati, da bo bolje, pomeni zanikati svoje sposobnosti in priznati nemoč. Dokler obstajajo načini in volja, je treba načrtovati aktivnosti, vedenje, obnašanje, s katerim bomo dosegli cilj. Ko naredimo vse, kar je v naši moči, se

lahko naslonimo na upanje. Nič prej. Težavo vidim v tem, ker je veliko ljudi tako obupanih, pasivnih in apatičnih, da so prepričani, da so že storili, kar je v njihovi moči, in sedaj le še upajo. Zato je videti družba tako statična, nemočna in kot vdana v usodo.

V naši družbi je kritična masa posameznikov, intelektualcev, pesnikov in pisateljev, ki se zavedajo resnosti razmer, za zdaj še premajhna, da bi lahko generirali resne družbene spremembe kot konec tridesetih ali konec osemdesetih let prejšnjega stoletja. Večina ljudi ponovno ždi v negotovosti in nezaupanju ter čaka. Marsikdo meni, da se čaka preveč, da je že zdavnaj napočil čas za spremembe, toda če bi bilo to res, bi se te že zgodile. Zahodna družba je za zdaj še sposobna ohranjati labilno ravnovesje med bogastvom in revščino. Ko bo asimetrija narasla do kritične mase, v kateri revni dobesedno ne bodo imeli kaj izgubiti (LAKOTA), se bo začel prehod.

Nekateri so prepričani, da so resne težave že na obzorju, drugi občutijo, da so že tu. Sam sem prepričan, da smo ne le posamezniki, ampak tudi narod temeljne ali strateške spremembe sposobni izpeljati le takrat, kadar nam že pošteno teče voda v grlo in drugega izhoda niti nimamo. Do takrat imamo na zalogi množico opravičil – izgovorov, ki

seveda utemeljujejo in razlagajo nesposobnost preletiti svoje zamisli in nezadovoljstvo v kakovostnejše, a navadno tudi zahtevnejše vedenje. Ljudje skratka radi počnemo neumnosti, tudi na za nas zelo pomembnih področjih, vse do takrat, ko nam razmere tega ne omogočajo več. Poglejmo na primer svoje zdravje. Večina nas je že načrtovala spremembe v zvezi z bolj zdravim prehrano, bolj zdravim načinom življenja, rekreacijo in podobno. Večina teh želja in načrtov bo ostala neuresničena. Marsikdo bo spremembo k zdravju naredil (če jo bo), šele ko ga bo k temu prisilila bolezen ali kaka druga neprijetna okoliščina, ki je ne bo mogel več spregledovati kot lahko kakšen kilogram preveč. Podobno je v politiki.

Mantra večine »resnih« politikov je, da v politiki ni prijateljev, da so le interesi, kar pomeni, da ljudem ne moreš ali celo ne smeš zaupati. »Resni« politiki vlagajo neznanske količine energije, da bi med vrsticami prebrali namene druge strani in da bi ob enem seveda čim bolj zbrisali ali postavili v meglo svoja lastna prepričanja. Tako je kampak naslednjič najlažje povleči iz rokava novo stališče do tega ali onega izziva. Ljudje nočejo zaostajati. Prepričani so, da je to model uspešnega človeka. Če se politik zadovoljno smeje, medtem ko mu očitajo plagiatorstvo, spreneveda-

nje, krajo ali podkupovanje, je to signal, da se lahko tako počutimo vsi. Zmeda, ki pri tem nastane, je sprva dobrodošla, saj se zmanjša specifična odgovornost politikov, kajti sedaj med njimi in ljudstvom ni razlik. Vsi smo enaki. Nekaj časa tako gre, toda ko je barabij preveč, sistem tega preprosto ne more očistiti. Takrat je napetosti preveč in ljudje začnemo delati napake. Politiki jih delajo, menedžerji in preprosti ljudje. Ne verjamemo več drug drugemu in smo hkrati prepričani, da bi moral kdo drug kaj spremeniti. Zaupanja ni, a se ga hkrati tudi bojimo. Strah nas je, da ga ne bi kdo zlorabil.

Kje se skriva odgovor? V učinkovitem upravljanju zaupanja. Življenje je tako kompleksno, da brez zaupanja danes ne moremo preživeti. Zaupanja je v naši okolici bistveno več, kot smo si pripravljene priznati. Vedno, ko se usedemo v avto, bolj ali manj zaupamo vsem voznikom, da bodo vozili po svoji strani in nanje ne bomo naleteli tam, kjer je nevarno. Zaupamo natakarkarju, da ni pljunil v mineštro, medicinski sestri, da je prav odmerila zdravilo. Ne zaupamo na ljudem, s katerimi se pogosto srečujemo, z njimi delamo ali živimo pod isto streho, morda pa jih celo izvolimo, da bi uveljavljali naše interese. Ne zaupamo jim, ker pogosto ne zaupamo niti sebi. Občutki, da se lahko zaneseš nase, da si mož beseda, pa naj stane, kar hoče, da svojega mnenja ne boš spreminjal v skladu z vsakokratnimi parcialnimi interesi, so davno pozabljeni občutki, ki jih posameznik, ki želi biti uspešen v tem svetu, hočeš nočeš mora izbrskati in najti v sebi. Je pa seveda to bistveno težje kot se zgolj pritoževati, da zaupanja v tem svetu ni. Opolnomočen in suveren posameznik zna prevzeti odgovornost do sebe in do okolja. Ne pomiluje se in hkrati ni ne grob ne aroganten do sebe in drugih. Opolnomočen posameznik si zaupa! Razpravljati o pozitivnem zaupanju pomeni razpravljati o vrednotah. Vrednote niso floskula. Vrednote so čisti vrelec energije. Kar počnemo v skladu z vrednotami, nam energijo, ki jo vlagamo, večkrat bogato povrne.

Potem lahko gremo in si vzamemo delo, gremo in si izvolimo politike, gremo in postavimo pravno državo, gremo in delamo pošteno. Samo ne predaleč! ✕

Roman Jerala: Zakaj znanost?

Prav v vseh razvitih državah na svetu največji del financiranja znanosti prihaja iz javnih sredstev. Zgodbe o pomembnih odkritjih, ki jih v predalih skriva vojska ali korporacije, ostajajo le urbani miti. Brez javno financirane znanosti bi se napredek tehnologije hitro ustavil.

Tehnologija bolj kot marsikaj drugega določa naše življenje. Je neločljiva sopotnica razvoja človeštva že od začetkov civilizacije. Tehnologija je odločilno vplivala na prevlado Makedoncev Aleksandra Velikega z njegovimi falangami, Mezopotamcev s tehnologijo namakanja, Portugalcev s karavelami ali Angležev z industrijsko revolucijo. Razsvetljenje je z razlaganjem naravnih pojavov sprožilo industrijsko revolucijo. Prav iz tega obdobja je spoznanje, da je znanost kot generator ekonomske uspešnosti tako pomembna, da se je pojavila potreba po profesionalizaciji znanosti. Prve institucije, ki so načrtno skrbele za financiranje znanstvenikov, so bile na primer Royal Society v Veliki Britaniji (od 1660), Académie des Sciences v Franciji (1666), Kaiserliche Akademie der Wissenschaften (1847), ki so jih ustanovili in financirali razsvetljeni vladarji, pozneje je to vlogo prevzela država. Razlog za takšno mecenstvo je bila predvsem želja po poglobljenem razumevanju narave, pa tudi koristi, ki so izhajale iz razvoja tehnologije na podlagi znanstvenih odkritij. Omenimo samo npr. botanike v britanskih Kew Gardens, ki so s proučevanjem rastlin omogočili nastanek plantaž kavčukovcev po vsem svetu. Narava se je kazala kot pomembno področje, ki ga je treba osvojiti, podobno, kot so se osvajala ozemlja. Takrat so se poklicni znanstveniki prvič pojavili kot vzporednica univerzitetnim profesorjem,

Dr. Roman Jerala, biokemik, znanstveni svetnik in vodja laboratorija za biotehnologijo na Kemijskem inštitutu v Ljubljani, predavatelj na Fakulteti za kemijo in kemijsko tehnologijo.

Pri ocenjevanju znanstvene dejavnosti se pogosto uporabljajo bližnjice, kot so štetje citatov, enačenje kakovosti dela z ugledom institucije, iz katere izhaja raziskovalec, ali revije, v katerih objavlja.

82

ki so bili varuhi in tudi ustvarjalci znanja v stoletjih pred tem. Takšni načini financiranja so omogočili, da so znanstveniki izhajali iz ne samo premožnih slojev, ampak tudi od drugod. Najkrajši predlog za financiranje raziskav v zgodovini je pripravil nemški kemik Warburg, ki je preprosto zapisal: »Potrebujem 10.000 (deset tisoč) mark, Warburg.« Čeprav je bila to takrat kar zajetna vsota denarja, jo je zaradi svojega ugleda tudi dobil, in sicer od Družbe cesarja Viljema (Kaiser Wilhelm Gesellschaft), predhodnice Družbe Maxa Plancka (Max Planck Gesellschaft), nekaj let prej, preden je dobil Nobelovo nagrado. Pomemben dejavnik pri uveljavitvi posebne vloge znanosti je bila aktivnost znanstvenikov med drugo svetovno vojno, v kateri so tehnološke izboljšave – od raket, radarja, atomske bombe pa do antibiotikov in zdravil proti malariji – pomembno prispevale k poteku vojne in zmagi zaveznikov. V ZDA so šele v petdesetih letih prejšnjega stoletja nastale ustanove, ki danes podpirajo znanstveni razvoj, kot so National Science Foundation in nacionalni inštituti za zdravje. Posledica tega je bila, da so se pojavili znanstveniki, ki so se ukvarjali samo z raziskavami, saj so spoznali izjemen potencial te dejavnosti, katere razvoj je v zadnjih desetletjih vedno hitrejši.

V zgodovini se je kot zelo uspešna izkazala svoboda raziskovanja. Po tem načelu znanstvene dejavnosti znanstveniki sami predlagajo smeri raziskav, ki se jim zdijo najbolj obetavne. Ker za raziskave niso na voljo neomejena sredstva, je predloge treba nekako ovrednotiti. Sedanji model ocenjevanja znanstvenega dela, pa tudi objav, je že utesnjujoč in počasi zavira napredek znanosti. Ker je znanost vedno bolj kompleksna, so za to, da znanstveni vajenci dosežejo meje znanega, potrebna dolga leta izobraževanja. Za presojo znanstvenih rezultatov so primerno usposobljeni edinole drugi znanstveniki, kar imenujemo ocena dela s strani kolegov oz. angleško »peer review«. Slabost tega postopka je, da zahteva poglobljen in neobremenjen pristop. Dandanes, ko smo vsi preobremenjeni z delom in informacijami, je težko dobro opravljati to delo, zato se pogosto uporabljajo bližnjice, kot so štetje citatov, enačenje kakovosti dela z ugledom institucije, iz kate-

re izhaja raziskovalec, ali revije, v katerih objavlja.

Znanstvena dejavnost je danes za nepoznavalce zagotovo nenavadna mešanica »socializma« in najbolj ostre konkurence v svetovnem merilu. Znanstveni dosežki so skoraj brez izjeme javno dostopni celotnemu svetu in raziskovalci celo tekmujejo, kdo bo svoja odkritja prej predstavil javnosti, marsikdaj gre dobesedno za dneve. Po drugi strani pa je vsak znanstvenik, če to želi ali ne, v tekmi z vsemi znanstveniki na svetu na svojem področju. Znanstvene objave so javne, javno pa je v veliki meri tudi financiranje znanosti. Prav v vseh razvitih državah na svetu največji del financiranja znanosti prihaja iz javnih sredstev. Zgodbe o pomembnih odkritjih, ki jih v predalih skriva vojska ali korporacije, ostajajo le urbani miti. Brez javno financirane znanosti bi se napredek tehnologije hitro ustavil.

Javnost znanstvenih odkritij je najboljši model za napredek, ker je le tako mogoče nadaljnje delo na podlagi idej in odkritij drugih znanstvenikov, tudi s popolnoma različnih področij. Newtonova izjava, da je videl dlje, ker je stal na ramenih velikanov, danes drži še precej bolj kot takrat. Da se je pred stoletji razširila ideja ali tehnologija, je trajalo desetletja, že zaradi komunikacijskih ovir pri prenosu znanja. Dandanes lahko dobimo s pomočjo informacijsko-komunikacijskih tehnologij širok pregled nad dosežki v celotnem svetu. Obseg je res fascinanten, vsak teden izide več kot 20.000 novih člankov. Samo ena od več kot 300 revij s področja biokemije, *Journal of Biological Chemistry*, objavi na leto več kot 45.000 strani. Prost pretok znanja ovirajo precej drage naročnine na znanstvene revije, ki jih je več 10.000, in le redke univerze na svetu si lahko privoščijo naročnino na vse. Zato je toliko bolj pomembno, da največje znanstvene agencije podpirajo odprto publiciranje. Zakaj financirati znanost iz javnih sredstev in podpirati njeno prelivanje po vsem svetu, namesto da bi države ali korporacije odkritja obdržala zase?

Tehnologija je danes postala premična tarča: nobena prednost ni trajna in treba je ostati na konici razvoja, če želiš ostati v igri in zaje-
mati najvišjo dodano vrednost. Tudi države z najbolj ortodoksnim

kapitalizmom vlagajo svoja sredstva v znanost. Danes se moč državi meri z njihovo ekonomsko močjo, ki je podprta s tehnologijo. Slednja je postala najmočnejše orožje, in to ne samo neposredno za podporo vojaške tehnologije. V nacionalnih programih ZDA lahko najdemo podporo javnemu financiranju perspektivnih smeri, kot sta nanotehnologija ali sintezna biologija. V visoki tehnologiji je po eni strani pomembno ves čas razvijati novosti, po drugi strani pa je izjemnega pomena, kdo bo prvi zasedel novo področje, kjer lahko postavi visoke ovire za vstop drugih in mu lahko začetna prednost omogoči vsaj začasni monopol, kot se je to zgodilo z Microsoftom in Googlom. Seveda strategija za tehnološki napredek vključuje razvoj temeljne znanosti, izobraževanje kadrov, prenos tehnologije in celotne verige, ki ji sledi.

Kakšne so možnosti malih držav, ki ne zmorejo niti po finančnih niti po človeških virih tekmovati z največjimi? Naivni pogled pove, da je za male države najbolj preprosto, da bi samo zajemale iz skupne skled znanstvenih odkritij, da bi obšle patente in jih pretvarjale v industrijske produkte.

Prav to, da je znanost javna, je najpomembnejša priložnost majhnih držav, ker nam omogoča, da v izbranih segmentih, ki ne zahtevajo takšnih vlaganj, dosežemo preboje, ki jim bo pametna država sledila s podporno kadrovske politiko ter možnostmi za izkoriščanje in nadaljnji razvoj inovacij. Znanost pomeni možnost za preboj s spodnjih ravni prehranjevalne verige, kjer vlada konkurenca med lačnimi in bosimi, v višja nadstropja z bolj bogato obloženo mizo. Nobena od razvijajočih se držav ne vidi svoje perspektive v trajni ceneni delovni sili, ampak si vse želijo večje dodane vrednosti. Zato je dandanes rast kitajskih ali singapurskih vlaganj v znanost med najvišjimi na svetu. V zadnjih desetih letih so kitajske investicije v raziskave in razvoj zrasle za desetkrat, na 135 milijard dolarjev leta 2011. Kaže, da se bo v prihodnosti uspešnost družb merila na podlagi njihovih sposobnosti, da izkoristijo svoj intelektualni potencial.

Kako se je spremenila vloga znanstvenikov? Kljub vodilni vlogi tehnologije pri zagotavljanju blaginje držav so levji delež dobičkov pobra-

li upravljavci in ne tisti, ki so razvili tehnologijo. Znanstveniki so postali najemna delovna sila, znanost in kreativnost pa naravni vir, ki ga je mogoče izkoriščati. Zanimivo je, da to ne velja od nekdaj, ampak se je proces prevlade upravljavcev uveljavil šele sredi prejšnjega stoletja, ko so se razvili poslovni modeli z deljenim lastništvom prek različnih skladov in delnic. V zadnjih letih smo bili priče, kako je upravljanje finančnega kapitala brez primerljivega tehnološkega ozadja vodilo v največjo krizo v zadnjem stoletju. Znanost je otrok razsvetljenstva in naivno bi pričakovali, da bodo znanstvena načela danes splošno sprejeta. Znanost je po eni strani zbirka dejstev in spoznanj, še bolj pa metoda – iskanje vzrokov in posledic, zanikanje dogem. Sposobnost znanosti, da korenito spremeni svoje temeljne poglede na predmet svoje dejavnosti, če tako kažejo znanstveni dokazi, je značilnost, ki je na drugih področjih, kot so politika, kultura ali religija, ne najdemo prav pogosto. Predvsem široka dostopnost do znanja je danes nepogrešljiva za znanstveno dejavnost, vendar kaže, da se po vsem svetu najmanj tako hitro širijo praznoverje, urbani miti, dezinformacije, sovraštvo. Izkazalo se je, da naši kamenodobni instinkti težko sledijo napredku v misli in razumevanju narave. Vsak posameznik posebej mora prehoditi pot vsrkavanja znanja in tisočletnih človeških izkušenj. Ta pot od rojstva z gensko zasnovano, ki se ni spremenila od časov paleolitika, je dolgotrajna, za kar je človeštvo iznašlo izobrazbo in pisavo kot ključno intelektualno odkritje. Osnovnošolska in bolj ali manj univerzalna srednješolska izobrazba sta v velikem delu sveta standard, vendar ta ne zadošča, saj najdemo tudi vse več doktorjev znanosti, ki se prepustijo populizmu in niso nikoli prevzeli znanstvenih načel. Danes je skoraj nemogoče razumeti delovanje vse tehnologije, s katero smo obdani in jo lahko uporablja vsakdo, ne glede na to, ali razume njeno delovanje ali jo celo zavrača. Zagotovo bo v prihodnosti treba večji pomen pripisovati znanstveni metodi kot načinu razumevanja sveta kot pa povečevati kopičenje podatkov. Trendi zavračanja tehnologij, kot so na primer cepiva proti otroškim boleznim, zbuja skrb. Po svetu se krepi praznoverje, od manj škodljivih,

Odnos mentor-študent je lahko zelo produktiven, lahko pa generira tudi ozko usmerjenost in klike, če ni ustrezne dinamike in napredovanja po zaslugah.

kot so presnojedci, astrologi, homeopati, pa do bolj škodljivih fundamentalistov, kot so čajankarji in drugi prodajalci megle.

Nicholas Carr v svoji knjigi Plehkost (The shallows – what the internet is doing to our brains) postavlja tezo, da tehnologija komunikacij, kot je svetovni splet, pomembno spreminja način delovanja naših možganov. Znanstveniki so dokazali, da so možgani sposobni velikega prilagajanja, ne samo v mladosti, kot se je mislilo nedavno, ampak tudi pozneje. V raziskavi londonskih voznikov taksijev, ki so opravljali poklic več let, so odkrili povečan desni hipokampus, ki

je odgovoren za prostorski spomin. Možganske povezave se lahko prilagodijo tako na fizične poškodbe telesa, kot so npr. amputacije, kot tudi na ponavljanje istega vzorca dražljajev. Najbrž nas je veliko, ki se vse težje skoncentriramo na branje daljšega teksta (kot je ta?) in knjig, ker smo se navadili na iskanje drobcev informacij, ki so v hipu dostopne z Googlom. Izumi in pripomočki, kot so ura ali zemljevidi, ter njihova splošna razširjenost so pomembno in najbrž nepovratno oblikovali način delovanja družbe, da do neke mere postajamo replikatorji tehnologije. Carr meni, da smo priča velikemu

eksperimentu, ker nam svetovni splet zaradi intenzivnosti vidnih in zvočnih dražljajev ter interaktivno dostopne velike količine informacije takoj vzbudi pozornost, vendar nam jo prav tako hitro tudi preusmeri in razprši. Tako nam ostane malo časa za poglobljen razmislek, ki je bil sicer značilen za branje knjig. Ta poplava informacij vodi v plehkost razmišljanja in pomanjkanje vizij, po drugi strani pa nas sili v vedno večji obseg dela, ki se opravlja vedno manj kakovostno in vedno bolj površno.

Vse morda ni tako črno. Steven Pinker v svoji zadnji knjigi »Dobri angeli naše narave: zakaj se je

zmanjšalo nasilje« dokazuje, da smo priča trajnemu zniževanju nasilja v svetu, ki se nezadržno dogaja že nekaj tisočletij. Kljub temu da se morda zaradi poročanja medijev to ne zdi res, pa se obseg nasilja po vsem svetu zmanjšuje. Tudi v tem pogledu imamo ljudje še vedno paleolitsko gensko zasnovo, ta vključuje močne elemente nasilja, opazne pri otrocih, ki jih je treba za vsakega posameznika posebej socializirati.

Katere so danes najbolj kritične točke znanosti in kako se mora ta spremeniti?

Znanost je v precejšnji meri še vedno dedič gentlemanov, ki so poročali na srečanjih Royal Society. Danes vlogo takšnih poročil igrajo znanstvene revije. Zaradi vedno večje svetovne konkurence znanstvenikov je vse težje objavljati v najbolj uglednih revijah. Tako uredniki revij, na primer Nature in Science, odločajo o življenjskih usodah znanstvenikov, ki raziskavam posvečajo neverjetno energijo in čas. Zaradi kreativnosti delo znanstvenika navdaja z velikim zadovoljstvom, po drugi strani pa je to izjemno naporno, saj pogosto priznanje za odkritje dobi le prvi in v tekmi po prvenstvu ni časa za poglobljen razmislek in nadzor. Lahko bi rekli, da je znanost zelo potratna, saj v njej ni usklajenega delovanja, po drugi strani pa zaradi konkurence znanstveniki iz sebe (ali iz svojih sodelavcev) iztisnejo več. Temna plat tekmovalnosti je, da se danes vedno pogosteje v najuglednejših revijah objavljajo izsledki, ki se izkažejo za napačne ali neponovljive. To pogosto izjavljajo v farmacevtski industriji, ki poskuša na podlagi objavljenih rezultatov razviti nova zdravila. Zaradi izjemnega obsega znanstvene produkcije je danes zelo pomembno, kje objavimo izsledke, ker so le tako lahko deležni pozornosti, ki vse bolj postaja nadomestek za merilo kakovosti. Tega problema ne bo mogoče rešiti samo z izpostavljanjem nevestnih znanstvenikov, ampak samo s korenito spremembo načina znanstvenega publiciranja, kjer ne bo pomemben predvsem ugled revije, ampak kakovost vsakega posameznega dosežka posebej.

Nekateri modeli delovanja v znanosti se ohranjajo že več stoletij, kot na primer vajeniški model, kjer se študenti učijo znanosti pri

Trendi zavračanja tehnologij, kot so na primer cepiva proti otroškim boleznim, zbuja skrb. Po svetu se krepi praznoverje, od manj škodljivih, kot so presnojedci, astrologi, homeopati, pa do bolj škodljivih fundamentalistov, kot so čajankarji in drugi prodajalci megle.

84

svojih učiteljih in nadaljujejo tradicijo v naslednjih generacijah. Tak model prenaša izkušnje in način dela z mentorja na učence. Odnos mentor-študent je lahko zelo produktiven, lahko pa generira tudi ozko usmerjenost in klike, če ni ustrezne dinamike in napredovanja po zaslugah. Zato se vajeniški model v najbolj razvitih agencijah, kot sta NSF v ZDA in Research Council v Veliki Britaniji, poskuša nadomestiti ali vsaj dopolniti z izobraževalnim modelom, ki vključuje več interdisciplinarnosti in želi umestiti podiplomske študente kot posrednike med strokami.

Razvoj elektronike je prekosil pričakovanja največjih optimistov v napovedovanju razvoja tehnologije. To področje je pokazalo izjemno zmožnost premikanja meja, ko se razsežnosti elektronskih elementov približujejo naravnim mejam. Doslej smo večkrat preskočili v nove tehnologije, ko se je zdelo, da se bo rast ustavila. Za nekaj desetletij imamo morda še rezerve rasti, vendar bomo prej ali slej dosegli fizikalne meje snovi. Zato napovedi o tehnološki singularnosti kot točki, ko bo sposobnost strojev dosegla človeške sposobnosti in zato ne moremo napovedati, kaj bo temu sledilo, ostajajo v domeni fikcije. Analiza računalniških algoritmov nas uči, da problemi, ki rastejo eksponentno z obsegom zahtevnosti, niso rešljivi. Eksponentna rast ni v nobenem naravnem procesu vzdržna, vprašanje pa je, kaj se bo zgodilo, ko se bo rast tehnologije ustavila. Sedanja družba je kljub recesijskim ciklom utemeljena na rasti in morda je sedanja kriza že znamenje prihajajočih tehnoloških omejitev.

Vede o življenju so naslednja pomembna prelomnica tehnološkega razvoja. Organizmi so najbolj kompleksni objekti, kar jih poznamo. V zadnjih desetletjih je naše razumevanje delovanja življenjskih procesov izjemno napredovalo. Že več kot pol stoletja smo sposobni tudi načrtovano spreminjati genski program organizmov. Več kot desetletje poznamo celoten dedni zapis vedno večjega števila organizmov. Resnica pa je, da ne razumemo delovanja nobenega, niti najmanjšega organizma. Ne dvomim pa, da bomo to mejo prestopili že v naslednjem desetletju. Na voljo imamo orodja za sestavljanje velikih delov genoma, kar nam bo omogočilo korenite spremembe. Organizmi so

se razvili v milijardah let evolucije in vsak genom se je v nešteti korakih prilagodil na zahteve okolja, kar mu omogoči preživetje. Celice v nasprotju z digitalnim računalnikom delujejo kot analogni paralelni računalnik, v katerem obstajajo številne povezave med tisoči različnih molekul, ki lahko bolj ali manj pomembno vplivajo na delovanje. Za spreminjanje delovanja celic je precej bolj enostavno, če ga zastavimo podobno, kot bi programirali računalnik, tako da naši programi tečejo neodvisno od okolja, v katerem se dogajajo, podobno, kot tečejo programi na računalnikih različnih proizvajalcev.

Zakaj bi bilo lahko tako zanimivo ali pomembno, da bi znali uravnati delovanje celic? Celice lahko opišemo kot skoraj idealne tovarne, ki izdelujejo nanostroje. Ti se samodejno sestavijo in so sposobni izdelovati svoje kopije. Hočete še kaj več? Celice imunskega sistema lahko opišemo kot robote, ki patrujirajo po našem telesu ter iščejo pokvarjene ali sovražne celice in jih uničijo. Ne potrebujemo novih nanorobotov, samo prilagoditi moramo že obstoječe. Pravi čudež je, da tako zapleten stroj, kot je človeško telo, sploh deluje. Zato je za biološke inženirje najbolje, da poskušajo posneti najzanimivejše la-

stnosti bioloških tovarn, kot sta zmožnost podvajanja, učinkovita pretvorba snovi s pomočjo katalizatorjev, ali pa biološke sisteme prilagoditi, da bodo izdelovali po želji ali da bomo sestavne dele našega telesa, ki odpovejo, zamenjali z novimi. Zagotovo bo tak način produkcije na podlagi bioloških tovarn učinkovitejši in tudi bolj prijazen do okolja. Spodnjo mejo postavlja narava na subnanometrski ravni, zgornja meja pa je jasno določena z našim okoljem, ki že čuti posledice razvoja tehnologije. Znanost nam daje orodje, mi pa se moramo odločiti, kako ga bomo uporabljali. ✗

Ljubljana: Citypark / 01 541 17 30, podhod Plave lagune / 01 230 11 45, Mercator center / 01 518 74 18
Domžale: Mercator center / 01 724 41 50, Maribor: Europark / 02 320 59 15

Spletna trgovina: 1001dar.si

nastavek za dekantiranje Blade:
patentiran sistem vino učinkovito prezrači kar pri natakanju iz steklenice,
vrhunsko oblikovanje pa pritegne pozornost celotnega omizja
oblikovanje: DesignWright

Simon Kardum: Naravna nesreča

Razložite mi, s čim naj bodrim svojo ekipo? S tem, da nas čaka neizogibna smrt? S tem, da naj potrpijo? S tem, da nas bo ljubljanski župan pa že zagotovo rešil iz krempljev črnih boljšečev? Če ne on, kdo drug?! S tem, da naj gredo na ulice in demonstrirajo?

Naj uvodoma povem, da mi gre druga vladavina Ivana Janeza Janše tako zelo na živce, tako zelo na jetra in tako zelo na mali a, da bodo moje misli kar se da preudarne, dostojne in neprizadete. Da ne bi koga užalil in bi me po nemarnem doletela kakšna civilna tožba. To seveda še ne pomeni, da se bom cenzuriral ali kakorkoli drugače omejeval v razpredanju o avtoritarni, neumni, samovšečni, izključujoči in diletantski oblasti, ki nam trenutno kroji vsakdan. Z edinstvenim kreativnim popadkom, ki napoveduje dobo novega primitivizma. Osredotočil se bom na ustvarjalni sektor, na tisto sceno, v kateri se trenutno gibljem. Spregovoril pa bom tudi o širšem družbenem ozračju, ki ga določa.

ZNANOST, KULTURA IN PROSVETA, TO NAŠA BO OSVETA!

Zveni kot slaba šala, a ko pomislim na ugibanje o tem, kdo od kandidatov naj bi pred prevzemom druge Janševe vlade prevzel področje kulture, nikomur ni niti na misel padlo ime Žiga Turk. Logična izbira je bil Aleksander Zorn, zdaj adjutant omenjenega, pristojen za kulturo. Zaradi njegovih disidentskih zaslug za narod in zaradi učinkovitosti nadziranja in organiziranja državnih proslav, kar vse je izpričal kot član vladnega kabineta med letoma 2004–2008. Kot zdaj vemo, je bilo to obdobje eksperimentalnih predpriprav na nov, trajnejše naravnansko na oblast. Takrat je še samostojno ministrstvo za kulturo vodil Vasko Simoniti, zaradi svojih disidentskih zaslug za narod in zaradi nedvoumne pripadnosti republikanskim idejam (Zbor za republiko), in da ne pozabim, razumniškim idejam (Nova revija). Zakaj resetator Žiga Turk, trenutno ena najbolj zaželenih lovnih tarč v Sloveniji, na kulturnih stavnica in segal najvišje? Preprosto zato, ker koalicijska pogodba, ki je kot volilnega poraženca Ivana

Simon Kardum, direktor Centra urbane kulture Kino Šiška v Ljubljani, strateg kulturnih politik, kritik in publicist.

Tudi Turka čaka rezervirano delovno mesto v profesuri. Eni imajo res srečo. Je doktor tehniških znanosti. Je celo moj letnik in se priložnostno ukvarja z ontološkimi vprašanji. Bojda je hodil na poljansko gimnazijo. Nikoli srečal.

Janeza Janšo zavihtela na mesto predsednika vlade, niti na enem samcatem mestu ne omenja možnosti ukinitve samostojnega kulturnega resorja.

Pa smo se državljani očitno zmotili: v imenu vitke države smo na koncu dobili ministra Ministrstva za izo-

braževanje, znanost, kulturo in šport. Tako uradni naziv. V bistvu pa smo dobili superministra ministrstva za vse živo (in mrtvo), ki se ob že omenjenem spozna tudi na medije, film, knjigo, ljubitelje, vero in slovenski jezik. In še kaj bi se našlo. Le Slovenci po svetu ne. O po-

godbi, ki jo koalicijske stranke sistematično kršijo, le tole. Če je, kot omenjajo, nacionalni program za kulturo nekaj, kar nikogar ne zavezuje, potem je njihova nova zaveza (stara je vsebovala tudi etični kodeks) samo ničvreden papir. In če za področje kulture na državni rav-

ni ne premoremo v državnem zboru sprejetega strateškega dokumenta, potem je tudi njihova zaveza vredna manj kot mrtva črka na papirju. Da naključij ni, pa moram vseeno poudariti. Vasko Simoniti, ki se je po uspešnem ministrovanju vrnil na svoje rezervirano delovno mesto

Le besednjak so zamenjali. Namesto o permanentni revoluciji govorijo o permanentni sanaciji. V bistvu pa jih zanima le to, kako čim prej razgraditi sistem, kako čim prej zaposliti »naše«, kako čim prej centralizirati politične odločitve, kako čim prej privatizirati celotni javni sektor.

89

profesorja zgodovine, je, kot priča njegova biografija, doktoriral s temo Turški vpadi. In s tem na plano priklical Turke. Natančneje Turka. Žigo Turka. Naravno nesrečo. Ujmo, ki bo trajala naslednjih dvesto let. Res je, Simoniti je bil robat in skrajno nesramen možakar, a razen tega, da je blejski otok podaril Vatikanu, blejski grad pa Blejcem, mu kaj ekstremno hudega ne moremo očitati. Bil je klasičen primer stare, konservativne šole. Pravi angelček (no, peklenšček). Ni tvtal in ni blogal, a državnega proračuna, namenjenega kulturi, ni bistveno okrnil. Le premetal ga je po svojem okusu. V prid dediščine. Žiga Turk, predstavnik nove, neoliberalne šole, pod krinko zagotovanja pasu, počne nasprotno. Krčji proračun za kulturo. Kar počez. Ta bo naslednje leto s solidnih 200 milijonov evrov zmanjšan za 25 milijonov. V 2014 bo še slabše. Brez obrazložitve, brez vsebinskih prioritete, brez predhodnih analiz in strukturnih posledic. Horizontalno povezovanje primerljivih sektorjev na enem samem mestu, ki sem ga v imenu sinergičnih učinkov javno promoviral tudi sam, se je pokazalo za načrtno past. Turkova teza o močnejšem, združenem sektorju, pa za zgodovinsko laž. Svoj centralni položaj je izkoristil zgolj za to, da klesti po svojih. Je najuspešnejši med vsemi ministri. Mislim, da ga mora premier nemudoma nagraditi za vzorno razumevanje zniževanja javne porabe. Dokler ne bo prepozno. Naj ponazorim s svojim primerom: če sem pod Simonitim kot državni uradnik zdržal eno leto, bi pod Turkom zbežal na cesto, še preden bi ga dobro ugledal. Zlo deja.

STRICI SO MI PAVEDALI

Tudi Turka čaka rezervirano delovno mesto v profesuri. Eni imajo res srečo. Je doktor tehniških znanosti. Je celo moj letnik in se priložnostno ukvarja z ontološkimi vprašanji. Bojda je hodil na poljansko gimnazijo. Nikoli srečal. V osemdesetih je švercal računalnike. Nikoli videl. Bil je soustanovitelj Mojega mikra. Občasno prebiral. Ali je bil kdaj na Roški in ali je v devetdesetih počel kaj družbeno koristnega, naj si odgovori sam. S kulturo se nikoli ni ukvarjal. Niti kot občasn uporabnik ne. Kar prostodušno prizna, in takšno gesto spoštujem. Zdaj je tu, kjer je. Urbani desničar. Kulturnike obsoja nekultiviranosti, novinarje nevero-

dostojnosti, izobražence antiintelektualizma. Toliko o čudaški ontologiji.

Najbolj referenčno se zdi njegovo leto in pol dolgo ministrovanje (brez resorja), saj se je pod prvo Jj-vlado ukvarjal s spremljanjem realizacije dolgoročne strategije razvoja Republike Slovenije. Saj veste, tiste, ki nas je pripeljala na svetilnik sveta. V zadnjem času pa je postal tudi izvedenec za poplave, požare, potrese in padce meteoritov. Nekakšen beli mag, ki poskuša preprečiti konec sveta. Zato čez noč sklicuje »krizne koordinacije«, ki se jih praviloma ne udeleži, če pa se jih že, nanje obvezno izdatno zamudi. Krizni koordinator in krizni menedžer v eni osebi brez svoje vojske, teritorialne obrambe in civilne zaščite se ne sekira preveč, da je osamljen. Vse to ima njegov vodja in strankarski gospodar. Tudi gospodar države, če smo že pri tem.

Čeprav Žiga Turk stavi na ustvarjalnost, podjetnost in samozavest, teh pojmov nekako ne zna povezati. Ne pri znanosti, ne pri izobraževanju, kaj šele pri kulturi. Ne razume, da je kulturna industrija – po analizah Evropske unije – ena najbolj rastočih in stabilnih ekonomskih panog. Ne razume, da kulturni sektor ni le strošek za javno blagajno, nasprotno, je pomemben plačnik davkov in pomemben delodajalec. Ki med drugim skrbi za nepremično in premično premoženje v državni lasti in lasti občin. Tisti (tudi javni) subjekti, ki pogosto nastopajo na trgu, iz javnih blagajn dobijo celo manj, kot vanjo prispevajo. Da ne govorim o tem, o čemer se je pred leti razpisoval nerazumljeni Mičo Mrkaić, namreč o pozitivnih eksternalijah umetniške produkcije, ustvarjanja, izobraževanja, raziskovanja in kulturnega turizma. Ne, Turk ponavlja mantro o tem, da stanje ni rožnato. Da bodo prišli trije hudi strici iz Bruslja. Komaj čakam! Ne zaveda se niti tega, kar dokazujejo domala vse ekonomistične avtoritete v Evropi, da namreč radikalni rezi v plače javnih uslužbencev pomenijo bistveno manjšo potrošnjo posameznikov in gospodinjstev. Javni sektor v Sloveniji hrani približno četrtno prebivalstva neposredno, še bistveno več pa posredno. A tega mu po pravici povedano niti ni treba razumeti. Še dobro, da vse to zelo dobro razumejo Ivan Janez Janša, Janez Šušteršič, Senko Pličanič in Gregor Virant.

No, če sem skrajno nepristranski, je treba tej vladi čestitati vsaj za eno potezo: namreč za mehko upokojevanje. Vsaj nekaj. To, da se bodo nekatera delovna mesta vendarle sprostila za mlado generacijo. Pa še pri tej veseli novici obstaja drobna napaka. Namreč prepoved novih in nadomestnih zaposlitev. Zadrega. Bom poskusil še enkrat. Žigu Turku čestitam za dostojanstveno ravnanje ob odprtju Kulturnega središča vesoljskih tehnologij v Vitanju. Veličasten monument z veličastnim konceptom (edina dobra kulturna novica leta 2012) je prepustil slavnostno odpreti svoji predhodnici. Majdi širca. Ganljivo. Le njegov govor je bil tako bledečen in razvlečen, da mu še domačini niso hoteli ploskati. Pa še kakšen čivk je bilo slišati.

STANJE NI ROŽNATO

Da bi bralec laže razumel zdajšnje in bodoče stanje v kulturnem sektorju – se opravičujem, Evropa, se opravičujem, minister –, ustvarjalnem sektorju, naj orišem stanje na konkretnem primeru. Vzorčil bom Kino Šiška, kjer domujem v vlogi odgovornega, funkcionarja, direktorja. Center urbane kulture Kino Šiška je pred kratkim praznoval tretjo obletnico obstoja. Po pravno-organizacijski obliki je javni zavod, torej pravna oseba javnega prava ali še drugače – posredni proračunski uporabnik. Šiško je ustanovila Mestna občina Ljubljana z namenom kakovostne, pestre in čim bolj dostopne sodobne urbane ustvarjalnosti. Prirejamo koncerte, sodobne oblike uprizarjanja, intermedijske projekte, razstave, vrtime filme, organiziramo debate, delavnice, modne revije itd. Redno vzdržujemo hišo in z lastnimi sredstvi nakupujemo manjkajočo ali iztrošeno opremo. Povprečno se na leto v Šiški odvrti 250 dogodkov, ki jih obišče več kot 65.000 obiskovalcev iz Slovenije in tujine. Zasedenost prostorov je več kot 70-odstotna. Približno polovico sredstev za delovanje pridobimo iz javnih sredstev. Večino iz ljubljanskega proračuna, nekaj iz evropskih sredstev, zemanljivo malo pa iz državnih. Polovico sredstev pridobimo iz naslova izvajanja javne službe (blagajna) in tržnih dejavnosti (najemnine prostorov, gostinstvo, sponzorstva, donacije). Predlani smo poslovali pozitivno, lani negativno. Za letošnje leto še ne vem, pa naj se še tako

čudno sliši ta hip. Objektivne okoliščine nas namreč silijo v vsakodnevno krizno menedžeriranje. V Kinu Šiška nas je z mano vred zaposlenih devet. Netipičnih javnih uslužbencev, saj so vsi zaposleni vezani na moj petletni mandat. Smo edini tak primer v Sloveniji. Še vedno. Uresničili smo torej enega od postulatov sprememb, ki jih predvideva reforma trga dela. Prožnost zaposlitev. To je že res. A če sem pošten in sebičen, bolje, da je ne bi. V bistvu smo zaradi tega kaznovani.

Zaposleni za določeno čas za nestalnost zaposlitve niso nagrajeni. V primerjavi z zaposlenimi za nedoločen čas so v nepravilnem sistemu, ki ga je uzakonil Virantov plačni sistem ob vehementni asistenci sindikatov, v deprivilegiranem položaju. Eno sodelavko plačujemo iz lastnih prihodkov, saj tega, čeprav sistemiziranega delovnega mesta ustanoviteljica noče plačati iz proračuna. Tudi Ljubljana varčuje. Ob tem prek avtorskih in podjemnih pogodb posredno zaposlujemo še trideset zunanjih sodelavcev; če prištetem še študente in zunanje servise, pa je od našega delovnega pogona odvisnih vsaj še dvajset ljudi. Povprečna neto plača zaposlenih je bistveno nižja od 1000 evrov. Je to preveč? Dvakratno bolj smo obremenjeni kot v primerljivih javnih institucijah. Zaradi majhnega kolektiva, velikega obsega in kompleksnosti programa ter zaradi narave dela (deljen delovni čas, stalna dostopnost, celodnevni obratovalni čas, nadure, produkcije tujih koncertov ...). Navkljub vzornim odnosom z ustanoviteljico so za naše delovanje pomembne sistemske spremembe, ki jih na predlog vlade uzakonja državni zbor. Že Pahorjeva vlada, skrajno radikalno pa Janševa, je prepovedala vsakršno novo ali nadomestno zaposlovanje. Prepovedala je nagrajevanje uspešnosti in prepovedala je plezanje po karierni lestvici. Z znamenitim nezakonitim aprilskim sklepom je omejila sklepanje avtorskih in podjemnih pogodb. Z Zakonom o uravnoteženju javnih financ pa znižala osnovne plače za povprečno štiri odstotke in dodatno obdavčila študentsko delo za 11 odstotkov. Inflacija je v zadnjih treh letih pobrala še dodatnih šest odstotkov. In učink, ki jih zelo jasno čutimo od septembra?

Stanje ni rožnato. Zaradi klicanja hudiča in kataklizmičnih vladnih

Žiga Turk se je že potrudil. V letošnjem letu ni le zmanjšal sredstev za plače, zmanjšal je tudi materialne stroške. In to vsem, ne le javnim zavodom. Ukinil je sredstva za participacijo države pri tekočih evropskih projektih.

napovedi ter seveda zaradi rezanja plač, subvencij in socialnih transferjev je potrošnja v letu dni padla za 15 odstotkov, od septembra naprej pa se vrtila že okoli 30 odstotkov. Za toliko je padel promet od prodanih vstopnic in tolikšen je izpad iz gostinske dejavnosti. Rezervacije za komercialne dogodke so se prepolevile. Vse to pomeni, da so varčevalne ukrepe uporabniki (potrošniki) vzeli zares. Celotno preveč zares, pa čeprav je realnost grozna. Kupna moč je pač padla. In v krizi je tudi gospodarstvo. Vsaj v nečem se moramo strinjati z Ivanom. Zaradi pričakovanih posledic varčevanja smo na letni ravni v povprečju zmanjšali ceno koncertnih vstopnic za 15 odstotkov (ob tem, da so cene tujih bendov ostale na isti ravni!), določili prijaznejše cene uporabnikov in najemnin prostorov in razširili krog upravičencev za popuste pri vstopnicah. Vse to se dogaja ob povečanem številu dogodkov, istem številu obiskovalcev in prepoznavnem programu, ki po kakovosti ne zaostaja za prejšnjimi sezonami.

Trenutek torej ni rožnat. Imajo prav. In kaj nam obetajo? Žiga Turk se je že potrudil. V letošnjem letu ni le zmanjšal sredstev za plače, zmanjšal je tudi materialne stroške. In to vsem, ne le javnim zavodom. Izvajalcem javnih kulturnih programov in izvajalcem javnih kulturnih projektov. Ukinil je sredstva za participacijo države pri tekočih evropskih projektih. Ob tem vlada blefira, da bo zakrpal naslednji proračun predvsem iz tega naslova (na tih pa priznava, da ji v iztekajoči se finančni perspektivi iz bruseljske blagajne ne bo uspelo počrpati milijarde evrov!). 1500 samozaposlenih bo Turk spravil v kategorijo revnih, preostalih 1000 jih je že. Upal si je celo tako daleč, da je razveljavil že tekoče javne postopke, da nekaterih predvidenih sploh ni objavil, da je kršil vse razumne roke pri odločanju, da je odvezal del pokojnine zaslužnim umetnikom in da ne spoštuje pogodbenih obveznosti do prav posebnih izbrancev (primer umetnikov z nesrečnim imenom Janez Janša). Zakaj govorim o tem? Zato, ker kar polovica dogodkov v Kinu Šiška nastaja v obliki koprodukcij in podobnih partnerstev. Težka bo naslednja leta. Da bi bil še bolj dosleden, je Žaga napovedal zakonsko spremembo kulturnega zakonika v smer, o kateri si doslej v dvajsetletni zgodovini ni upal spre-

govoriti na glas še nihče od doslejšnjih desetih ministrice in ministrov. V smer arbitrarnih odločitev politike pri izvajanju javnih (morda še teh ne več) postopkov financiranja. Iz postopka odločanja bo izločil stroko. Diskrecijsko pravico pa že zdaj ima, ne vem, kaj se spreneveda. No, bodimo pošteni, stroka je na vladni ravni že izločena pri bistveno bolj usodnih vprašanjih.

PA TO ŠE NI VSE!

Kje pa, to niti približno še ni vse. Proračuna za leti 2013 in 2014 in spremljajoči zakon o izvrševanju proračuna bodo zagotovili še dodatne finančne, konceptualne in proceduralne neumnosti. Po nujnem postopku. Masa plač se bo v 2013 znižala za dodatnih 12,5 odstotka, v letu 2014 pa še za dodatnih pet odstotkov. Tako nekako, še sami ne vedo natančno. V bistvu ne vedo niti,

kako naprej, niti kako do konca letošnjega leta. Vedo le to, da delajo prav in v prid in ponos domovine. Za izvajanje ukrepov bodo v celoti odgovorni direktorji. Z nižanimi plačami, brez regresov in s prepolevljenimi nadomestili za potne stroške bomo lahko veseli, da bomo končno lahko v celoti prevzeli odgovornost izbire. Lahko bomo solidarni in vsem zaposlenim znižali plače linearno. Lahko pa bomo tudi maščevalni in bomo koga zbrisali na cesto. No, to bodo lahko počeli tisti, ki imajo že danes dovolj in preveč zaposlenih.

Pragmatično in gospodarno pa to početje ne bo preveč. Kajti vlada nam ne bo zagotovila kakšnega posebnega namenskega fonda za izplačilo odpravnin. Razen če enostransko ne odstopi od veljavnih kolektivnih pogodb in jih, podobno kot na Hrvaškem, vrže v smeti. Si to

upa? Brez skrbi. Upa si še mnogo več. Žigu Turku recimo naslednje leto, po novelaciji krovnega kulturnega zakona, sploh ne bo treba razpisovati projektnih razpisov ali objaviti novega štiriletnega programskega poziva. Lahko se odloči, da katero od institucij preprosto ukine. Kar je že storil s Centrom za sodobni ples. Zakaj ne bi poskusil še s Slovensko filharmonijo? Se še spomnite zgodbe okrog Berlinske filharmonije ob bankrotu nemške metropole?! Prav tako lahko katero od institucij spravi v agonijo ali na neobstoječi trg, kar mu je na primer že uspelo s filmskim centrom in agencijo za knjigo. Lahko ukine tudi razvide samozaposlenih in razvid novinarjev. Lahko pa se odloči tudi za popolno privatizacijo upravljanja in organiziranja kulturnih institucij. To bi bil prvi namig za še neobstoječo reformo. Drugi pa bi bil ta, da privatizira tudi

Če bomo molčali, jim bomo dali prav. Zahtevajmo njihov odstop! Uničimo drugo republiko in se zbudimo v tretji!

91

javno kulturno infrastrukturo. In jo proda. Vsaj državno. Odpustimo mu že vnaprej, saj ne ve niti tega, kaj se skriva za pojmom javni interes.

Pozorni bralci 64. in 65. člena predloga zakona o izvrševanju proračuna, na prvem mestu direktorice in direktorji javnih zavodov in ostalih javnih servisov, vemo tudi, kaj nas čaka v primeru, da bomo ob koncu letošnjega leta v rdečih številkah. Pa naj bo to en ali pa milijon evrov. Iz nerazumljive dikcije členov sicer ni čisto jasno, ali nam bo dopuščeno pripraviti sanacijski načrt in bomo v primeru, da polletna bilanca ne bo negativna, še lahko ostali na položaju in ne bomo krivdno razrešeni. V vsakem primeru pa bomo morali v integralni proračun vplačati globo iz lastnega žepa v višini 10.000 EUR. Jebemmu miša, ti so pa res izvorni. Še dekletoma iz Pussy Riot se v tistih jebelih gulagih v Sibiriji godi bolje. Vsaj za

jest pa za pit mata. Pa še računalniških frikov ni naokoli. Zato Šušteršiču predlagam, ker so pač politiki le politično in moralno, ne pa kazensko in odškodninsko odgovorni, da prazno proračunsko malho napolni tudi z globami državnih in občinskih uradnikov. Globa naj bo primerno višja, 20.000 EUR recimo. Država ali občina naj jo izterja na podlagi naslednjega kriterija: tistemu uradniku, ki mu ne bo uspelo stoodstotno realizirati proračunske postavke, ki je bila sprejeta v državnem zboru oz. na občinskem svetu in za katero je odgovoren oz. katere skrbnik je, naj nemudoma prekinejo delovno razmerje iz krivdnih razlogov. Splačalo se bo: v enem zamahu se bomo znebili rdečih direktorjev in lenih uradnikov.

In zdaj mi, prosim, razložite, s čim naj bodrim svojo ekipo? S tem, da nas čaka neizogibna smrt? S tem, da naj potrpijo? S tem, da nas bo ljubljanski župan pa že zagotovo

rešil iz krempljev črnih boljševikov? Če ne on, kdo drug?! S tem, da naj gredo na ulice in demonstrirajo? Same slabe tolažbe. Motiviram jih lahko (in sebe tudi) le s tem, da še naprej verjamemo v skupno zgodbo. S tem, da moramo biti inkluzivni in ne ekskluzivni. S tem, da moramo biti solidarni, saj je ogromno ljudi še precej bolj eksistenčno ogroženih. Tudi naši ustvarjalci. Tudi naši obiskovalci. Tudi naši partnerji. S tem, da moramo javno izražati svoja stališča in se povezovati s podobno mislečimi doma in v tujini. S tem, da moramo zahtevati svoj pravni prav. S tem, da moramo aktivno sodelovati pri pripravi nove, alternativne zakonodaje. S tem, da nas čaka težko delo pri izumljanju novih strategij boja in preživetja proti enoumnim in neumnim oblastnikom. Na primer umetniške zadruge. Na primer socialno podjetništvo. Na primer coworkingi. Na primer crowd fundingi. Preprosto,

ne smemo si dopustiti, da nas onemogočijo in prestrašijo že zaradi tega, ker naj bi bila naša usoda ključno povezana z javnim denarjem. Je in ni. Problem je le v tem, da je trenutno ta konkretni denar v njihovi lasti. Vsaj tako si domišljajo. Njihov načrt je namreč tako prozoren, da bolj ne bi mogel biti. Le besednjak so zamenjali. Namesto o permanentni revoluciji govorijo o permanentni sanaciji. V bistvu pa jih zanima le to, kako čim prej razgraditi sistem, kako čim prej zaposliti »naše«, kako čim prej centralizirati politične odločitve, kako čim prej privatizirati celotni javni sektor in kako čim prej deavtonomizirati za zdaj še razmeroma neodvisen sistem. Javni, nevladni in zasebni. Če bomo molčali, jim bomo dali prav. Zahtevajmo njihov odstop! Uničimo drugo republiko in se zbudimo v tretji! Žiga Turk, ti pa pejd nekam. V tujino recimo, kamor pošiljaš našo najbolj večšo mladež. ✕

Od jutra do jutri.

Vsak dan...

7/7

365*/L

* v letih poletnih olimpijskih iger 366

pizzeria
Foculus

Verjetno v Ljubljani, in to v Centru.

www.foculus.com

Andrej Rozman Roza: Kako iz lastnega dreka

Čeprav se je ob osamosvojitvi govorilo o velikih spremembah, se je poleg sistematičnega grabljenja nekoč skupne lastnine spremenilo samo tisto, kar se je moralo zaradi direktiv, ki smo jih dobili od svojih novih velikih bratov.

Ko je na volitvah zmagala Jankovičeva na hitro sestavljena stranka, je bila zanimiva reakcija starih strank. Dobil sem občutek, da so se ob prihodu množice političnih novincev v parlament prestrašile novega vetra, ki bi lahko razkril dobro varovane skrivnosti naše partitokracije, ki je uspešno nadomestila nekdanji enopartijski sistem. Levi in desni so od osamosvojitve naprej spretno in družno preprečevali razkrivanje in kaznovanje škandalov vse od nepokritih in nepovrnjenih bančnih kreditov, orožarske afere in uničevanja državnih podjetij pa do skupne sramote vseh starih strank pri izbri-su. Težko se je znebit občutka, da smo državljani Slovenije talci neločljivo prepletenih roparskih navez, ki so se politično obarvale predvsem navzven. Medtem ko so potihoma kradli našo prihodnost, so se na ves glas prepirali o drugorazrednih temah. Kar ne pomeni, da pri ideoloških sporih ne gre smrtno zares. Sploh zdaj, ko nam desna opcija uničuje civilizacijske temelje, da bi spremenila intelektualni profil naše družbe. A vse to ne bi bilo možno, če ne bi bil že na začetku naše demokracije prepričan nadzor, ki bi politiki onemogočal, da dela na hitro, na skrivaj in po domače.

Po osamosvojitvi me je najbolj presenetilo, kako so mnoge stvari tekle naprej enako kot prej. Večina nerazumnih samoumevnosti in grobih napadov na zdravo pamet, za katere sem bil prepričan, da so tipične za naš sprevrženi soci-

Andrej Rozman Roza, pesnik,
pisatelj, dramatik, igralec in
prevajalec

Tam, kjer ljudi zaposlujejo po partijski, prijateljski in sorodstveni liniji, gre za kombinacijo incestne in samozadovoljujoče se družbe, ki vsem poudarjanjem potrebe po večji rodnosti navkljub ne razume niti osnovnega namena spolnosti. Bojim se, da je to eden naših največjih problemov.

alizem, je ostala tudi v demokraciji. Za nekatere malenkosti, recimo nečloveško zgodnje začenjanje šolskega pouka, sem ugotovil, da so še dediščina naše prve rajne matere, Avstro-Ogrske. Za večino težav pa se zdi, da so naše nacionalne posebnosti. Nezainteresiranost dobro plačanih ljudi za delo, ki ga opravljajo, in strah pred čemerkoli novim sta vladala pri nas nekoč in vladata še danes. Požrtvovalnost in srčnost sta značilni za mnoge mlade, ki jih s časom preмага obup nad neučinkovitostjo in nevhvaležnostjo sistema, v katerega so ujeti. »Povej, če prideš, da ne boš čakal,« je tipičen stavek, ki ga slišim od zaposlenih v službah, ki imajo opravka z ljudmi. Sistem postane učinkovit šele takrat, ko gre za usluge svojim.

Ker smo si izbrili lastno državo z odcepitvijo od tujih izkoriščevalcev in v prepričanju, da smo Slovenci sposobni in učinkoviti ljudje, nam je vera v lastni rod položena že v zibko. Ker smo mlada, majhna in v marsičem ljubiteljsko ustvarjena nacionalna skupnost, marsičesa ne znamo, a si pomagamo z eno svojih najslabših značilnosti – papagajskim posnemanjem tujih vzorcev, ne da bi razumeli bistvo. Namesto da bi inštitucije iskale in zaposlovale najboljše strokovnjake, premnoge ščitijo predvsem položaje svojih vodilnih in njihovih podpornikov. Ker je v majhni državi manj prostora za konkurenco, neučinkovitost mnogih služb sploh ne pride na dan, saj doma nimajo primerjave. Za to, da je na svetu seks, se imamo za zahvalit dejstvu, da so že od nekdanjih organizmi za razvoj na vseh področjih potrebovali zdravo konkurenco različnih genov. Zato se vse živalske vrste zavedajo, da incest vodi v zmanjšanje imunskega sistema. Tam, kjer ljudi zaposlujejo po partijski, prijateljski in sorodstveni liniji, gre za kombinacijo incestne in samozadovoljujoče se družbe, ki vsem poudarjanjem potrebe po večji rodnosti navkljub ne razume niti osnovnega namena spolnosti. Bojim se, da je to eden naših največjih problemov.

Čeprav se je ob osamosvojitvi govorilo o velikih spremembah, se je poleg sistematičnega grabljenja nekoč skupne lastnine spremenilo samo tisto, kar se je moralo zaradi direktiv, ki smo jih dobili od svojih novih velikih bratov. Tako se je zgodilo, da se je od vsega najmanj

spremenilo tam, kjer je šlo za najbolj našo stvar, pri kulturi. Z izjemo obvezne obdavčitve, katere je bila v zatiralni Jugoslaviji oproščena, se Bruselj v našo kulturo ni vtikal. Zato se kljub temu, da se je pred osamosvojitvijo veliko govorilo o potrebi po spremembah na področju kulturne politike, po osamosvojitvi na tem področju ni spremenilo praktično nič. Država je kulturnike enako kot prej delila na redno zaposlene v javnih ustanovah, ki so jim pomagale tudi pri pridobitvi kadrovskega stanovanj, in nas, samozaposlene, ki nismo mogli dobiti niti kredita v banki. Ker smo bili po novem izenačeni z ostalimi obrtniki, so nas začeli daviti najprej z zmeraj višjimi prispevki, potem še z DDV-jem in z njim povezanimi stroški za računovodske storitve, tako da je večina mojih kolegov nenehno računala, koliko sme zaslužiti,

da jim ne bi šlo predobro. Čeprav smo dobili državo naroda, ki je do takrat s kulturo v svojem jeziku dokazoval svoj obstoj, je bila kultura ob osamosvojitvi zadnje, kar je naše politike zanimalo. Pa ne samo politike. Celo eden od pesnikov je ob razglasitvi samostojnosti vznesen od domoljubnih čustev izjavil, da bo nehal pisati, saj smo Slovenci svoje dosegli. In prav ta občutek, da smo svoje dosegli, je bil najslabše, kar se nam je lahko zgodilo. Še zdaj se pogosto zdi, da mora država umetnike vzdrževati predvsem zaradi minulih zaslug kulture za obstoj naroda in se povsem zaobide vprašanje, zakaj sodobna družba sploh potrebuje umetnost. O tem se ne govori, saj bi to omajalo trenutno že tako ali tako sesuto kulturno politiko, ki bi ohranjala vzorce iz nekih drugih časov. Če bi bilo drugače, potem film, ta naj-

plivnejša umetnost, ne bi bil pri nas tako podhranjen.

Umetnost, ki nas je v Avstro-Ogrski združevala in nam dajala narodno samozavest, se je v socialistični Jugoslaviji razvila do faze, ko se je iztrgala iz objema narodne romantike in se, čeprav še zmeraj financirana od države, osamosvojila. Nespodobno je postalo razmišljati, da je umetnost zavezana čemurkoli drugemu kot umetniku, ki jo ustvarja. Hkrati pa se je umetnost zmeraj bolj delila na subvencionirano in popularno. Tisto, ki je po mnenju strokovnjakov veljala za kvalitetno, je država financirala po inerciji. Ne zato, ker bi bila ne vem kako koristna, ampak da je ohranjala socialni mir med kulturniki. Državna kulturna politika, katere prednostna naloga je bila ves čas predvsem borba za Blejski otok, se je, ko je šlo za umetnost, ukvarjala samo

Tisto, česar me je najbolj strah, je ponovitev recepta za špansko državljansko vojno. Da bo v eni od kritičnih evropskih držav na volitvah zmagala alternativa, ki bo pomenila resno možnost vzpostavitve socialnega političnega sistema, zaradi česar bodo tiste sile, ki bi bile s tem prikrajšane za svoj profit, sprožile nacionalni konflikt.

s tisto umetnostjo, ki je bila po mnenju strokovnjakov upravičena do subvencij. Popularna umetnost si že po definiciji ni zaslužila subvencij in zato države ni zanimala. Strokovna javnost jo je zaničljivo odmisliła in nikogar ni zanimalo, kakšne posledice na kulturo, ki ni subvencionirana, ima naš majhni jezikovni trg. In vendar je prav popularna kultura tista, ki ustvarja pomemben del duha naroda, v katerem vsi živimo in dihamo posledice volitev, na katerih odločajo prav gledalci in poslušalci popularne kulturne ponudbe. Popularna kultura, ki je prepuščena zgolj trgu, pa je na majhnem jezikovnem prostoru, kot je naš, majhnemu dobičku primerno cenena. Da je nekaj narobe, če se kulturna politika prilagodi umetniški produkciji in od nje ne zahteva, da učinkovito skrbi za kulturne potre-

be širše družbe, najbolj zgovorno dokazuje dejstvo, da v vsej samostojnosti nismo posneli skoraj nobenega otroškega filma. Mogoče je res nespodobno, če se država vmešava v delo umetnikov. A nespodobno je tudi, če se umetniki ne zavedajo, da ima umetnost moč, da postane vest in zrcalo družbe in je kot taka soodgovorna za stanje duha, ki vlada v deželi. Heca je zdaj dokončno konec. Demokratske volitve jasno kažejo, v kakšnem narodu živimo. Svoje domačijske nasprotnike lahko zmerjamo in zaničujemo, kako nestrpni so do drugačnih oblik kulture. A v tem primeru bi bilo mogoče bolj zdravo, da se mi čim prej pobereмо kam drugam. Podeželska večina bo namreč ostala in bo še naprej ne samo podeželska, ampak tudi večina. Zato nas morajo volilni rezultati, ki kažejo na vse večjo

razdeljenost naše države na Ljubljano in ostalo Slovenijo, skrbet. Če hočemo ostati in živeti v vsaj potencialno bolj strpni državi, se moramo vsi, ki se ukvarjamo z oblikovanjem javnega mnenja in širjenjem pogleda na svet, zavedati svoje odgovornosti. Od tistih, ki vodijo oddajo Na zdravje, do filmarjev, ki morajo pripeljati čim več domačih filmov in nadaljevanj do ljudi in si po tej poti prizadevati za boljši svet. Vsi, ki jim je kaj do te države, se morajo zavedati, da če njeni prebivalci nimajo kvalitetne domače kulturne ponudbe, Slovenija nima smisla in bi bilo bolje, če bi ostali tam, kjer smo bili pred sto leti. Žal se bojim, da takih, ki jih zanima Slovenija, ni toliko, kot se zdi. Zmeraj bolj sem prepričan, da smo šli iz Jugoslavije iz ekonomskih razlogov. In da bomo iz istih razlogov šli še marsikam. Kako majhna je naša ve-

ra v lastno državo, dokazuje tudi malomaren odnos slovenske politike do enega od osnovnih elementov vsake države, svoje prestolnice. Razen dveh kipov generala Maistra na konju ni bilo po osamosvojitvi vloženega v Ljubljano dobesedno nič, kar bi ji dalo blišč glavnega mesta samostojne države.

Na Češkem se mi je zdelo prav nespodobno, s kako različnima hitrostma sta se po demokratizaciji razvijala Praga in Brno. Praga se je bleščala v podobi najuspešnejših evropskih prestolnic, ko je bilo v centru Brna še vse po starem zanemarjeno in umazano. Logika je bila očitna. Praga je bila izložbeno okno nove države, v katero so se zgrinjali turisti in poslovneži z vsega sveta, Brno le eno od mest. A se je skupaj s celotno državo počasi, a vztrajno razvijalo tudi Brno, ki je danes enako urejeno, prenovljeno in uspešno, kot je bila v začetku devetdesetih Praga.

Pri nas smo se po osamosvojitvi v prestolnici solidarno z ostalo Slovenijo še naprej pogrezali v prometni in urbanistični kaos. Nakar se je zgodil darvinistični čudež, ko je zaradi posledic prevelikega pohlepa enega pola naše politike po dominiranju nad mediji tudi naša prestolnica dobila podobo, kot ji gre. Tragično za vse državljane te države je le to, da se to ni zgodilo zaradi državniške modrosti, ampak napačne. Če pomislimo, da tudi prvih knjig, na katere smo tako ponosni, nismo založili sami, ampak nam jih je z nemškim denarjem omogočil nekdo, ki smo ga iz naših krajev izgnali, potem težko zanikamo, da imamo večjo srečo kot pamet. V tej luči je rešitev jasna. Počakati moramo, da nas milost usode tudi tokrat reši iz našega lastnega dreka.

Vprašanje je le, kaj vse se bo zgodilo do takrat. Tisto, česar me je najbolj strah, je ponovitev recepta za špansko državljansko vojno. Da bo v eni od kritičnih evropskih držav na volitvah zmagala alternativa, ki bo pomenila resno možnost vzpostavitve socialnega političnega sistema, zaradi česar bodo tiste sile, ki bi bile s tem prikrajšane za svoj profit, sprožile nacionalni konflikt. Da se v interesu bogatašev Slovenci ne bomo že spet poklali med sabo, nas lahko reši predvsem tisto, s čimer sta našo novo zgodovino začela že Linhart in Zois. Razsvetljenje. Da se sovražnik tega še kako dobro zaveda, je več kot očitno. X

Andrej E. Skubic:

Država, to sem jaz

Po stoletjih humanistične tradicije smo dobili novo definicijo smisla kulture in umetnosti, ki jo je podal informatik. Sam, kadar se že ravno ukvarjam s svojim poklicem, vidim stvar nekoliko drugače: kakor da družbi prispevam refleksijo in imaginacijo. Kulturo in umetnost razumem kot temelj semiotičnega sistema družbe. Na svetu ni človeške skupnosti – še tako zakotnega plemena ne –, ki ne bi gojila umetnosti in ji dajala v družbi posebno mesto.

Andrej E. Skubic je slovenski pisatelj in prevajalec, že za prvi roman Grenki med je dobil nagrado za najboljši prvenec in kresnika. Njegov Fužinski bluz so v ljubljanski Drami predelali v gledališko predstavo. Sledila sta romana Popkorn in Lahko. Z romanom Koliko boš moja? je spet osvojil kresnika in nagrado Prešernovega sklada.

Ko je leta 1987 izšla razvpita sedeminpetdeseta številka Nove revije, se je na razmeroma malo znano, ozkemu krogu bralstva namenjeno publikacijo odzval ves politični vrh. Sestankovali so vsi, od vodstva Zveze komunistov in SZDL-ja do Zveze borcev. Partija ni pametnih ljudi nikoli jemala zlahka. Zgolj ker si imel v lasti kako knjigo, si lahko bil zaprt (npr. Jančar), kaj šele zaradi pisanja (ne le člankov, kot v petdesetih letih Pučnik, celo pesmic, kot v šestdesetih letih Šalamun). Občasno je bilo treba prepovedati številko kakega časopisa (Mladine, Tribune). Profesorji so zaradi kritičnih misli leteli s fakultet. Partija je intelektualce jemala preklemansko resno. Od nekdaj se mi je zdelo fascinantno, kako je sam veliki ljubitelj streljanja Stalin osebno komuniciral z nekaterimi najbolj kritičnimi pisatelji, ki jim je bilo objavljane sicer prepovedano (npr. s Pasternakom, z Bulgakovom) – jih klical po telefonu, si z njimi dopisoval –, in gojil do njih spoštljiv odnos grozeče napetosti. Danes je družbeno ozračje precej drugačno. Janez Janša je že pred leti Slavoj Žižka malomarno odpravil kot »frustriranega filozofa«. Letos je univerzitetne profesorje označil za lenuhe, ki menda delajo le po štiri ure na teden. Potem ko se v času prejšnje vlade njegovo eks-

Ne, nič najslabšega iz časov avtoritarne vladavine ni v tej državi zares preseženega: le da je to najti na drugih koncih, kot po navadi trdijo tisti, ki najraje opozarjajo na to. Kaj bi na to rekla Rudi Šeligo in Jože Pučnik?

98

perimentalno zaveznitvo z Boškom Šrotom ni obneslo, se je nametil z mediji obračunati kar pavšalno: množično obeščanje dodatno obdavčiti, tako kot hrano za pse, nacionalni televiziji oklestiti proračun z znižanjem naročnine. Skupnost kulturnikov (to so tisti, ki so za časa socializma na primer pisali »pisateljsko ustavo« in demonstriali za njegovo osvoboditev) je označena kot prvovrsten primer družbenega parazitizma, ki brezdelno udobno živi od davkoplačevalskih žuljev in ki od poštenega delavca, kmeta ali obrtnika ne zasluži nič več kot posmeh. Demokracija, samooznanjeni »tednik slovenske pomladi«, je bila letošnjega avgusta popolnoma nedvoumna: »Paradigmski subvencionirani slovenski kulturnik je parazit, dvorni norec Foruma 21, smisel parazitiranja pa je denar, ki ga slovenska država namenja slovenski kulturi.«

Ne, slovenske politike danes mnenje intelektualcev, umetnikov, filozofov in znanstvenikov ne zanima več. Niti misliti ni, da bi recimo organizirala kak posvet z njimi; da bi predsednik vlade ali celo kulturni minister prebral kako knjigo, kot je to počela partija. Ne gre za odnos grozeče napetosti – gre za prezir in ignoriranje. Če ti gre edinole iz ključno za samega sebe ter za svoje, je to pač ceneje in učinkoviteje od polemike z nekom, ki ga je tako ali tako bralo bolj malo ljudi.

Ignorantski antiintelektualizem te vlade je nekaj, česar si še pred dvema letoma skorajda ne bi mogli zamisliti, in prav zato se je s tako lahkoto zavihtel na oblast. Strelja pa z vsemi topovi.

STIGMATIZACIJA

Pomembno orožje antiintelektualne miselnosti sta izogibanje vsebini za vsako ceno in napad z osebno diskreditacijo. Društvo slovenskih pisateljev in Slovenski center Pen sta bila po prvih glasovih protesta proti degradaciji kulturnega resorja nemudoma razglašena za leglo udbomafije. V Slovenskih novicah so se tako rekoč naslednji dan po kritičnem nastopu predsednika DSP Tauferja pojavili papirji, ki naj bi ga diskreditirali kot ovaduha Udbe, Boštjan M. Turk pa je v Reporterju z istimi obtožbami denunciral »pisateljsko dobesedno nepismenega« dvakratnega Sovretovega nagrajenca Marjana Strojana, pod ka-

terim menda slovenski Pen »lošči vse te nesnažne podobe in skrbi za permanentno produkcijo laži«.

V duhu stigmatizacije s parazitizmom brezdelnežev poteka tudi načrtovanje reforme plačevanja prispevkov samostojnim kulturnikom. Ti so najhujši primer parazitstva. Naj omenimo, da je v razvid samozaposlenih v kulturi vpisanih 2486 oseb, država pa plačuje prispevke 1514 osebam z dohodki pod minimalnim cenzusom (da mi ne bi kdo pripisal branjenja lastnih interesov: sam nisem bil nikoli med njimi). Nadnje se je bilo treba spraviti sistemsko: ministrstvo te ugodnosti ne vidi več kot podpiranje celotnega sistema kulture z vsemi podpornimi poklici, ki morajo delovati, da ta funkcionira, temveč kot nagrado najbolj vrhunskim (in hkrati slabo plačanim) posameznikom v zgolj nekaterih izbranih poklicih, ki so v zadnjih treh letih prejeli kako visoko nagrado. Preostali pa »... naj primejo motike v roke pa naj gredo delat. Potem pa naj protestirajo.« (Tipičen forumski komentar.)

Tako gledanje na kulturo najnazorneje razgrne izjava ministra Turka na odprtju letošnjega Boršnikovega srečanja: »Kultura h gospodarskemu okrevanju ne more dati davkov, prihodkov in denarja, lahko pa navduši s svojo energijo, ustvarjalnostjo, optimizmom ... ena kriza pa že ne bo ustavila ustvarjalnosti!« No, seveda je ne bo, ampak to se ne bo zgodilo zaradi ukrepov ministra, ki naj bi promoviral učinkovitost sektorja, temveč njim *navkljub*. Resorni minister je popolnoma brez zadrege razgalil velikansko ignoranco na način, ki je obenem užalil na tisoče tistih, ki mu iz dneva v dan »dajejo prihodke«. Če se omejim le na področje knjižne produkcije: slovenska knjiga samo z DDV-jem v proračun prinese okrog 17 (Preglova ocena »čez palec« izpred nekaj let) ali 10 (Rugljev podatek iz letošnjega leta) milijonov evrov. Po hitrem izračunu je zgolj Vojnovičev roman Čefurji raus!, ob katerem je bilo toliko vpitja in obtožb o političnosti, prinesel v proračun okoli 23 tisoč evrov DDV-ja. Že med samozaposlenimi kulturniki je dovolj zavezancev za DDV (sam sem bil pred leti, v proračun sem na leto »dal« takole čez palec dobrih dva tisoč evrov samo iz naslova DDV-ja), bistveno težji DDV-jevci pa so založbe, gledališča, galerije in številni

drugi kulturni zavodi in podjetja. Koliko davkov »h gospodarskemu okrevanju« prispevajo na primer kinematografi? Seveda so tudi vsi kulturniki – tako kot vsi drugi navadni smrtniki – zavezanci za dohodnino, ki od plačila za opravljeno delo plačujejo v proračun. No, minister Turk nam je vsem v obraz povedal, da lahko pač edinole »navdušimo s svojim optimizmom«. Bojim se, da bo ministra umetnost, ki danes nastaja, razočarala s pomanjkanjem navdušenja nad družbenim sistemom, ki ga promovira. Na peticijo ogorčenih kulturnikov, ki so za izjavo zahtevali ministrovo opravičilo, seveda ni bilo niti tvita. Po stoletjih humanistične tradicije smo torej dobili novo definicijo smisla kulture in umetnosti, ki jo je podal informatik. Sam, kadar se že ravno ukvarjam s svojim poklicem, vidim stvar nekoliko drugače: kakor da družbi prispevam refleksijo in imaginacijo. Kulturo in umetnost razumem kot temelj semiotičnega sistema družbe. Na svetu ni človeške skupnosti – še tako zakonatega plemena ne –, ki ne bi gojila umetnosti in ji dajala v družbi posebno mesto. Razumemo jo kot osmišljenje, razlago lastnega izkustva in življenja. Kdor jo degradira, učinkuje kakor nepojmljivo prazen, ogolel pohabljenec. Seveda ne govorim o tem, da bi moral proračun v kriznih časih zasipati kulturnike z neznanskimi količinami denarja; jasno je, da se investicije države zmanjšajo in se zaostri boj za preživetje. Govorim pa o tem, da je treba v teh časih še bolj kot kadarkoli sicer varovati avtonomijo in delovanje sistema, ne pa ga demontrirati in podržavljati. Pa se to počne?

Že kar nekam oddaljen se zdi čas, ko smo protestirali proti združevanju kulture, šolstva, znanosti in športa v en sam superresor in mislili, da nas ne bo mogoče preslišati. Takrat sem v intervjuju zatrdil, da nima kultura z drugimi tremi področji nič skupnega, kvečjemu mogoče s športom – kajti če je umetnost imaginacija duha, je šport imaginacija telesa. Danes pa kultura vendarle dobiva prav s šolstvom in z znanostjo nekaj pomembnega skupnega: vsa tri področja so se znašla na udaru antiintelektualcev na enak način. Braniti morajo, prvič, svoj ugled kot ustanove, ki so za družbo v vseh pogledih vitalne – intelektualno in finančno, in dru-

gič, braniti morajo tudi svojo avtonomijo. Ravno šport se je tukaj izkazal kot izjema, ki jo bo bolje odnesla, iz enega samega razloga – športniki so pač videti bolje z napsi Milka na kapah.

Predsednik vlade je medtem na Akademiji aktivnega državljanstva in podjetništva v Piranu mladim dušam položil na srce, v čem je torej bistvo preživljanja krize: »Ne greš več na dopust, izpustiš kakšno gledališče, ne greš na pivo.« (Morda je pozabil omeniti, da kupiš tudi manj vseh drugih izdelkov, in tako se kriza razrašča.) Prav to, da se je gledališče pri predsedniku vlade znašlo v istem miselnem okviru kot dopust in pivo, bi presenetilo kvečjemu kakega tujca; čeprav so recimo včasih stari Grki med gledanjem tragedij trepetali za usodo sebe in bogov, danes vsi vemo, da občinstvo trepeta le še za usodo nastopajočih v Kmetiji in Gostilni (ki išče šefa). Težava je v tem, da »izpustitev kakšnega gledališča«, kadar jo promovira predsednik vlade, ne pomeni le kakšnega evrčka manj za lene, prebogate igralce, temveč se to v vladnih ukrepih utelesi v demontaži nacionalnih intelektualnih in kulturnih ustanov; odpusčanju igralcev, scenografov, kostumografov, lektorjev, dramaturgov, ki naj »vzamejo motiko v roko in grejo delat«.

ETATIZACIJA

Kako ta politika razume javno in nacionalno, je predsednik vlade razložil že leta 2005 ob sprejemanju Grimsovega zakona, ko je oznanil, da če je nekaj javno (na primer nacionalna televizija), je torej državno. To pomeni, da je vse, kar sodi na področje javnega, skupnega dobrega, podrejeno državi. Socialistični sistem so ob prelomu osemdesetih let demontrirale civilne organizacije in česa takega jim zdaj, v demokraciji, ne smemo več dovoliti: treba jih je trdno postaviti na njihovo mesto. V njihovem imenu lahko odloča samo demokratično izvoljena (in kasneje v »gostilnah s tradicijo« dogovorjena) oblast.

Superministrstvo je ugotovilo, da različne agencije, ki so plod dolgotrajnih prizadevanj ustvarjalnih področij za avtonomijo, niso smotrne. Skupine vrhunskih strokovnjakov, ki so se z vso vsmo lotile racionalizacije in spodbujanja razvoja svojih področij, so v agenciji neracio-

Za vse življenje se lahko znajdeš uvrščen na črni seznam, ki ga budno vodijo mojstri straniščne propagande in kreativni sestavljavci dosjejev.

nalno daleč od mame, to je superministra. Ta sicer o svojem področju ne ve kaj prida – in kot rad sam pokaže, če ne drugače, prek Twitterja, je še tisto, kar ve, povečini bizarno –, bi pa to delal ceneje. Tako sta se na udaru znašla JAK in SFC.

Javna agencija za knjigo je, če se spomnimo, plod zamisli Rudija Šeliga, ustanovljena pa je bila v času ministrovanja Vaska Simonitija. To seveda, kot je povedal Turk, »ne pomeni, da je agencija sveta krava«; z njenim zakolom bi namreč veliko prihranili. Resda je zelo ekonomizirala delovanje na področju knjige, ga vsem sodelujočim znatno olajšala in se uspešno vpela v mednarodno okolje; pripravila je

podobe, kakršne zlepa ne bi zrasle na zelniku birokratov ministrstva, bi pa omogočale za državljane optimalen izkoristek vloženih sredstev – na primer prosto dostopnost subvencioniranih edicij prek spletnega portala znanstvenih in literarnih revij. Usoda JAK-a je kar nekaj časa visela v zraku. Skoraj presenetljivo je, da se je ministrstvo le uklonilo pritiskom strokovne javnosti in se sprijaznilo, da bo Slavka Pregla pripravilo k pameti z izstradanjem. Odpovedalo mu je financiranje stroškov in plač štirih od sedmih zaposlenih. Zaposleni naj nikar ne pričakujejo, da bodo za javno delo še plačani. Učinkovitost porabe javnih sredstev naj plača kdo drug – recimo zasebni mece-

ni! Mogoče proizvajalec čaja Teekanne, ki je velikodušen že do Tine Maze. Ministrstvu je pred mesecem dni končno uspelo: da bi rešil agencijo, se je dolgoletni urednik, založnik, predsednik društva pisateljev, žal pa tudi eden od soustanoviteljev zloglasnega Foruma 21, umaknil v pokoj. Morda bo poslej plovba nekoliko mirnejša.

Podobno je superminister videl tudi delovanje Slovenskega filmskega centra, a tu se je prava logika pokazala še odkriteje. Zavod za selekcijo in financiranje slovenske filmske produkcije, pridobivanje mednarodnih sredstev, negovanje mednarodnih kanalov, organiziranje Festivala slovenskega filma, vodenje producerskih pravic nekda-

njih državnih producentov, praktično za varovanje in izdajanje slovenske filmske dediščine in ustvarjanje novih del zapravi kar osem plač, minister pa ima pri tem zgolj to pravico, da nakazuje denar (seveda času primerno oklešččen). Pod njegovim osebnim pokroviteljstvom bi to nalogo gotovo učinkoviteje opravljala dva, trije. Poleg tega bi potem laže preverjal, kaj se pravzaprav financira. Kajti kaj vse filmarjem pade na pamet, če so prepuščeni sami sebi? Stvari, kot je mednarodna koprodukcija Ime mi je Janez Janša, zaradi katere je ministrstvo, ko bi moralo izpolniti že podpisane obveznosti, tako rekoč otrpnilo in začelo po besedah predstavnika ministrstva za odno-

Veliki vodja, da njegova svetloba bolj zažari, seveda potrebuje svojo antitezo, mogočnega, mračnega sovražnika, zaradi katerega moramo zanj nenehno trepetati. To ni spoštovan nasprotnik, temveč gnusni, prezira vredni lik, ki je kriv za vse hudo v življenju državljana.

se z javnostmi pripravljati »pravne podlage za diskrecijsko odločanje ministra ali izločanje projektov po njegovi volji«. Kakšno ozračje strahu vlada po javnih zavodih, kaže panični umik Vibe filma iz koprodukcije istega filma, ker so do direktorja Gregorja Pajića prišle govorice, da naj bi bil v filmu prika-

zan enosekundni homoseksualni spolni odnos, kar bi lahko občinstvo, ki je pač bolj preprosto, povežalo s samim predsednikom vlade. (Da, obstajale so »govorice ljudi, ki so posnetek videli«. Kdor je film zares videl, se lahko ob tej direktorjevi izjavi pač samo krohota.) Dalje: ministrstvo je moralo od žirije ne-

kega filmskega festivala eksplicitno zahtevati, naj pred vso javnostjo in gospodom ministrom pojasni, zakaj neki določeni film ni dobil nagrade za najboljši dokumentarec (konkretno: film režiserja Jožeta Možine o patru Opeki na Festivalu slovenskega filma). Da je najboljši, žirija ni sprevidela sama.

Toda Pajićev strah ni tisti strah, ki je prevzemal Pasternaka, ko je dobil osebni Stalinov telefonski klic, kaj si misli o Mandelstamovi aretaciji. To ni strah pred spopadom idej, to je strah za stolček. Pregl se je umaknil, da bi ohranil idejo; Pajić se raje odreče ustvarjalcem, da bi bil bolj vseh oblasti. In ministr-

Minister Turk nam je vsem v obraz povedal, da lahko pač edinole »navdušimo s svojim optimizmom«. Bojim se, da bo ministra umetnost, ki danes nastaja, razočarala s pomanjkanjem navdušenja nad družbenim sistemom, ki ga promovira.

stvo po lastni izjavi pripravlja ukrepe, da bo lahko minister sam presojal o moralni neoporečnosti strokovno odobrenih projektov! Torej – da, ne gre za tistih nekaj plač; gre za napad na avtonomijo. Ministrstvo ne more zaupati avtonomnim strokovnjakom. Do njih goji tisti plazilski refleksi: »Če je večje, skušaj zbežati, če je manjše, skušaj požreti.« Na razpisu za ravnatelj SNG Drama ne šteje podpora sveta zavoda in strokovnega sveta ustanove – če kandidat ni všeč glavam na ministrstvu. Vsa preoblikovanja ustanov naj potekajo po najmanj skrajšanem, če ne kar nujnem postopku. Strokovni javnosti nima smisla dajati več kot dva dni časa za pripravo pripomb, saj jih ministrstvo tako ali tako nima prav nobenega namena upoštevati. Minister je ob prvih oznanilih, da bi kazalo JAK ukiniti, izjavil nekaj v smislu, da ne razume, zakaj se akterji na knjižnem področju upirajo, upirali bi se lahko, če bi zmanjševal programska sredstva. Seveda jih tudi je zmanjšal, toda to je bilo v javnosti sprejeto z dosti večjim razumevanjem kot pa neposredni poskus odpravljanja avtonomije področja. Enako se dogaja ob združevanju najrazličnejših zavodov, ki se načrtuje brez vsakršnih analiz in dialoga z neposredno prizadetimi strokovnimi ustanovami: v en sam zavod naj bi se združili Zavod za šolstvo, Pedagoški inštitut, Šola za ravnatelje, Andragoški center Slovenije in Center za poklicno izobraževanje. Skoraj vsi protestirajo, da bodo tako izgubili strokovno avtonomijo in osredotočenost na svoje poslanstvo. Le zaradi ministrove obsedenosti s sekanjem fikusov? Kaj pa če se en fikus bolje spozna na eno stvar, drugi pa na drugo? Osebnost bi bil najbolj skeptičen do tistega šefa, ki ima namesto fikusa iPad. Učinkovitost raznih amorfnih »superinštitutov za razne zadeve« pa zadosti dobro ponazarja že lomastenje superministrskega superslona skozi množico trgovin s porcelanom. Dodatna značilnost varčevalnih reform je vsiljevanje politike v vse pore reformiranih ustanov. Eden pomembnih členov novele zakona o visokem šolstvu predvideva, da naj bi poslej vse člane sveta Nacionalne agencije za kakovost visokega šolstva imenovala politika, ne več akterji visokošolskega področja. Ne, nič več sami. Sekretar Rončević raz-

laga, da gre pravzaprav za depolitizacijo, saj je imela tudi vlada doslej dva povsem svoja predstavnika, zdaj pa nobenega več: vse člane bodo predlagali visokošolski akterji, vlada bo med njimi le *izbiral*. Odlično, se kdo še spomni vladnega imenovanja članov strokovnega sveta za splošno izobraževanje leta 2006? Tudi takrat je vlada samo *izbiral*, in sicer polovico članov na predlog obskurnega koprškega društva matematikov, fizikov in astronomov. Med njimi ni bilo nobenega matematika, fizika ali astronoma, bile pa so osebe dokaj znanega angažmaja (s katerim ni seveda samo po sebi nič narobe, zgovorna pa sta število in način izbire). V programskem svetu RTV Slovenija je bila politika političnega imenovanja skorajda celotnega programskega sveta uvedena že z Grimsovim zakonom in že takrat je marsikdo opozarjal, da če politiki enkrat uspe, da izrine civilno družbo, ji te težje ne bo vrnila nobena politična opcija več. In ji je ni. Kaj ne bo neka ... no, kaka fakulteta v Nakvis predlagala daleč več daleč boljših kandidatov kot kdorkoli drug? Vlada bo imela zvezane roke, preprosto *morala* jih bo imenovati.

Da, avtonomija. Težava je v tem, da si takega etatizma od tistega časa, ko se je socializem začel enkrat mehčati, skorajda nismo mogli več predstavljati. Predstavniki niso več izbrani, temveč imenovani. Z demokratsko izvoljeno večino v parlamentu ni šale: nagrajevala bi filme, *izbiral* knjige, ustanavljala medije (Planet TV), vodila vse ustanove, vstopila bo še v vašo spalnico in vam izbrala barvo zaves. Treba je le utišati in osmešiti bizarno bogate in delomrzne univerzitetne profesorje, kulturnike, znanstvenike in podobno intelektualno dekadenco. Kot ugotavlja Rončević, v. d. direktorja direktorata za visoko šolstvo na superministrstvu: »Slovenska pomlad je lahko močna le, če dela na sebi, če gradi lastno izobraževalno, kadrovsko in komunikacijsko infrastrukturo.« Ovira pri tem je, ker po javnih univerzah ni mogoče več odstreljevati profesorjev kot v partijskih časih. Lahko pa univerze izstradaš, da jih bodo odpuščale same, hkrati pa podpiraš ustanavljanje zasebnih.

VSEMOGOČNE FRAZE

Po svoje je tipično, kako se obenem s sistematično degradacijo intelek-

ta pojavljajo tudi drugi, že napol pozabljeni relikti. Se spomnite socialističnih public, magičnih fraz, ki odgovorijo na vsa vprašanja? Seveda, komu se ne bi kar nostalgčno kolcnilo ob tistih parolah iz naše mladosti, iz katerih smo se tako norčevali: *tekovine revolucije, bratstvo i jedinstvo naših naroda i narodnosti, delu čast in oblast, vsi ZA samoprisepevek; stabilizacija, samopravni odnosi med delovnimi ljudmi*. Frazе so prikladne, kajti če mantrо zadosti dolgo ponavljaš, preglasi vsako razmišljanje in osebek doseže stanje čiste blaženosti. Tako je učinkovala tista znamenita Orwellova iz Živalske farme: *štiri noge dobro, dve nogi slabo*. Le nekaj časa je trajalo in vserazlagajoče besede so se začele vračati. Iz časa prve Janševe vlade se že skoraj nostalgčno spominjamo tistih dveh učinkovitih smešnic, *sproščenosti in uravnoteženosti*. (Za nekatere nista bili tako smešni, nekateri novinarji in uredniki so leteli na cesto, drugi pa so bili izpostavljeni sistematičnim pritiskom in cenzuri.) Tu so seveda še *udbomafija, vrednote slovenske osamosvojitve, razdvajanje Slovencev*; in končno sta tu še dve, ki sta v mandatu sedanje vlade zasenčili vse druge: *strici iz ozadja* ter *varčevanje*. To sta izjemno učinkoviti beseda in besedna zveza, ki rešita vsako, še tako zapleteno misel: v pravem trenutku izvržeš eno od njiju, in vse težave so rešene. Nekdo ima drugačno mnenje? Seveda: strici iz ozadja. Profesorji hočejo plače? Ne bo šlo: varčevanje. Mogoče bolj skrb zbujujoč pa je drug pojav, ki spominja na čase pred letom osemdeset. Pojavlja se vzdušje kulta osebnosti, velikega voditelja. Človek, ki je pred leti, ko je bil obrambni minister te države, zatrjeval, da ni hudega, če vojaki pretepajo civilista, če je ta »policijski špicelj«; ki se na sodišču te države, ki vodi proti njemu sodni proces, noče uvesti na zatožno klop; ki izjavi, da je napaka, da so predsedniku države na proslavi ob dnevu državnosti dovolili govoriti; ta človek nedvomno pooseblja drznost, ki jo kaže občudovati. Veliki vodja, da njegova svetloba bolj zažari, seveda potrebuje svojo antitezo, mogočnega, mračnega sovražnika, zaradi katerega moramo zanj nenehno trepetati. To ni spoštovan nasprotnik, temveč gnusni, prezira vredni lik, ki je kriv za vse hudo v življenju državljana. Pri

Orwella je bil to Emmanuel Goldstein, okoli katerega so bili organizirani rituali rednega »dvominutnega sovraštva«. V starih časih jugoslovanskega socializma je bil to *notranji sovražnik*. Danes je ta nesrečnik »murgelski palček«, ob omembi katerega marsikdo začne v trenutku brizgati peno, spremlja pa ga še pestra družčina »stricev iz ozadja« nekoliko nižjega reda. Veliki vodja pa se ne opredeljuje le s svojim protipolom, temveč tudi s panegiriki. Ti so nujni. Najbolj presunljivega smo prebrali v enem od poletnih Reporterjev izpod peresa izrednega profesorja, doktorja Boštjana M. Turka, ki je kar naravnost oznanil, da je »Janez Janša ... največji Slovenec, kar jih je spoznala naša zgodovina«. S smrtno resnostjo je to še dodatno podkrepil: »V zadnjem tisočletju bi se lahko samo Primož Trubar po redu objektivne presoje uvrstil na podobno mesto. Vendar je bil Trubar prvi, Janez Janša pa edini, ki mu je uspelo ne samo vzpostaviti razmere, v katerih se je lahko sploh začelo razmišljati o slovenski samostojnosti, temveč to ideo tudi domisliti in jo z neverjetno organizacijsko sposobnostjo proti veliko večjemu sovražniku izpeljati ... Vse to v enem samem življenju.« Intelektualec? Brez dvoma, doktor. Prototip intelektualca, kakršnega si predstavlja ta vlada. Idealni kandidat za predsednika Nacionalne agencije za kakovost visokega šolstva? Prav gotovo. Ne, nič najslabšega iz časov avtoritarne vladavine ni v tej državi zares preseženega: le da je to najti na drugih koncih, kot po navadi trdijo tisti, ki najraje opozarjajo na to. Kaj bi na to rekla Rudi Šeligo in Jože Pučnik? Bi se uprla vsesplošnemu poneumljanju, degradaciji intelekta, kulture ter avtonomije civilne družbe? Ali pa bi bila tiho kot tisti pisatelj, ki ne podpisuje več skupinskih izjav, ker je to počenjal le takrat, »ko je bilo še nevarno«? Nenevarno ni niti danes: za vse življenje se lahko znajdeš uvrščen na črni seznam, ki ga budno vodijo mojstri straniščne propagande in kreativni sestavljavci dosjejev. Ampak kaj hočemo? Kot bi rekel superminister, ena kriza pa res ne sme ustaviti ustvarjalnosti. Tudi kriza pameti, temeljnega zaupanja in solidarnosti med družbenimi skupinami ne. Edino škoda za pamet, temeljno zaupanje in solidarnost. ✘

Branko Gradišnik:

Enotna teorija izkoriščevalskega polja

Če bi bil Hitler imel leta 1938 pod sabo samo dva milijona Nemcev, itak ne bi bil šel napadat Evrope, ampak bi se bil takoj posvetil uničevanju rodne mu Nemčije.

Pozvan sem bil, naj opredelim svoj pogled na sedanjo Slovenijo in njeno prihodnost.

Ta pogled v prihodnost je, pravijo, mogoč samo, če prej razumemo, kaj se je dogajalo v preteklosti. Tu ne gre za jezuitsko vrlino učenja na lastnih napakah, ki jo sicer postavlja za zgled Borut Pahor, pa tudi ne za simplicistično naziranje, češ da je vzročnost linearna in da je mogoče o prihodnosti uspešno vedeževati na temelju doumljene preteklosti in znane sedanjosti. Vsaj v Sloveniji zdaj že dobro vemo, da sedanjost nenehno menjuje preteklost, saj sebe doživlja ne kot plod zapletenih naključij, marveč kot zgodovinsko nujo. Kakor se sedanjost vzdiguje v višave ali tone v brezno, tako smo njeni jezdecji primorani, ko iščemo vzroke v preteklosti, racionalizirati, delati iz naključij nujo in iz neverjetnosti verjetnost. A ob tem pozabljamo, da bo tudi naša sedanjost nekoč preteklost in da bo o tem, kaj se v resnici dogaja danes, odločala šele nedogledna prihodnost – nedogledna, ker bo o njej odločala naslednja »poprihodnost«, itn. itn.! Kako torej sploh razumeti Zgodovino?

Na misel mi je prišla ob tem šala iz Titovega časa, kjer morajo nastopajoči na kvizu a la *Lepo je biti v naši domovini milijonar* odgovoriti na najtežje vprašanje, ki se glasi: »Kdo je bil Tito?« Prvi reče, da je to filmski lik: Tarzan da je imel šimpanza, ki mu je bilo ime Tito. Drugi reče, da so imeli Brazilci nekoč udaren napadalni trojček v nogometu: Didi, Vava in Tito. Tretji (po intenci

Branko Gradišnik, pisatelj, kolumnist in prevajalec. Od letos spet živi v Sloveniji.

Če naj tekstilna panoga, recimo, ne propade, mora ponujati vsako sezono novo modo. Enako je z upanjem – da ne propade, nam ga morajo vsako sezono ponuditi v novem kroju.

104

vica) pogodi pravo, ko se spomni: »A ni bil to neki politik iz dobe Savke Dabčević - Kučar?«

Vic je preobračal zgodovino, a preobračanje ni dovolj: kajti danes je pokopana tudi Savka Dabčević. Pokopan je celo Tuđman. Celó Sanader. Vsaj za zdaj kaže tako. Mimogrede: spleta se nam spremljati hrvaške medije, kajti potem ko je povodenj osamosvajanja in vključevanja v Evropo pojenjala, je oseka razkrila blato. Gledamo ga pod povečevalnim steklom *Jutarnjeg lista*, ker je ta v lasti WAZ-a, nemški koncern pa je imun proti hrvaškim interpretacijam. A včasih se tudi ujamejo s tistimi v Evropi: danes, ko to pišem, na primer z nepričakovano oprostivijo Gotovine in Markača v Haagu. Hrvaška zgodovina je ob tem evforična, srbska pa benti.

Veliko teže je, kadar ni nobenega pogleda od zunaj – kadar so interpretacije pod kontrolo oblasti ali kadar jih sploh ni več, tujih pa tržišče ne zanima, ker je tako majhno. Če so mediji na uzdi, se še toliko lažje vzpostavlja tiste vrste zgodovina, ki jo je genialni Duško Radić v radijskih nastopih v oddaji *Dobro jutro, Beograd* že davno strnil v aforizem: »Šta će biti – videlo se! Šta je bilo – videće se!«

Na misel mi prihaja še tista znana anekdota o Ču En Laju (1898), kitajskem politiku-modrecu, ki je leta 1971 ali 1972 na Nixonovo ali Kissingerjevo konverzijsko vprašanje o tem, kaj meni o vplivu francoske revolucije na zahodno civilizacijo, odvrnil s klenim: »Še prezgodaj, da bi vedeli.« A Amerikanci, ki morajo prav vse pokvariti, zdaj trdijo, da je šlo za nesporazum in da je imel Ču En Laj v mislih študentsko revolucijo leta 1968.

O tematiki zgodovinskih perspektiv je doslej po moje najbolj prenikavo pisal veliki Edgar Morin (rojen 1921) v svoji *Pour sortir du XXeme siecle* (1981). Knjigo lahko berete tudi v hrvaščini – *Kako izaći iz XX stoljeća*. Žal mi je prišla v roke šele leta 1983, ko sem kot politično bitje bil že privajen na levo in desno plaščino. Z nastopom »zgodovinskega piša« pred letom 1990 sem hočeš nočeš pozabil na morinovsko modrost in si dovolil, da me je premetavalo kot orehovo lupino na viharnem oceanu zgodovine (tako je Draža Mihailović označil svojo zgodovinsko vlogo, seveda šele ob koncu procesa proti njemu, ko je iz tistega, kar je zanesljivo imelo priti – smrtne obsodbe – lahko na

novi sodil o tem, kako je sploh prišlo do vsega skupaj).

A celo Morin, ki je tak razumevajoč videc/dvomljivec – v omenjeni knjigi je čudovito poglavje, ki opisuje zablode Morinove generacije, namenjeno dokazovanju, da o političnih usodah odločajo bizarna naključja – še vedno uporablja pojma, kakršna sta »levica« in »desnica«. Kako ju torej ne bi bil tudi jaz?

Spoznaj samega sebe, pravi staro delfsko reklo. Šele ko veš, kdo si, se lahko ozreš naokrog.

Že pred začetkom posameznikovega življenja se šestkrat odvrti loterija neznanskih razmerij, o kateri je pisal najbolj navdihnjen Borges v svoji *Babilonski loteriji*. Ta loterija ne ve zate, pa vendar odloča o tebi. Kar se mene tiče, na primer, se je moral roditi Hitler, da sta se lahko na nekem vlaku v NDH seznanila moj oče, pregnanec iz Maribora, in moja mati Hrvatica. Druga loterija je očeta še pred vojno seznanila s Kocbekom in ga po vojni naredila za njegovega tajnika. In tretja je seznanila ravno pravo izmed njegovih semenčic z ravno pravim izmed materinih jajčec, da sem se iz nabora rodil ravno jaz. Seveda kot levičar-desničar, kajti v kakršni hiši se rodiš, takšno potem nosiš na plečih vse svoje življenje, kot polž, ki se niti ne zaveda zgodovinskega bremena v obliki levo- ali desnoučnosti svoje hišice.

Oče je metal kamne z levo, pisal pa je z desno. Bil je socialist, torej levičar, a krščanski, torej desničar (vsaj po udbovski klasifikaciji). Imeli smo družbeno stanovanje, pravzaprav petsobno »komunalno«, ki smo si jo delili s sosedi Seljaki, torej smo bili del novega establišmenta – a premogli smo tudi koristni simbol malomeščanstva, namreč služkinje – mlada dekleta, ki so se na poti med gastarbajterke iz materinega hrvaškega Zagorja ustavile za nekaj mesecev ali let pri nas, da jih je mama, ki je bila anglistka, poprej izučila v prepotrebni nemščini. Hodil sem v vrtec, a vrtec je bil zaseben – in celo nemški! Oče je bil v času mojega rojstva še urednik v Državnih založbi Slovenije, naslednje leto pa so ga zaradi afere s Kocbekovim *Strahom in pogumom* že napodili. Moral se je sprijazniti s svobodnim, torej desničarskim poklicem. Nosili smo žegnati za veliko noč, vendar je to počela služkinja, mama si ni upala v cerkev, da ne bi izgubila službe na Srednji tehnični šoli. Bili smo pod diskretnim nadzorstvom Udbe, a

lahko sem se vpisal na Prežiha, ki je bil elitna šola. Moj najboljši prijatelj je bil tedaj Jaša Zlobec – njegov oče Ciril je bil komunist, nekaj let pozneje zagotovo član CK. In Čirotu se ni zdelo nič narobe, da se sin družji s sinom sumljivega reakcionarja. Skratka, bili smo utelešenje načela, da lahko leva in desna kohabitirata, le da skladno z biblijo ni zaželeno, da bi ena vedela, kaj počne druga. Ne morem niti reči, da bi se bil doma navzel zagrizenega desničarstva. Oče je včasih rekel, da mora vsak vernik premoči tudi kak odstotek dvoma, »sicer je le pobožnjak«. Danes se mi zdi, da prav iz teh zgodnjih let izvira moja sposobnost amortiziranja nasprotij. Zdaj v perspektivi se mi zdi celo, da je bila tedanja družba na intimni ravni tega nasploh zmožna bolje od sedanje. Forma je bila levičarska, oportunistična, utesnjena, a pod kožo so ljudje ostali drobni lastniki, malomeščani in kmetje, torej desničarske kategorije. Skupaj bi se kombinaciji lahko reklo sprenevedanje. Ampak realistično sprenevedanje. Vojna je bila s svojo strašno slepoto očetovo generacijo vendar postavila na trdna tla.

Kako tenka je levičarska koža, sem se prvič zavedel tik pred Spentom, svetovnim prvenstvom v pingpongu, ki je potekalo v Ljubljani marca 1965. Bilo je skoraj gotovo 27. februarja, na pustno soboto. Povsod so že stale table, ki so oglaševale Spent. Očitno so oblasti dovoljevale pustne sprevede. Po Titovi je mrgolelo maskar in opazovalcev. Nenaadoma se je vrvež zorganiziral okrog maskare v meniški kuti, ki je imela več ognjevitih govorov. Sam sem med enim od njih stal na vogalu pri Kazini, mogoče 20 metrov stran, pa nisem sredi tistih eksklamacij nič razložil – a govor je naredil na bližje tak vtis, da so si menih oprtali na ramena in ga potem nosili pred nami kot svetniško figuro v procesiji. Začeli smo se vrtinčiti, se urejati v kaos. Naenkrat nas je bilo tri tisoč, pet tisoč, mogoče deset tisoč, vsa Titova je bila polna, od Evropejčka pa do Zvezde. Spominjam se, da smo obkolili stavbo policije na vogalu Prešernove in Šubičeve in v luči pustnih bakel skandirali: »Hlapci gospodarjev!« Policije ni bilo na spregled. Tri leta pozneje sem od sošolca na Šentviški gimnaziji slišal, da je njegov oče, general Boris Čižmek - Bor, tedanji šef slovenske policije, zadrževal nastop specialcev do po polnoči, češ ne

smejo nam očitati, da smo pretepalni pustne šeme, ne vemo, kdo je pod masko, moški ali ženska ali otrok – kako naj potem veš, koliko usekati? Po polnoči pa ... In kogar so dobili pozneje, je dobil vsak brez izjeme najmanj batine. V večernih urah pa so za red skušali skrbeti samo redni miličniki, ki jih je bilo pač premalo. Vseeno je par miličnikov pred Namu vpričo mene prijel enega od tistih, ki so varovali meniha, in ga skušal odvesti. Množica je zahrumela kot razdražen roj sršenov. Trgala jima ga je iz rok. Zavihtela sta pendreke. Da je bil čas Spenta, sem si zapomnil predvsem po kovinski tabli, ki sem jo skupaj s sošolcem in prijateljem Bojkom Bučarjem - Bacetom prevrnil na miličnika, da je eden od njiju pod sunkom padel po tleh. Nadenj se je v naslednjem hipu zgrnila razjarjena množica. Naslednji prizor, ki se ga spominjam, je iz pasaže, kjer skušamo ustaviti še enega miličnika – morda drugega iz para? – in se, ko ta dobi udarec v glavo, skozi metež nog do mene prikotali miličniška kapa. Pobral sem jo in stekla sva z Bacetom domov – ter tako utekla represalijam.

Sam sem slišal, da se je kapucinar pisal Janežič, a to je mogoče fama. Vedno sem si mislil, da je bil pod kuto (zdaj že pokojni) Tonček Janežič, s katerim sva igrala skupaj violino in bila pozneje sourednika pri Kmečkem glasu, a vprašati si ga nisem upal. Kdor mi je povedal zanj, je rekel namreč tudi, da je bil le provokator. To pa vem, da je bilo nemogoče. Tonček je bil dober človek in poštenjak. Tedanja oblast je imela veliko honorarnih sodelavcev, ampak uporabljala jih je za ovajanje in špičljanje, ne pa za hujskaško spodkopavanje samoupravnega reda in miru.

Iz »sedanje Sedanosti« se zdi najverjetneje, da je bila pustna vstaja 1965 – vstaja, o kateri v zgodovino pisju ni nobene sledi – spontan odziv bahantske množice na prisilni jopič režimskega življenja. Danes sem med raziskovanjem prebral poziv na volitve, objavljen v *Dolenjskem listu* nekaj dni zatem. Zadnja dva odstavka – pred tem jih je še cel kup še bolj zanosno omlednih – se glasita: »V NEDELJO 18. aprila bomo potrdili dosežanje aktivnosti naše države v boju za mir, za ustvarjalno sožitje, za odpravo kolonializma, za ustvarjanje demokratičnih in enakopravnih odnosov med narodi na svetu! Znova bomo dali naš glas za še večji ugled Jugoslavije in

Hvalabogu je tu finančna računalniška tehnologija, ki zna posneti smetano, še preden da krava mleko. Tako prihaja do svetopisemskega hujšanja krav.

105

njene vloge v mednarodnih odnosih, saj je tudi to plod naših uspehov v socialistični graditvi naše domovine.

V NEDELJO, 18. APRILA bomo še enkrat izjavili: smo in ostajamo v prvih vrstah boja za socializem, za mir in družbeni napredek na svetu! Zato: TUDI TOKRAT VSI NA VOLIŠČA! VSE SILE ZA SOCIALIZEM IN MIR NA SVETU!«
Kdo bi to prenašal, ne da bi ob pri-

merni provokaciji pobesnel?

Zdaj sem se domislil: če bi bil pod tisto kuto Pučnik ali če bi bil Pučnik povabil v SZDZ Tončka Janežiča, potem bi bil danes 27. februar mogoče že državni praznik. Tako pa ga je Zgodovina – za zdaj – poteptala prav kot množica tistega kifeljca. Po tistem smo nekaj dni igrali pri nas doma tarok in zmagovalec prej-

šnje igre je smel imeti med naslednjo kapo na glavi. Na srečo me je samohvala spodbodla, da sem jo nesel pokazat Veljku Rusu, pri katerem smo se tedaj zbirali – namreč krog mojega starejšega brata Bogdana, to so bili Dušan Merhar, Samo Simčič, Milenko Matanovič in jaz kot privesek – ob bivših perspektivcih Tarasu Kermaunerju, Petru

Božiču pa Dušanu Pirjevcu in še katerem. Veljko Rus se je ob pogledu nanjo zresnil in mi zabičal, naj se je čimprej znehim. V slovesnem obredu sva jo z Bogdanom sežgala v naši peči, značko pa odvrгла skoz rešetke kanalizacijskega jaška. Naslednji dan smo imeli hišno preiskavo, češ zaskrbljen občan je javil, da je nekdo vdrl skoz okno. Tudi na zasli-

Seveda je nemogoče pričakovati od naše sedanje vlade, da bi takole za 180 stopinj preobrnila smer svojega jadrnanja v potop.

106

šanje sem moral, ker pa sem se izgovarjal na Bojka, čigar oče je bil tedaj republiški sekretar za informiranje, je ostalo le pri groznjah.

Odtlej sem bil organsko proti režimu, kaj pa drugega. Seveda neorganiziran. Organiziran ni bil takrat pač nihče. Vsekakor pa sem bil desničar. (Pozneje sem na nekem sestanku DSP s Popitom izjavil, da sem za kapitalizem ... »s človeškim obrazom«. Imeli smo tiste čase samoupravljanja namreč »socializem s človeškim obrazom«. Mogoče res, vsaj v primerjavi s sovjetskim in IB-jevskim. Ob tem se spominjam Volanda, vruga iz *Mojstra in Margarete*, ki se po sto letih oglasi v Rusiji in spremembe pospremi s pripombo: »... ampak ljudje se pa niso nič spremenili ...«)

Ko je prišla zasedba Filozofske fakultete, sem se, recimo temu tako, »organiziral«. O zasedbi ni da bi govoril, prinesla je prav malo zabave in zanosa, pa kup razočaranj. Je pa moja generacija ob tem postala nekako imuna proti oblasti. Skorajda ni v njej koga, ki bi se vključeval v »tedanje politične strukture«, namreč v partijo in v razne klike in klake kulturniškega tipa. Zato nas tudi danes ni v očeh zgodovinske javnosti – žanjemo res malo priznanj, malo hvale, ampak nam tega nekako ni mar. Mislim, da smo bili zadnja navivna – oziroma moralno občutljiva – generacija. Naslednja – Bavčarjeva, Janševa – je izhajala s podobnih pozicij kot levi radikali med zasedbo, a je potem prestopila in lakomno iskala oblasti, moči in denarja. Gre za generacijo, rojeno očetom in materam, ki jih je že kot deco in mladino usodno stravatizirala druga svetovna vojna z Rogom in informbirojem in Golim otokom vred (1941–1953). Starši so svoje travme skušali predelavati skozi vrsto intimnih, individualnih psihopacij, otroci pa so se razvili v pravi generacijski pojav, v družbeno sociopatijo.

Bil sem vsekakor desničar, kar ni bilo lahko, kajti večina zasedbašev se je imela za prave levičarje (no, polovica članov iniciativnega odbora je bila, kot mi je pozneje rekel Jaša, itak iz vrst honorarnih udbovcev), midva z Matjažem Kocbekom pa sva se razglašala za intimista. Čeprav sva bila pravzaprav bolj ludista. Mdr. sva nabirala finančne prispevke »za zlato golenico Miroslavu Cerarju«, ki da si je pri slabo izvedeni odbočki zlomil nogo ... Kake politič-

ne zagrizenosti v tem ne bi smeli videti, hvala bogu, pridobitništva pa tudi ne, mogoče sva zaslužila za vsega en viski.

Nisem bil torej toliko politično bitje kot mulec, ki mu je šla politika na živce, še sploh pa Tito. Posebej opresivna je bila misel, da utegnem umreti, ko bo on še maršaloval – da ne bom nikoli okusil vetra spremembe. Nikoli postal niti prdec v viharju, kot se je o tem izrazil Kurt Vonnegut.

Nič čudnega torej, če sem leta 1973, ko smo s prijateljema Borisom Vukom in Markom Gestrinom skušali dobiti iz literarnozgodovinske predavalnice na FF prijatelja Uroša Kalčiča, prišel na idejo, da bo Janko Kos predčasno končal predavanje, če bo mislil, da je prišel konec sveta, kakor smo ga poznali.

V predavalnico je stopil Marko Ge-

strin, moj dolgoletni vzornik v humorju in nasploh vir neizčrpane prešernosti. Takrat je bil izjemoma videti nekam turoben, ko je rekel: »Ljudje, pejte domov, vsega je konec, Tito je umrl.«

O tem sem nekaj že pisal (v romanu *Leta*, 1984, in v kolumni *Čez sedem let še vse prav pride*, Delo SP, 10. 6. 1995), pa bom večino preskočil. Hitro so nas dobili, saj se niti nismo skrivali. Sodili so nam trikrat. Prvič smo bili oproščeni, ker nam niso dokazali namena vznemirjanja občanov, drugič zaradi sodniškega dvoma, tretjič pa smo po členu 292a kasirali vsak po tri mesece pogojno na dve leti. Pokopal nas je predvsem profesor Janko Kos, čeprav ga je šla moja mama, ki ga je bila kot otročička lastnoročno ujčkala, na dom mledovat, naj se pri pričanju vzdrži. Pred sodnico je profesor Kos kot ne-

dvomna avtoriteta za sporočilnost besedil povedal, da je v Markovem nastopu jasno razložil namen vznemirjanja občanov.

S tem sem torej postal disident, pa naj se to kam zapiše.

Kako psihično opresiven je bil režim in kako gnil obenem, se lepo vidi iz pričevanja dežurnega miličnika v informacijskem centru, ki je deloval izrecno z namenom, da obvešča zainteresirane posameznike (beri partijske velmože) o resničnosti, kot se je izrazil, »... khm, kako naj rečem, tega, kar bi se, če bi ... khm ... prišlo do tega, da bi se ... res zgodilo, kar je obtoženec lažno izjavil, da naj bi se, khm, zgodilo ...« Dežurni od *Dnevnika* pa je povedal, da so tisto noč dobili več kot 700 telefonskih pozvedb glede »... onega ... saj veste, kaj hočem reči ...« Slišal sem pozneje za funkcionarčiče, ki so že pokali ku-

Kakor se je zdelo to čudno, se demosovski karizmatiki med sabo niso in niso sprli, celo po raznih razhajanjih so si složno držali razne lojtrice ali sveče ali vreče. Izkazalo se je tudi, da mnogi ob vsej svoji samoprepričanosti znajo spreminjati nazor.

fre – takrat se je nasploh verjelo, da bo krvava državljanska vojna izbruhnila takoj po Titovi smrti, ne pa z desetletnim zamikom.

Zdaj sem bil torej sodno potrjeni disident, in dokaj razumljivo se mi zdi, zakaj sem se leta 1986 z enoletnega bivanja v Angliji vrnil kot zmeren thatcherjanec. Ko sem odkril, da se je doma medtem začela odjuga, sem se bolj iz solidarnosti kot iz politične afinitete vključil v takrat še Tomšičevo Socialdemokratsko zvezo Slovenije. Parkrat sem odprl gofljo, pa so me povabili v predsedstvo. Posvaril sem jih, da sem po duši konservativec. »Nič ne skrbi,« so rekli. Res se je izkazalo, da sem se v predsedstvu znašel osamljen – najbolj na levi. Kmalu sem predlagal predsedstvu, da na skorajšnjem kongresu bodisi spremeni ime bodisi zamenja članstvo. (Te peripetije sem popisal že v besedilu *Dve levi, dve desni*, Delo SP, 13. 3. 1999.) Kakorkoli, moji predlogi so bili zavrnjeni. Pučnik pa je razcep med *animo in persono* stranke nazadnje zafikal tako, da je odstopil in ustoličil karizmatičnega voditelja Janšo, podobno kot danes Lukšič ustoličuje karizmatičnega Pahorja, katerega je še pred kratkim spotikal kot objektivnega nasprotnika. Atribut karizmatičen uporabljam v smislu »tak, ki verjame sam sebi«. Kdo se ne bi pustil prepričati takšni prepričanosti?

No, jaz se nisem, ampak vseeno me je, prijaznega in ustrežljivega, kakršen sem po značaju, tista leta še kar vleklo v politiko, takrat vsekakor na desni, kamor so me kot disidenta s kobeckovskim pedigrejem tudi radi vabili. Tako sem na primer napisal predvolilni program Demosa Ljubljana (morda samo za Center?). In predvolilno samopredstavitev Stanka Buserja (SLS). In geslo »Pri nas izrekamo vaše tihe misli« za Zmaga Jelinciča, kolega v vrstah skupščine občine Ljubljana Center, s katerim sva se poznala še kot mulca. Volil sem seveda Pučnika. Malo sem sodeloval pri Zelenih, malo pri Demokratih (o tem lahko berete v mojem feljtonu *Kdo sem? Kaj govorim? Komu govorim? Analiza volilnega programa Demokratske stranke*, objavljeno v SP Dela decembra 1992). A kjerkoli sem vpregel svoje moči, povsod sem naletel na kakega karizmatika, tako da se je sodelovanje kmalu razvezalo, če ni stranka pod njegovim vodstvom idejno ali fiskalno propadla.

Ker je bilo ogromno karizmatikov tudi v Demosu, sem samo čakal, kdaj bo počilo. A kakor se je zdelo to čudno, se demosovski karizmatiki med sabo niso in niso sprli, nasprotno, celo po raznih razhajanjih so si složno držali razne lojtrice ali sveče ali vreče. Izkazalo se je tudi, da mnogi ob vsej svoji samoprepričanosti znajo spreminjati nazor. Poslednji bodo prvi in levi bodo desni. Menda edini, ki je nekako trmasto vztrajal pri svojem, je bil Jože Mencinger, ki se je uprl lastinjenju, če bo njegova posledica slabljenje gospodarstva. Ampak on pač ni bil karizmatik. Zato so ga pa vtaknili v sobo z Jeffreyjem Sachsom. Ta je bil karizmatik, Mencingerju je v njegovi družbi nevarno zrastle pritisk in ena dve tri je odstopil.

V tistem času sem se začel ukvarjati z vprašanjem o univerzalni konstanti karizmatičstva. Jasno mi je bilo že od prej, da je za karizmatike značilno predvsem to, da ponujajo človeštvu upanje. Včasih versko (posmrtno poplačilo), včasih socialno (raj na zemlji, globalizem, »tretjo pot«, zdržnostni razvoj), včasih materialno (catch-the-cash, bet-and-win, play-the-stocks). To je razumljivo, kajti človek je upajoče bitje, in depresija in demoralizacija ga paralizirata v funkciji konzumenta. (Biti konzument je v kapitalizmu največja pravica in dolžnost! Dejansko so kapitalisti zrahljali vajeti nad proletarci šele, ko so opazili, da ob dvanaajsturnem delavniku na petek in svetek za par počenih grošev ti ne morejo nič kupiti. Treba jim je bilo dati nekaj več denarja in prostega časa, da so lahko konzumirali, kar so pomagali proizvesti.) Če se človek ustavi kot konzument, se ustavi vse, kar nam od neolitske revolucije naprej pomeni človeškost. Torej je na tržišču idej in obetov, ki poganjajo kolesje upanja, treba ponujati novo robo, kajti stara se pač obrabi in zastara. Če naj tekstilna panoga, recimo, ne propade, mora ponujati vsako sezono novo modo. Enako je z upanjem – da ne propade, nam ga morajo vsako sezono ponuditi v novem kroju. (Za silo se da računati sicer tudi s človeško pozabljivostjo. Malo manj kot v štirih letih pozabi človek tako rekoč vse, kar je slišal ali bral. To je eksperimentalno dokazal že Glumpetz. Saj zato pa so volitve na štiri leta.) Ampak to še vedno ne pojasnjuje solidarnosti med karizmatiki, ki sem ji bil tolikokrat priča, če sem

pogledal dovolj globoko skoz njihova manifestna pričkanja in napredovanja.

Nekaj časa sem pojav utemeljeval s t. i. sošolčevstvom (glej recimo mojo kolumno *Janša*, Delo SP, 2. 4. 1994). Vseeno bi bilo za splošno teorijo treba imeti podstat, ki bi veljala enako tudi za velike sisteme, v katerih sošolčevstvo ne deluje, ker tam prevladuje družinska, rodovna in edukativna razpršenost, razseljenost. Tak sistem so recimo ZDA. Za sošolčevske mreže je treba imeti majhne sisteme, sicer mreža nima dovolj moči. Zato je, na primer, klanovstvo v Črni gori izrazito uspešno, v ZDA pa je Kuk-Klux-Klan pogorel.

Uvidel sem vsekakor, da obstaja med karizmatiki diskretna solidarnost tiste vrste, ki so jo rimski avguri izkazovali s tem, da so si, če so se srečali na Forumu, pomežikovali, in sicer ne glede na to, da je ta prerokoval iz jeter, oni pa iz koščic. Vsem je bilo pač skupno, da so vedeli, kakšna bo prihodnost – in pri tem jim ni bilo treba gledati ne preteklosti ne sedanosti, prihodnost so znali ekstrahirati iz svoje glave, z lahko, *voilà!* – kot bi izvlekli slamico.

Vprašanje je ostalo nedorečeno, vse dokler se nisem proti koncu tisočletja, morda navdihnjen od milenarizma, začel ukvarjati z ledeno dobo. (O tej precej piše moj junak v *Roki vodi kamnu*, 2007.) Odkril sem, da je zadnja trajala nekako sto tisoč let in da jo je tedanji človeški prednik lahko preživel zgolj zato, ker je razvil hrambeni gon, kakršnega imajo tudi nekatere druge živali, recimo neverice. Brez poletnega nabiranja zalog za čez zimo bi bili v tedanji prednici Evrope izumrli vsi *homo sapiens* (tako pa se jih je ohranilo nekaj peščic na Iberskem polotoku). Vendar je pri ljudeh ta gon preživel več mutacij, tako da je hipertrofiral. Dandanes pravimo kliničnim primerom te čezmernosti »kopičkarstvo«. Ker v naravi ponujajo dober zgled zanj čebele, ki praviloma naberejo toliko medu, da nazadnje nimajo več kam z njim (podobno kot človeštvu z avtomobili), si nisem mogel kaj, da pojava ne bi poimenoval »čebelji gon« oziroma njegovega nosilca kot »čebelji gen«. Nekje v preteklosti so morale ljudi opikati čebele in tako se je gen naselil še v človeštvu, evlucijska adaptivnost pa je poskrbela, da je postal prevladujoč.

Seveda je prav ta čebelji gen po

vpeljavi poljedelske revolucije (ki je prav tako temeljila na muhasti mutaciji divjih žit) pred približno 6000 leti omogočil nastanek kašč, kast, mest in drugih oblik agregacije in akvizicije. Isti čebelji gen je povzročil, da se ljudje zunaj svoje krvne skupnosti nismo več samo pobijali in jedli, ampak smo se preusmerili na ekonomsko naprednejše zaslužjevanje kot posebno obliko akvizicije/agregacije. Sužnje si lahko uporabljal v gradbeni industriji (piramide), v šovbiznisu (gladiatorji, križanja), v bogoslužju (žrtvovanje), v zunanji politiki (talci, janičarji), kot *room service* (spolne storitve), v kulinariki (da so ti kuhali ali da si jih pojedli) itn. Izvedla se je delitev dela in družba se je stratificirala po lastništvu.

Že, ampak kaj pa revolucije, prevrati, vojne, osvobajanje, razvoj produkcijskih sil in odnosov? Če bi bil na delu zgolj čebelji gen, bi bile kopičarske družbe stalne, kakor je stalna družba v čebelnjaku, kjer imajo matice, vojščakinje, delavke in troti vsak svoje mesto ne glede na to, da se morajo umikati strdi! Tako sem bil skladno z načelom Ockhamove britve primoran v kopičarski model vpeljati še »osji gen«, ki se je prek osjega pika naselil v človeka po koncu zadnje ledene dobe. Tako je manjši del človeštva – mogoče vsak petdeseti ali vsak stoti Zemljan – nosilec recesivnega osjega gena, ki je adaptivno obrnjen v roparstvo. To omogoča vzdrževanje homeostatičnega sistema ekspropriacije, ki ima lahko različne manifestne oblike – recimo suznjelastništvo, ali pa prvotno akumulacijo kapitala, ali boljševiško revolucijo, ali neoliberalizem, karkoli že ponudi krojač kot trenutno najnovejšo modo – vseskozi pa gre za sistem, v katerem čebeloidi delajo in nabirajo med in ga hranijo, osoidi pa jim ga nenehno vsaj po malem jemljejo, bodisi zlepa ali zgrda. Če se čebeloidi kdaj uprejo, se vodstva upora brž polastijo agresivnejši, podjetnejši osoidi, ki brž ponudijo novo idejo kot rešitev iz stiske. In pri tem jim ni treba biti ne vem koliko pametnejši od obrtnika, ki pride k vam in se njegovo prvo vprašanje glasi: »Ja, gospod, kdo vam je pa tole delal?« Potem ko bo pobral denar in pustil za sabo razdejanje, pa se bo pojavil nov odrešenik, pardon, obrtnik z istim vprašanjem. Nikoli pa noben obrtnik ne izterja svojega plačila od prejšnjega obrtnika, ki vas je že

Značilnost velikih mož je, da vztrajajo v velikih napakah. Posledica bo še naprejšnje davljenje gospodarstva in prebivalstva. Bankrota ne bo – samo vse bolj obremenjujoče tranše posojil.

ocuril. Ne, račun izstavi vam. (Tako tudi sedanja fora s slabo banko in holdingom ni namenjena temu, da bi »ta desni« ekspropriirali »ta leve«. Po vseh teh letih jim je postalo jasno, da je za tak preobrat prepozno. In so se odločili, da pač poberejo harač še oni. Temu se pravi združevalnost, ki jo omogoča spoštovanje interesov obeh osirjev.)

In kako da to mazanje oči uspeva? Preprosto – ose vsakokrat ponudijo čebelam nov pašnik. Nekateri pašniki so epohalni (krščanska ljubezen, svoboda, enakost, bratstvo, Blut und Boden, tisočletni Rajh, tisočletne sanje, balvanska revolucija, socialna država, temeljna listina človekovih pravic, združevalnost), nekateri ciklični (volilni programi, ekonomski cikli, reforma, stabilizacija, zategovanje pasu), nekateri enkratni (slaba banka, holding). Za vse pa drži, da je njihov učinek krepitev os in slabitev čebel.

Zadnji čas to striženje čebel ne poteka diskretno in »z občutkom« (kot na primer že vseskozi z inflacijo in obrestmi), kajti ose so si izračunale, da se bliža konec sveta (ledena doba, Harmagedon, iranska jedrska bomba), pa se ne ozirajo več toliko na formo. Treba si je na hitro nagrabiti dovolj denarja, s katerim lahko sfinancirajo zasebne armade in si zagotovijo lastne vire pitne vode, rodne zemlje in energije ob prihodu sodnega dne. Hvalabogu je tu finančna računalniška tehnologija, ki zna posneti smetano, še preden da krava mleko. Tako prihaja do svetopisemskega hujšanja krav.

Takšna je torej moja »enotna teorija izkoriščevalskega polja« – ali bolje »izkoriščevalskega pašnika«.

Zdaj pa, koliko vam bo rabila, je odvisno pač od vas. Sam vam nič ne vsiljujem. Le toliko si bom dovolil sestopiti z akademskih višav v banalno zdajšnjost, da vas opozorim na njeno praktično uporabnost. Prvi preskusni kamen je lahko že drugi krog predsedniških volitev.

Odločite se torej po lastnem preudarku, ali boste zdaj, ko lahko operirate s teorijo, še naprej volili karizmatike, ki znajo biti tako prijetno nezmotljivi, ali pa vsaj enkrat za pokušino naredite obratno od tistega, kot vam narekuje čebelji instinkt. Kaj če si namesto rojenega vodje ulja (»Uljanova« torej) tokrat izvolimo njegovo trezno nasprotje: puščobnega, zapetega, neblagorečnega, suhoparnega, šolmoštrskega, a zavzetega služabnika Čebelje države, ki se ne zna ne vem kako spre-

tno braniti očitkov in podtikani, ki ne zna menjati kože tako nanaglo, da bi lahko danes podiral drevje, jutri vlekel plug, pojutrišnjem pa izropal banko, in ki mu je vsa ta židavnost in pisanost in hiperaktivnost tuja?

Oba predsedniška kandidata poznam sicer predvsem po njunih izjavah.

Boruta Pahorja sem na predzadnjih državnoborskih volitvah celo podprl z (neplačano) humorno objavo v njegovem predvolilnem brezplačniku. Vem, da sam sebi verjame. Nisem pa niti spregledal njegovega intervjuja v *Playboyu* (februarska št. 2008), v katerem je izjavil: »Zato se mi zdi, da je za pravega voditelja, za politika, izjemnega pomena, da zmore, če zmore – in o tem seveda odločajo njegova karizma, sposobnost, prepričljivost, jasnost njegovih vizij – navdahniti ljudi za spremembe, da jih vidijo kot upanje na boljše.« Govoril je tam tudi o materi, ki da mu je nekoč, ko je mislila, da je na smrtni postelji, zabičala: »Borut, karkoli se že bo zgodilo, bodi prijazen z ljudmi, zato da bodo ti prijazni s tabo in da bodo skrbeli zate. Bodi prijazen, bodi prijazen z ljudmi.« In tako Borut še danes skuša ustreči ljudem, pač v pričakovanju, da bodo skrbeli zanj.

A se reč ne more iziti. Kajti znano je, vsaj v parafrazi, da človek lahko vsakokrat ustreže nekaterim, da lahko včasih ustreže tudi vsem, ampak da bi pa vseskozi lahko vsakomur ustregel, to pa ne gre. Še sploh ne, če skušaš ob vsem tem ustreči tudi – sebi ... Tako me od vseh ljudi današnji Pahor najbolj spominja na nešaljivo različico Dicka Salomona iz *Tretjega kamna od Sonca*, narcisoidnega Nezemljana, ki se kot lažni profesor fizike iz ene komične epizode v drugo zaganja v izkustveno podoživljanje raznih človeških hib, le da jih ima v svoji nepoučenosti za – vrline.

Miselne sposobnosti Danila Türka sem imel priložnost oceniti, ne da bi na mojo presojo pri tem vplival njegov »imidž«, leta 1992, ko se je tedanjemu zunanjemu ministru Dimitriju Ruplu zazdelo, da bi lahko prevzel vajeti slovenske (zunanje) politike s tem, ko bi vpregel mene kot pisca zunanjepolitičnih govorov za pokojnega Janeza Drnovška. Moja prva naloga je bila, da napišem ekspozice za Drnovškov otvoritveni nastop na summitu KVSE (9. 7. 1992). V ta namen mi je Rupel izročil predlogo in spremno gradivo,

na temelju katerega je nastala. Predloga je bila zanič, ampak med gradivom je bilo tudi Türkovo (sam Türk pa je bil takrat, mislim, na pripravah za prvo londonsko mirovno konferenco o Jugoslaviji). Bilo je resda trezno, suhoparno in realno, vendar koncizno in v svojih sklepih in napovedih daljnosežno. Nekakšno računovodsko poročilo, ki je zajemalo vse pluse in minuse svetovne politike v razmerju do slovenske pozicije, resda brez zanosa in slogovnih bravur, ki jih je zmoget moj pisateljski kolega Rupel, zato pa tudi brez lezenja v rit in futurističnega prodajanja rogov in kopit. Srbi bi rekli, da Türk »ne prodaje muda za govna«. Od srca sem ga pohvalil in si ga zapomnil kot eno redkih svetlih izjem v naši diplomaciji. In je še vedno prav na vrhu seznama, ne glede na to, da sva si po značaju zelo vsaksebi, jaz flambojanten prozaist, on trmast prozaik, ki se iz značajsko pogojene zadrege med televizijskimi soočenji nehote drži kot profesor fizike, ki je namesto v predavalnico zašel na snemanje komične TV-serije.

Seveda si vsako ljudstvo, še sploh pa takšno, ki je bilo toliko stoletij pod raznimi jarmi, raje kot profesorja fizike želi rasnega vodjo, ki bi ga popeljal iz tmurine v slavo in sijaj. A razumeti je treba, da nas je malo. Nič sramotnega ni, če imamo zgolj ministrstvo za obrambo, ne pa ministrstva za napad. Če bi bil Hitler imel leta 1938 pod sabo samo dva milijona Nemcev, itak ne bi bil šel napadat Evrope, ampak bi se bil takoj posvetil uničevanju rodne mu Nemčije.

Mogoče bi pa le vzeli raje fizika kot pa karizmatika?

Na tem mestu mi bo kdo poočital, da podajam analizo stanja, ne pa rešitve zanj. Tu sem res v kaši, kajti rešitve, ki bi bila karizmatična, ki bi torej ponudila upanje v zameno za navdušenje, ne vidim. Mislim pa, da vendarle lahko za konec ustrezem vsaj s kriznim »planom Be«. Ta gre takole:

Slovenija razglasi bankrot in gre v stečaj. S tem se ognemo zategovanju pasu na obroke in pospešimo krizo. Itak živimo od korodiranega »medu« iz let dobre paše.

Da vidite, kaj bi se v takšnem primeru zgodilo z mednarodnimi finančnimi trgi, se je treba ozreti k Islandiji. Tam so zavarovali banke pred »mednarodnimi finančnimi trgi« z bankrotom in obenem sklenili s prenovljenimi bankami spora-

zum, da črtajo ljudem vse hipoteke, ki presega 110 odstotkov vrednosti nepremičnin. To je leta 2009 pomenilo 13 odstotkov BDP-ja in rešilo četrtno prebivalstva pred dolžniško sužnostjo. Ta četrtnina je potem lahko kupovala in pomembno prispevala k temu, da islandsko gospodarstvo raste z največjo hitrostjo v »zahodnem svetu«.

In »mednarodni finančni trgi« si ne morejo kaj, da ne bi začeli spet staviti na uspeh islandskega gospodarstva. *Money rolls in.*

Seveda je nemogoče pričakovati od naše sedanje vlade, da bi takole za 180 stopinj preobrnila smer svojega jadrnanja v potop. Značilnost velikih mož je, da vztrajajo v velikih napakah. Posledica bo še naprejšnje davljenje gospodarstva in prebivalstva. Bankrota ne bo – samo vse bolj obremenjujoče tranše posojil.

A tudi to ne bo še konec Slovenije, kajti ljudje bodo uporabljali tisti denar, ki ga imajo zdaj (ose) poskritega v tujini ali (čebele) v žimnici. Seveda ne za plačilo davkov. Okrepila se bo siva ekonomija (že zdaj neka 30 odstotkov BDP), ki prav tako pomaga ustvarjati presežno vrednost (kar je tudi edini dobri mehanizem krepitve gospodarstva).

Narod je vajen solidarnosti vsaj na ravni družine in rodbine. Preživeli bomo kot nekdanj v času socialističnih gospodarskih kriz – mestni bodo hodili k podeželskim sorodnikom in jim v neposredni menjavi prinašali modne cote in i-pode v zameno za kolone in cviček. K(j)er bo stiska prevelika, se bodo nehali plačevati davki (saj kdo jih bo pa pobiral, če bodo davkarji brez plač?). Tako bo precejšen del slovenskega denarja zunaj dosega »mednarodnih finančnih krempljev«.

A ne glede na to, kako bo kriza potekala drugod po svetu, se bo slovenska, samo če ji pustimo nekaj časa, nazadnje dobro iztekla. Klanje telet v času suhih krav – davljenje šolstva in posebej javne univerze – bo namreč pospešilo izseljevanje brezposelne mladine. Slovenke (pravičneje bo, da rečem Slovenjke) so resnično najlepše ženske na svetu – mislim, da prav zato, ker so se z našimi avtohtonimi lepo zmešali tudi razni drugi srnji, golobičji, metulčji, mačji in kar je še lepotnih genov iz nekdanje K. u. K. in SFRJ – in seveda se bodo v tujini poročale z najboga-tejšimi plutokrati.

V Slovenijo se bo vrnil Kapital in vsi bomo srečno živeli do konca Zgodovine. ✕

IZJEMNI
PROGRAMI
ZA VAŠE TELO
SKOZI VSE
LETO ...

BOGATA PONUDBA
NEGOVALNIH
TRETMAJEV ...
VSAK DAN SI
LAHKO PRIVOŠČITE
NEKAJ NOVEGA.

RAZVESELITE
SVOJE NAJDRAŽJE
Z NAKUPOM
DARILNEGA BONA
SUNNY STUDIA.

SUNNY STUDIO

Sunny Studio,
Regentova cesta 37, 1000 Ljubljana - Dravlje
tel.: 01 513 44 44, fax.: 01 513 44 60,
email: sunny@siol.net, www.sunny.si
Odprto vsak dan od 7.00 do 22.30 ure.
Sobote, nedelje in prazniki od 9.00 do 21. ure.

FITNES, VODENE VADBE, SOLARIJ, MASAŽE,
KOZMETIČNE NEGE, PEDIKURA, MANIKURA,
DEPILACIJE, SAVNE, SPA, AJUR, ORIENT,
THALAXA, SUNNY SKY, SUNNY SHOP, M&S HAIR,
SUNNY CAFE ...

Svetlana Makarovič:

Ne dam ga

Ko on vstane, ko si on zapne gumbe, ko se on odkašlja, ko on intonira svoj polminutni polglasnik, vem, da me ne bo razočaral. Še nikoli me ni. Ko ga zagledam, spustim vse iz rok, napodim mačke izpod nog, ni mi mar, če se pod likalnikom žge najljubša bluza, če ravno takrat pozvoni telefon, zavpijem, da zdajle ne, ker bo Jerovšek govoril ...

Svetlana Makarovič je pisateljica in pesnica, dramatičarka in ena največjih aktivistk v državi. Od vedno. In še vedno. Zavrnila je povabilo v partijo, pa čeprav ji je potem trda predla. Makarovičeva je tista, ki je v začetku osemdesetih let zastavila svoj glas za vse oblike seksualnosti, pa so se vsi takoj poskrili. Je kritičarka cerkve, a nastopa v cerkvi si ni dovolila očitati.

Najbrž marsikoga sploh kaj dosti ne moti, da živi v fašizmu – samo sem pa tja se mu zazdi nekoliko fašistoiden, drugače pa ga ljudje sploh ne opazijo, celo moti jih, da pomeni rdeča zvezda upor proti njemu; torej jo je treba za vsako ceno izbrisati, v izbrisovanju pa je sedanja oblast že zelo verzirana. Še zdaj kuhajo zamero, ker jih je nekdanja komunistična partija brezobzirno izbrisala iz svojih vrst in se sploh ni ozirala na njihove mile prošnje, naj jih sprejme nazaj. Seveda so bili takrat tudi taki buteljni, da so sami od sebe izstopili, ali pa nikoli »not« stopiti niso hoteli, pa kaj bi to – butelj je bil, je in ostane butelj, in zdaj se niti v pogrebniško stranko noče vključiti. In butelj niti s sedanjim klerofašizmom ni zadovoljen – celo nedolžna fašistoidnost mu gre na živce, pa konvertiti, ki so »priznali« svojo zмотo, še bolj! Seveda, ni jim lahko, ko strmijo, kako to, da si je sedanjo oblast prigoljufal aktualni pogrebniški skrpučala, ki ga kdo ve zakaj še zmeraj imenujemo država, ampak eni itak v vsakem sistemu samo šimfajo, medtem ko so drugi, ki niso buteljni, bili, so in bodo zmeraj pri koritu. Ne, večni butelj sploh ni zadovoljen s tem, da se vsa falanga črnih ščurkov veselo sprehaja sem in tja po krotki deželici, mrlezga in nažira vse, kar se nažirati pusti, da ti ščurki vedno bolj brezskrbno zujfajo, hojsajo, pujsajo v zagatni temačnosti sedanjega časa, pri čemer se zanašajo na to, da to ljudstvo, skozi stoletja vzgajano za služinčad,

Večni butelj sploh ni zadovoljen s tem, da se vsa falanga črnih ščurkov veselo spreha ja sem in tja po krotki deželici, mrlezga in nažira vse, kar se nažirati pusti, da ti ščurki vedno bolj brezskrbno zujfajo, hojsajo, pujsajo.

sploh ne bo opazilo, kaj počno – in prav imajo. Ljudstvo samo skomiga z rameni in kima, in če bo nekoč minister za to in ono odločil, da je v varčevalnem paketu treba varčevati z zobnimi ščetkami, češ saj si državljani lahko čistijo zobe s straniščnimi ščetkami, tako kot to očitno počne sam, bodo ovčje glave na cesti zasoljeno kimale v mikrofon in krotko ponavljale, da je pa varčevati res treba, in to »vsi«, ker je to edini izhod iz krize, ki smo si jo »sami« zakuhali. In da nam grozi »vrh« iz Bruslja, kot so nekoč krotko kimali, ko nam je grozil »vrh« iz Beograda. Da moramo biti včlanjeni v Nato, drugače bo joj. Da je treba lesti Vatikanu v njegovo sveto rit, drugače bo joj. Da je treba sрати na glavo kulturi, znanosti, šolstvu, zdravstvu, drugače bo joj. Toda falanga ščurkov ima za seboj tudi priliznjeno kolaboracijo, ki prav tako ponavlja, da moramo nujno reševati naše uboge požrtvovalne banke, ker bo drugače joj, in če ne moreš popipsati cele falange, te pač gnus prisili, da se uma kneš ... Pa vendar, pa vendar! Tudi sama sem bila tak butelj in sem, ampak vendarle me občasno razvedri in prisili v sproščen smeh tisto, kar je zmeraj bilo svetla točka tudi v najbolj zagatnih časih zgodovine. In to je žlahtna komedija. Žlahtni komedijanti, žlahten humor.

Zato, če le utegnem, ne zamudim nobenega prenosa seje iz državnega zbora. Ker vsakokrat upam, da bom dočkala briljantni nastop vrhunskega komedijanta Jerovška. Ko on vstane, ko si on zapne gumbe, ko se on odkašlja, ko on intonira svoj polminutni polglasnik, vem, da me ne bo razočaral. Še nikoli me ni. Ko ga zagledam, spustim vse iz rok, napodim mačke izpod nog, ni mi mar, če se pod likalnikom žge najljubša bluza, če ravno takrat pozvoni telefon, zavpijem, da zdajle ne, ker bo Jerovšek govoril ...

Kajti Jerovšek je moja zvezda. Brez Jerovška bi se mi zdelo vse skupaj brezupno in trapasto. In glej, on že mrlezga, svoje vrhunske mrlezgane začini z vmesnimi polglasniki, in sploh se ne utruji ...

Sram me je, ampak dolžna sem priznati, da sem ga v začetku imela za idiota. Joj, le kaj mi je bilo? In šele sčasoma sem dojela, da je vse prej kot bedak, temveč da je to njegova visoko profesionalna, žlahtna igralska kreacija, čeprav včasih nekoliko neprevidno pretirava. Mogoče pa pretirava ravno zato, da bi mi razu-

meli: samo pretvarja se, da je bedak. Mogoče ravno zato, ne glede na temo, o kateri parlament razpravlja, on vedno uporablja svoj železni repertoar – kako so oni, sile kontinuitete, oropali državo, kako vedno delujejo strici iz ozadja, goljufajo, kradejo in lažejo in razdirajo pravno državo. In to počne tako prepričljivo, da mu celo pogrebni-kova falanga nasede in misli, da je na njeni strani. To so naivni! Jerovšek s svojim prefinjenim humorjem preslepi celo najbolj zagrizene damabrance, in prav nič presenečena ne bi bila, če bi prišlo na dan, da nosi spredaj na tangicah uvezeno rdečo zvezdo!

Samo nekaj njegovih stavkov ujamem, pa sem potem ves dan dobre volje in s svetlimi očmi zrem v prihodnost.

Ampak pogledj jih, te trape jankovičevske, ki jim je njegov humor španska vas in ničesar ne razumejo. Kako si drzne ta nevezgajena smrklija Kociperka jemati mojemu Jerovšku besedo? Pa prav ona, ki je v parlamentu šele tri dni, on pa je tam že od prazgodovine in tudi zmeraj bo! Tako bleščočemu komiku bi morali aplavdirati, ne pa jezikati, da se ne drži teme. Nič niste boljši, Kociperka, od falangistov, ki tudi ne razumejo komedije, pustite mi mojega Jerovška, rotim vas, saj

niste vredni, da mu gumb prišijete! In zavedajte se že enkrat, da ni noben idiot, temveč genialec.

Joj, samo da se ne bi kateremu od črnih ščurkov posvetilo in bi njegovo igro razkrinkali! Pa le upam, da se to ne bo zgodilo – oni se namreč ne pretvarjajo, da so bedaki, oni to tudi v resnici so.

Kajti brez Jerovška mi živeti ni in resno razmišljam, da bi ustanovila klub njegovih ljubiteljev. Ne smemo se mu odpovedati, v teh kriznih časih pa sploh ne. Jaz ga ne dam. Kajti Jerovšek je kratko malo – simbol, pred simbolom pa – kapo dol!

✘

Novoletno razvajanje

Do 31. decembra 2012 vas razvajamo z 10% popustom na vse izdelke Unopiu' in do 50% popustom na izdelke iz Outlet kolekcije

UNOPIU'

Unopiu'

-10%

Outlet

-50%

Vabljeni v naš prodajni salon na Masarykovi cesti 17 po brezplačni katalog in uživanje v oazi sredi mesta.

VENTOVARNA d.o.o.

Masarykova cesta 17 | T 01 430 24 88 | F 01 430 24 89 | info@ventovarna.eu | <http://www.ventovarna.eu>

EDINSTVENA PRILOŽNOST

Praznujte z nami: izkusite najboljše, kar je prineslo 111 let nege perila s stroji Miele

EDITION 111
IMMER BESSER

www.miele.si

Miele
IMMER BESSER